અર્હમ્

આર્હત જીવન જ્યોતિ

[છટ્ઠી કિરણાવલી]

(૬)

પ્રયોજક અને સંપાદક

પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા એમ્ એ.

ઉત્પાદક

સ્વ. બાબુ જીવનલાલ પનાલાલ

પ્રકાશક

ભગવાનલાલ પનાલાલ

તથા

મોહનલાલ પનાલાલ

ઇ સ ૧૯૪૨ વીરસંવત ૨૪૬૮ વિ સ ૧૯૯૮

મ આવૃત્તિ] મૂલ્ય રૂા ૦-૧૦-૦. [પ્રતિ ૨૯

મુદ્રક—રામચંદ્ર યેસુ શેડગે,
નિર્ણયસાગર મુદ્રણાલય,
૨૬।૨૮ કોલભાટ સ્ટ્રીટ,
મુંબઇ.

પ્રાપ્તિસ્થાન—
ભગવાનલાલ પનાલાલ,
નિઝામ બિલ્ડિંગ,
કાલબાદેવી રોડ,
મુંબઇ.

પિતૃ-સ્મૃતિ

અમો કદી પણ વિસરી નહિ શકીએ એવા અનેક ઉપકારો
જેમણે અમારા ઉપર કર્યા છે તે અમારા સ્વર્ગસ્થ

પૂજ્ય માતાપિતાના સ્મરણચિહ્ન

તરીકે અમારા સ્વર્ગસ્થ પૂજ્ય વડીલ બધુ

બાબુ જીવનલાલ પનાલાલે

આર્હત જીવન જ્યોતિ

પ્રસિદ્ધ કરવાની શરૂઆત કરી અને તેની ચાર કિરણાવલીઓ
પ્રસિદ્ધ થઇ એટલામા એમનો દેહવિલય થયો. એમનુ બાકી
રહેલું કાર્ય પૂરું થાય તો સારૂ એમ અમને લાગવાથી તેની
શરૂઆત તરીકે અમે પાંચમી કિરણાવલી પ્રસિદ્ધ કરી
અને આજે છઠ્ઠી બહાર પાડીએ છીએ અને એ
પ્રસંગે અમોને અમારાં સ્વર્ગસ્થ પૂજ્ય
માતાપિતાના તેમજ અમારા વડીલ
બધુના અનેકવિધ ઉપકારોનુ
સ્મરણ થાય છે.

જીવનવિલા, મલબાર હિલ,
મુબઇ.
મૌન એકાદશી
વિ સ ૧૯૯૮

ભગવાનલાલ પનાલાલ
તથા
મોહનલાલ પનાલાલ

વિષયાનુક્રમ

વિષય	પૃષ્ઠાંક
પિતૃ-સ્મૃતિ	૩
આમુખ	૫
અનુક્રમણિકા	૬-૭
અશુદ્ધિશોધન	૮
કિરણો	૧-૭૩
અર્થ-સૂચી	૭૪
પરિશિષ્ટ	૭૫-૮૯

આમુખ

ગુજરાતી અક્ષરજ્ઞાન ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓથી શરૂ કરી ઉત્તરોત્તર ચઢિયાતી કક્ષાના વિદ્યાર્થીઓને ઉપયોગી થાય એવી અગ્યાર કિરણાવલીઓ તૈયાર કરી આપવાનુ કામ અમારા પૂજ્ય વડીલ બધુ સ્વ બાબુ **જીવનલાલ પનાલાલજીએ** પ્રો **હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા** એમ્ એ મહાશયને સોંપ્યુ હતું આ કિરણાવલીઓ પૈકી પહેલી ચાર કિરણાવલીઓ અમારા વડીલ બધુએ પ્રસિદ્ધ કરી છે આજે આ છઠ્ઠી કિરણાવલીના પ્રકાશનસમયે તેઓ હૈયાત નહિ હોવાથી, અમને પારાવાર ખેદ થાય છે તેમજ સાથે સાથે એમણે આદરેલુ કાર્ય અમે ચાલુ રાખી શક્યા છીએ તે બદલ અમને આનદ પણ થાય છે

પહેલી પાચ કિરણાવલીની જેમ પ્રસ્તુત કિરણાવલી પણ અમોએ યોગ્ય સુધારા-વધારા તથા સૂચના માટે જુદા જુદા સાક્ષરો ઉપર મોકલાવી હતી જે સાક્ષરોએ અમોને આ કિરણાવલી જોઇ આપી છે એ બધાનો અમે અહીં આભાર માનીએ છીએ અને ભવિષ્યમા પ્રસિદ્ધ થનાર કિરણાવલીઓમા પણ પોતાનો સક્રિય સહકાર અમને આપવા અમો તેમને વિનતિ કરીએ છીએ

પહેલી ચાર કિરણાવલીઓની જેમ પાચમી કિરણાવલી પ્રસિદ્ધ થયા બાદ અમોએ તેની નકલો અભિપ્રાય તેમજ સૂચન માટે જુદા જુદા મુનિવરો, વિવિધ પાઠશાળાઓના સચાલકો તથા અન્ય જૈન તેમજ અજૈન સજ્જનો ઉપર મોકલાવી હતી આમાથી જેઓએ અમને પોતાનો અભિપ્રાય મોકલેલો છે તેઓનો અમે અહીં આભાર માનીએ છીએ સાથે સાથે જે પત્રકારોએ પાચમી કિરણાવલીની સમાલોચના પોતાના પત્રમા પ્રસિદ્ધ કરી છે એ પત્રકારોનો પણ અમે અહીં આભાર માનીએ છીએ

હાલમા પહેલી, બીજી, ત્રીજી, ચોથી અને પાચમી કિરણાવલી અહીંની બાબુ **પનાલાલ પી. જૈન હાઇસ્કૂલમા** ધાર્મિક અભ્યાસના પાઠ્યપુસ્તક તરીકે શીખવવામા આવે છે વળી કેટલીક પાઠશાળાઓમા પણ આ કિરણાવલીઓને સ્થાન આપવામા આવ્યુ છે અને ઇનામ તરીકે પણ આનો ઉપયોગ કરાય છે

આ છઠ્ઠી કિરણાવલીમા ન્યૂનતા જણાય તો તે સૂચવવા તજ્જ્ઞોને અમારી ખાસ વિનતિ છે જેથી બીજી આવૃત્તિમા તે તરફ બનતુ લક્ષ્ય આપી શકાય

યોજક મહાશયે **આર્હત જીવન જ્યોતિને** ઉદ્દેશીને તૈયાર કરેલી વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના, અમારા વડીલ બધુનુ વક્તવ્ય તેમજ અભિપ્રાયો હવે પછી સ્વતન્ત્ર પુસ્તકરૂપે બહાર પાડવા અમારી ઇચ્છા છે

જીવનવિલા, મલબાર હિલ,
મુબઇ,
તા ૨૩-૨-૪૨

ભગવાનલાલ પનાલાલ
તથા
મોહનલાલ પનાલાલ

અનુક્રમણિકા

ક્રમાંક	કિરણ	પૃષ્ઠાંક
૧	મોક્ષનો માર્ગ	૧
૨	નિર્જરા	૨
૩	વિચિત્ર કથનો	૩
૪	મુદ્રાઓ	૪-૫
૫	લોકનુ સ્વરૂપ	૬
૬	ત્રસ પ્રાણો	૭
૭	જમ્બૂદ્વીપ	૮
૮	વીરોને (કવિતા)	૯
૯	ધર્મ, અધર્મ ને આકાશ	૧૦-૧૧
૧૦	પાચ અસ્તિકાયો	૧૨
૧૧	અઢી દ્વીપ	૧૩-૧૪
૧૨	વ'નવ્યવહાર	૧૫-૧૬
૧૩	કર્મભૂમિઓ અને અકર્મભૂમિઓ	૧૭-૧૮
૧૪	જ્ઞાનના પાચ પ્રકારો	૧૯-૨૧
૧૫	ચ્યવન-કલ્યાણક	૨૨
૧૬	દ્વાદશાગી ભાગ ૧ લો	૨૩-૨૪
૧૭	દ્વાદશાગી ભાગ ૨ જો	૨૫-૨૭
૧૮	આર્ય અને મ્લેચ્છ	૨૮
૧૯	શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી ભાગ ૧ લો	૨૯-૩૦
૨૦	શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી ભાગ ૨ જો	૩૧
૨૧	કાળના વિભાગો	૩૨-૩૩
૨૨	પુણ્ય અને પાપના પ્રકારો	૩૪-૩૫
૨૩	ઉપધાન ભાગ ૧ લો	૩૬-૩૮
૨૪	ઉપધાન ભાગ ૨ જો	૩૯-૪૦
૨૫	કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ ભાગ ૧ લો	૪૧-૪૨
૨૬	કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ ભાગ ૨ જો	૪૩-૪૫
૨૭	મેરુ પર્વત	૪૬-૪૭
૨૮	મનુષ્યભવ અને તેની દુર્લભતા ભાગ ૧ લો	૪૮-૪૯
૨૯	મનુષ્યભવ અને તેની દુર્લભતા ભાગ ૨ જો	૫૦-૫૧

ક્રમાંક	કિરણ	પૃષ્ઠાંક
૩૦	સ્ત્યાનર્દ્ધિના ઉદાહરણો	૫૨
૩૧	ચાર નિકાયના દેવો ભાગ ૧ લો	૫૩-૫૪
૩૨	ચાર નિકાયના દેવો ભાગ ૨ જો	૫૫-૫૬
૩૩	જન્મ-કલ્યાણક	૫૭
૩૪	દીક્ષા-કલ્યાણક	૫૮
૩૫	સમવસરણ ભાગ ૧ લો	૫૯-૬૧
૩૬	સમવસરણ ભાગ ૨ જો	૬૨-૬૪
૩૭	અંગારમર્દક આચાર્ય	૬૫-૬૬
૩૮	આઠ પ્રવચનમાતા	૬૭-૬૮
૩૯	ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી	૬૯-૭૧
૪૦	સામાન્યકેવલીઓના પ્રકારો	૭૨-૭૩

પરિશિષ્ટ

ક્રમાંક		પૃષ્ઠાંક
૧	સુગુરુવન્દનસૂત્ર	૭૫-૭૭
૨	શ્રુતસ્તવ	૭૮-૭૯
૩	વૈયાવૃત્ત્યકરસૂત્ર	૮૦
૪	ભરહેસરની સજ્ઝાય	૮૧-૮૪
૫	'મન્નહ જિણાણ'ની સજ્ઝાય	૮૫-૮૬
૬	નમોઽસ્તુ વર્દ્ધમાનાય	૮૭
૭	વિશાલલોચન યાને પ્રાભાતિક વીરસ્તુતિ	૮૮
૮	જીવવિચારની કેટલીક ગાથાઓ	૮૯

અશુદ્ધિશોધન

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૨૦	૧૭	વ્યાક્તિએ	વ્યક્તિએ
૨૧	૧૧	પરિપકન	પરિપક્વન
૨૮	૧૪	અતર્દ્વીપમા	અતરદ્વીપમા
૩૮	૧૮	પટલે	પહેલા
૬૬	૧૩	જૂદા	જુદા

કિરણ ૧ લું. મોક્ષનો માર્ગ

ધારો કે કોઇ માણસ જંગલમા ભૂલો પડ્યો છે એને પોતાને ઘેર જવુ છે એથી એ માર્ગ બતાવનારને શોધે છે તેમ કરતા એને સાચો માર્ગ બતાવનારા મળી આવે છે તેમની પાસેથી એ માર્ગ જાણ્યા પછી પોતે એ માર્ગે ચાલે છે અને ઘેર પહોંચે છે

આ પ્રમાણે સસારરૂપ જંગલમાં ભૂલો પડેલો મનુષ્ય મોક્ષે જઇ શકે તે સારુ પ્રથમ તો એણે મોક્ષે જવાનો માર્ગ જાણવો જોઇએ એ માટે જેમને આ બાબતનુ સાચું જ્ઞાન હોય તેમને એણે શોધી કાઢવા જોઇએ ત્યાર બાદ તેમણે બતાવેલા માર્ગે એણે ચાલવુ જોઇએ જો એ આ પ્રમાણે કરે તો એ નક્કી મોક્ષે જાય

જેઓ સદા સાચુ જ કહે છે એવાના વચનો ઉપર શ્રદ્ધા રાખવી તે 'સમ્યગ્દર્શન' કહેવાય છે આવી સાચી શ્રદ્ધાથી યુક્ત જ્ઞાન તે 'સમ્યગ્જ્ઞાન' કહેવાય છે, અને એ સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રમાણેનુ વર્તન તે 'સમ્યક્ચારિત્ર' કહેવાય છે એ સમ્યક્ચારિત્રથી રાગ અને દ્વેષ ઉપર વિજય મળે છે અને વીતરાગ ભાવ પ્રાપ્ત થાય છે એનાથી આત્માનો પૂરેપૂરો વિકાસ સધાય છે, અને તેમ થતા આત્મા તમામ કર્મથી અને સાથે સાથે દેહથી પણ મુક્ત બને છે કર્મને અજનની ઉપમા અપાય છે એથી આ પ્રમાણે મુક્ત બનેલો આત્મા 'નિરજન' કહેવાય છે આ એની ઊંચામા ઊંચી દશા છે એ દશા 'મોક્ષ' કહેવાય છે. એ મેળવવાના સાધનો તરીકે આપણા શાસ્ત્રમા સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રનો નિર્દેશ કરાયેલો છે આ ત્રણે સાધનો પૂરેપૂરા પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જ મોક્ષ મળી શકે છે, પરતુ આમાના એક પણ સાધનમા થોડે અશે પણ અપૂર્ણતા હોય ત્યા સુધી મોક્ષ મળી શકતો નથી

આપણે આગળ ઉપર જોઇશુ તેમ એકદર ચૌદ ગુણસ્થાનો છે એમાંના તેરમા ગુણસ્થાનમા રહેલા આત્માને સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન પૂરેપૂરા હોય છે, પણ સમ્યક્ચારિત્રમા નહિ જેવી અપૂર્ણતા રહી ગયેલી હોય છે એથી એ ગુણસ્થાનમા મોક્ષ મળતો નથી, પણ એના પછીના ચૌદમા એટલે કે છેલ્લા ગુણસ્થાનમાં સમ્યક્ચારિત્રની એ નહિ જેવી અપૂર્ણતા પણ દૂર થાય છે અને તેમ થતા તરત જ મોક્ષ મળે છે

કિરણ ૨ જુ નિર્જરા

જીવોના બે પ્રકાર પાડી શકાય છે (૧) મુક્ત અને (૨) સસારી તેમા મુક્ત જીવો કર્મથી લેપાયેલા નથી, જ્યારે સસારી જીવોને તો કર્મો વળગેલા હોય છે સામાન્ય રીતે આ કર્મોનુ ફળ સસારી જીવ ભોગવી લે, એટલે તે કર્મ એનાથી અલગ થઈ જાય છે વળી કેટલીક વાર તપ કરવાથી કર્મનુ ફળ ભોગવવાનો વારો આવે તે પહેલા જ કર્મને અલગ કરી શકાય છે આ પ્રમાણે કર્મ સસારી જીવથી બે પ્રકારે અલગ થઈ શકે છે આ બન્ને પ્રકારોને 'નિર્જરા' કહેવામા આવે છે એ બન્ને પ્રકારના ખાસ નામો છે પહેલા પ્રકારની નિર્જરામા કર્મની નિર્જરા થાઓ એવી ઇચ્છા નહિ હોવાથી એ 'અકામ-નિર્જરા' કહેવાય છે બીજા પ્રકારની નિર્જરામા આત્મામાથી કર્મોને હાંકી કાઢવાની ઇચ્છા રહેલી હોય છે, કેમકે એવી ઇચ્છાથી તો જીવ તપ કરી કર્મોને અલગ કરે છે આથી આ પ્રકારની નિર્જરા 'સકામ નિર્જરા' કહેવાય છે

આ સબધમા આપણે કેરીનુ ઉદાહરણ વિચારીશુ ઝાડ ઉપર રહેલી કેરીઓ પાકવાનો વખત થતા પાકે છે જો આપણે એને જલદી પકવવી હોય તો એને ઝાડ ઉપરથી તોડીને કડિયામા ભરવી જોઇએ અને એની ઉપર તેમ જ નીચે ઘાસ મૂકવુ જોઇએ

આ પ્રમાણે કર્મને પણ ખરી પડવાની બે રીત છે (૧) એનો સમય થતા એ આત્માથી અલગ થઇ જાય છે, અને (૨) તપ જેવા ઉપાય દ્વારા એનો વખત થયા પૂર્વે પણ એને અલગ કરી શકાય છે

કિરણ ૩ જુ. વિચિત્ર કથનો

એક વાર શ્રીમહાવીરસ્વામી પાસે શ્રેણિક રાજા, અભયકુમાર, કાલકસૂર નામનો કસાઇ અને બીજા પણ કેટલાક માણસો બેઠા હતા એવામા ત્યા આગળ એક દેવ આવ્યો અને બોલ્યો કે 'મહાવીર! તમે મરો' રાજાને જોઇને એ બોલ્યો કે 'રાજા! તમે જીવો'. અભયકુમારને ઉદ્દેશીને એ બોલ્યો કે 'અભયકુમાર! તમે જીવો અથવા મરો' એણે કાલકસૂરને કહ્યુ કે 'કાલક! તુ તો જીવીશ પણ નહિ અને મરીશ પણ નહિ'

આ બધુ સાભળીને શ્રેણિક રાજાને ગુસ્સો ચઢ્યો અને એથી તેઓ બોલ્યા કે 'હે દેવ! તુ કોઇ મહાપાપી અને મિથ્યાત્વી જણાય છે'

શ્રેણિકનુ આ વચન સાભળતાં શ્રીમહાવીરસ્વામીએ કહ્યુ કે 'હે શ્રેણિક નરેશ્વર! આ દેવ મિથ્યાત્વી નથી પણ સમ્યક્ત્વી છે એ દેવે જે જે કહ્યુ તેનો અર્થ તુ સમજ્યો નહિ તેથી તુ એને મિથ્યાત્વી ગણે છે મને મરવાનુ કહ્યુ તેનુ કારણ એ છે કે હુ મરીશ તો હુ મોક્ષે જઇશ અને અનત સુખનો સ્વામી બનીશ

એણે તને જીવવાનું કહ્યુ, કેમકે તુ મરીને નરકે જનાર છે, માટે અહીં જ તને સુખ છે

એણે અભયકુમારને જીવવાનુ તેમ જ મરવાનુ એમ બને કહ્યુ એનુ કારણ એ છે કે તે જીવશે તો ધર્મ કરશે અને મરશે તો સ્વર્ગે જશે

એણે કાલકસૂરને મરવાની તેમ જ જીવવાની ના કહી એનો હેતુ એ છે કે તે જીવશે ત્યા સુધી દુષ્ટ કર્મ કરશે અને મરશે ત્યારે નરકે જશે'

આ પ્રમાણે એક દહાડો ગુરુજીએ અમને બધાને વાત કહી પછી તેમણે અમને કહ્યુ કે હે વિદ્યાર્થીઓ! આ ઉપરથી તમને સમજાયુ હશે કે આ લોકમા સારુ કાર્ય કરતા જીવાય કે મરાય એ બને સુખરૂપ છે

કિરણુ ૮ મું મુદ્રાઓ

ગુરુ—શિષ્યો ! ચાલો, આજે આપણે મુદ્રાઓ વિષે વાત કરીશુ

રમેશ—ગુરુજી ! મુદ્રા એટલે શુ ?

ગુરુ—શરીરના અવયવોને અમુક આકારે ગોઠવવા ને સામાન્ય રીતે 'મુદ્રા' કહેવાય છે રમેશ ! તેં કદી ચૈત્યવદન કર્યું છે ?

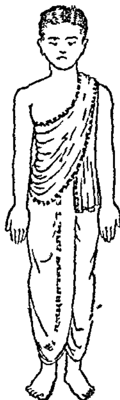
રમેશ—હા, જી ઘણી વાર

ગુરુ—ચૈત્યવદન કરતી વેળા જે વિવિધ સૂત્રો બોલાય છે તેમા અમુક અમુક સૂત્ર બોલતા અમુક અમુક મુદ્રાનો ઉપયોગ કરાય છે જેમકે પ્રણિપાતસૂત્ર, ચૈત્યવંદન અને શક્રસ્તવ કહેતા યોગમુદ્રા હોય છે અરિહતચેઇઆણ અને અન્નત્થસૂત્ર કહેતા તેમ જ કાયોત્સર્ગ કરતા જિનમુદ્રા હોય છે, અને પ્રાર્થનાસૂત્ર કહેતી વેળા મુક્તાશુક્તિમુદ્રા હોય છે આ પ્રમાણે આપણે ચૈત્યવદન કરવામા (૧) યોગમુદ્રા, (૨) જિનમુદ્રા અને (૩) મુક્તાશુક્તિમુદ્રા એમ ત્રણ મુદ્રાઓનો ઉપયોગ કરીએ છીએ

સુરેશ—યોગમુદ્રા તે શુ ?

સુરેશ—જેમ આપે યોગમુદ્રા સમજાવી તેમ જિનમુદ્રા સમજાવશો ?

ગુરુ—ઘણી ખુશીથી સાભળ જિનેશ્વર ઊભા રહીને કાયોત્સર્ગ કરે ત્યારે તેઓ બે પગની વચ્ચે, એના આગળના ભાગમા ચાર આગળ જેટલું અતર રાખે છે અને એના પાછળના ભાગમા એથી કઇક ઓછુ અંતર રાખે છે વળી એ વખતે તેઓ જમણો હાથ જમણી જાઘની પાસે અને ડાબો હાથ ડાબી જાઘની પાસે લટકતો રાખે છે વળી તેઓ બને હાથની હથેલીઓ ચત્તી રાખે છે આ પ્રમાણે ઊભા રહેવુ તે 'જિનમુદ્રા' કહેવાય છે હવે રમેશ ! કઇ મુદ્રા બાકી રહી ?

રમેશ—મુક્તાશુક્તિમુદ્રા.

ગુરુ—એનુ સ્વરૂપ તુ જાણે છે?

રમેશ—ના, જી

ગુરુ—તો એ પણ તું સાભળ કમળના ડોડાની પેઠે બે હાથ પોલા રાખી તેને કપાળે લગાડવા કે તેનાથી જરા દૂર રાખવા તે 'મુક્તાશુક્તિ મુદ્રા' કહેવાય છે મુક્તા એટલે 'મોતી' અને શુક્તિ એટલે 'છીપ' એના જેવી મુદ્રા તે 'મુક્તાશુક્તિમુદ્રા' કહેવાય છે

કિરણ ૫ મું. લોકનુ સ્વરૂપ

જૈન દર્શન પ્રમાણે આકાશ અજીવ પદાર્થ છે એનુ માપ થઈ શકે તેમ નથી, કેમકે એ અંત વિનાનુ છે એના બે ભાગો પડાય છે તેમાંના એક ભાગમા આકાશ ઉપરાત જીવ, પુદ્ગલ વગેરે બીજા પદાર્થો પણ વિદ્યમાન છે અને બીજા ભાગમા તો કેવળ આકાશ છે પહેલો ભાગ 'લોકાકાશ' અથવા 'લોક' કહેવાય છે, જ્યારે બીજો ભાગ 'અલોકાકાશ' અથવા 'અલોક' કહેવાય છે

લોકના (૧) અધોલોક, (૨) મધ્યમલોક અને (૩) ઉર્ધ્વલોક એમ ત્રણ ભાગો પડાય છે મેરુ પર્વતના મધ્ય ભાગની ઉપર આવેલો નવસો યોજન જેટલો ભાગ તેમ જ એ મધ્ય ભાગની નીચે આવેલો નવસો યોજન જેટલો ભાગ 'મધ્યમલોક' કહેવાય છે આ પ્રમાણે એકદર ૧૮૦૦ યોજનની ઉંચાઈ વાળો મધ્યમલોક છે એનો આકાર ઝાલર જેવો છે એ મધ્યમલોકમા આપણે રહીએ છીએ

મધ્યમલોકની ઉપર આવેલો લોક 'ઉર્ધ્વલોક' છે એનો આકાર ઊભા મૂકેલા મૃદગના જેવો છે

મધ્યમલોકની નીચે આવેલો લોક 'અધોલોક' કહેવાય છે એનો આકાર ઊંધા કોડિયા જેવો છે

આ પ્રમાણે આખા લોકનો આકાર ઊંધા કોડિયા ઉપર ઝાલર હોય અને તેના ઉપર ઊભુ મૂકેલુ મૃદગ હોય તેના જેવો છે વળી બીજી રીતે પણ આખા લોકનો આકાર દર્શાવાય છે જેમકે એક ઊંધા કોડિયા ઉપર એક ચત્તુ કોડિયુ અને એના એક ઉપર ઊંધુ કોડિયુ મૂક્યુ હોય તેના જેવો છે, અથવા તો કેડે હાથ દઈને પહોળા પગ રાખીને ઊભા રહેલા મનુષ્ય જેવો છે

જૈન શાસ્ત્રમા ૩,૮૧,૨૧,૯૧૦ મણના વજનને 'ભાર' કહેવામા આવ્યો છે, કોઇ દેવ આવા એક હજાર ભારના લોઢાના ગોળાને નીચે નાખે તો એ ગોળો છ મહિના, છ દિવસ, છ પહોર અને છ ઘડી જેટલા વખતમા જેટલો નીચે જાય તેટલું માપ 'રજ્જુ' કહેવાય છે સપૂર્ણ લોક ચૌદ રજ્જુ જેટલા ઊંચો છે વળી ઊર્ધ્વલોક તેમ જ અધોલોક એ પ્રત્યેકની લબાઇ તો લગભગ સાત સાત રજ્જુની છે

કિરણ છઠ્ઠું. દસ પ્રાણો

સામાન્ય રીતે પ્રાણનો અર્થ 'ઉચ્છ્વાસનિ શ્વાસ' કરાય છે જૈન શાસ્ત્રમા કેવળ આ ઉચ્છ્વાસનિ શ્વાસને માટે 'પ્રાણ' શબ્દ વપરાયેલો નથી, પરતુ સ્પર્શન વગેરે પાચે ઇન્દ્રિયોને માટે, મનોબળ, વચનબળ અને કાયબળ એમ ત્રણ પ્રકારના બળ માટે તેમ જ આયુષ્ય માટે પણ એ શબ્દ વપરાયેલો છે આ પ્રમાણે જૈન શાસ્ત્રમા દસ પ્રાણો ગણાવાયા છે એ પૈકી પાંચ ઇન્દ્રિયરૂપ પાંચ પ્રાણોનુ સ્વરૂપ આપણે ત્રીજી કિરણાવલીમાં વિચારી ગયા છીએ એટલે આપણે અહીં બાકીનાં પાચ પ્રાણોનો વિચાર કરીશુ

જે શક્તિની મદદથી વિચાર કરી શકાય તે 'મનોબળ' કહેવાય છે જે જીવોને આ બળ હોય તેઓ 'સજ્ઞી' કહેવાય છે, અને જેમને એ ન હોય તેઓ 'અસજ્ઞી' કહેવાય છે

જેની મદદથી મુખ દ્વારા અવાજ કરી શકાય–બોલી શકાય તે 'વચનબળ' કહેવાય છે

જેની મદદથી બેસવુ, ઊઠવુ, ચાલવુ, ઊભા રહેવું, લેવુ, મૂકવુ વગેરે ક્રિયાઓ કરી શકાય તે 'કાયબળ' કહેવાય છે

જે શક્તિ વડે વાયુને શરીરમા દાખલ કરાય અને તેને એ શરીરમાંથી બહાર કાઢી શકાય તે 'ઉચ્છ્વાસનિ શ્વાસ' કહેવાય છે

જેને લીધે સસારી જીવ પોતાના શરીરની સાથે અમુક વખત સુધી એક ભવમા બધાયેલો રહે તે 'આયુષ્ય' કહેવાય છે

દરેક સસારી જીવને ઓછામા ઓછા ચાર પ્રાણો હોય છે (૧) ઉચ્છ્વાસનિ શ્વાસ, (૨) આયુષ્ય, (૩) સ્પર્શન ઇન્દ્રિય અને (૪) કાયબળ એકેન્દ્રિયને આ ચાર જ પ્રાણ હોય છે. દ્વીન્દ્રિયને આ ઉપરાત રસન ઇન્દ્રિય અને વચનબળ એમ બે વધારે પ્રાણો હોય છે એટલે કે એને એકદર છ પ્રાણો હોય છે ત્રીન્દ્રિયને આ ઉપરાત ઘ્રાણ-ઇન્દ્રિય હોવાથી કુલ સાત પ્રાણો હોય છે ચતુરિન્દ્રિયને નેત્ર ઇન્દ્રિય હોવાથી તેના પ્રાણોની સખ્યા આઠની છે પચેન્દ્રિયોને શ્રોત્ર ઇન્દ્રિય હોય છે વળી એમાના કેટલાકને મનોબળ પણ સભવે છે જે પચેન્દ્રિયને મનોબળ ન હોય તેને નવ પ્રાણ હોય છે, અને જેને મનોબળ હોય છે તેને દસ પ્રાણ હોય

કિરણ ૭ મું. જંબૂદ્વીપ

આપણે શીખી ગયા કે લોકના ત્રણ વિભાગ પડે છે તેમાંનો એક વિભાગ 'મધ્યમલોક' કહેવાય છે એમા અસખ્ય દ્વીપો અને સમુદ્રો આવેલા છે આપણે જે દ્વીપમા વસીએ છીએ તેનુ નામ 'જમ્બૂદ્વીપ' છે

આ જમ્બૂદ્વીપ બધા સમુદ્રો અને દ્વીપોની વચમા આવેલો છે એની આસપાસ લવણ સમુદ્ર વીંટળાઇને રહેલો છે

જમ્બૂદ્વીપનો આકાર થાળી જેવો છે બીજા બધા દ્વીપોનો અને સમુદ્રોનો આકાર તો બગડી જેવો છે જમ્બૂદ્વીપનો વિષ્કભ લાખ યોજનનો છે આની વચ્ચોવચ્ચ મેરુ પર્વત આવેલો છે આ દ્વીપના મુખ્ય સાત વિભાગો છે એ દરેક વિભાગને ક્ષેત્ર, વશ, વર્ષ કે વાસ્ય કહેવામા આવે છે આપણે જે ક્ષેત્રમા રહીએ છીએ તે 'ભરતક્ષેત્ર' કહેવાય છે બાકીના છ ક્ષેત્રોના નામ હૈમવત, હરિ, વિદેહ, રમ્યક, હિરણ્યવત અને ઐરાવત છે એ છ યે ક્ષેત્રો ભરત ક્ષેત્રની તેમ જ એક બીજાની ઉત્તરે આવેલા છે જેમકે ભરતની ઉત્તરે હૈમવત, હૈમવતની ઉત્તરે હરિ, હરિની ઉત્તરે વિદેહ, વિદેહની ઉત્તરે રમ્યક, રમ્યકની ઉત્તરે હિરણ્યવત અને હિરણ્યવતની ઉત્તરે ઐરાવત છે

આ સાત ક્ષેત્રોને યાને વર્ષાને એક બીજાથી જુદા પાડવામા છ પર્વતો કારણરૂપ છે એથી એ દરેક પર્વત 'વર્ષધર' કહેવાય છે એ દરેક વર્ષધર પૂર્વથી પશ્ચિમ લાબો છે

છ વર્ષધરના નામ નીચે મુજબ છે—

હિમવાન્, મહાહિમવાન્, નિષધ, નીલ, રુક્મિ અને શિખરી

આ પૈકી હિમવાન્ પર્વત ભરત અને હૈમવત ક્ષેત્રોને, મહાહિમવાન્ હૈમવતને અને હરિને, નિષધ હરિને અને વિદેહને, નીલ વિદેહને અને રમ્યકને, રુક્મિ રમ્યકને અને હિરણ્યવતને, તથા શિખરી હિરણ્યવતને અને ઐરાવતને જુદા પાડે છે

કિરણ ૮ મુ. વીરોને

વીરો ! સત્ય ધર્મના છો રાગી તમો,
કરી સત્ય વિચાર નિજ ધર્મ તણો
ધર્મનામે યજ્ઞહિંસા મહાલતી'તી દેશમાં,
બંધ થઇ વાણી સુણી વીરની એ સહેજમાં
ભૂલી જશો શુ વીરનો ઉપકાર તમો ?—વીરો૦ ૧

શિષ્ય તેનો હુ બનું જીતે મને જે વાદમાં,
ટેક એવી પાળવા ગૌતમ નમ્યા જિનપાદમા
વીરો ! વિસરો નહિ એવી ટેકને તમો —વીરો૦ ૨

સસારમા નહિ સાર કઇ સમજી ગુરુઉપદેશથી,
શૈશવે દીક્ષા ગ્રહી અતિમુક્ત બનતા કેવળી
જુઓ જુઓ ગુરુનો પ્રતાપ તમો —વીરો૦ ૩

દ્વેષી બનો અધર્મના પણ અધર્મીના દ્વેષી નહિ,
બૂરુ નહિ ચિંતવો ભલે તીર્થઘાતક કાં નહિ
સમજો સમજો એ નીતિની રીતિ તમો —વીરો૦ ૪

સ્મૃતિ રાખો ધર્મ કરતાં દ્રવ્યક્ષેત્રાદિકની,
એકાંતમય આજ્ઞા નહિ સત્યહીરરસિકની
જાણો જાણો સ્યાદ્વાદનુ હાર્દ તમો —વીરો૦ ૫

किरण ९ मुं. धर्म, अधर्म ने आकाश

ગુરુ—જયન્ત! અજીવ પદાર્થ કોને કહેવાય?

જયન્ત—જે પદાર્થમા જીવ ન હોય તે 'અજીવ' કહેવાય

ગુરુ—જીવનુ શુ લક્ષણ છે?

જયન્ત—જેને થોડુઘણુ પણ ભાન હોય તે 'જીવ' કહેવાય

ગુરુ—ખરી વાત, પણ આપણે 'ભાન' શબ્દ ન વાપરતા એને બદલે 'ચેતના' અથવા તો 'ઉપયોગ' શબ્દ વાપરીએ છીએ એથી જે પદાર્થ ચેતના-વાળો એટલે કે ઉપયોગવાળો હોય તે 'જીવ' કહેવાય છે, જ્યારે જેનામા ચેતના નથી એટલે કે ઉપયોગ નથી એવા પદાર્થો 'અજીવ' કહેવાય છે અજીવના પાંચ પ્રકારો પડે છે વસન્ત! તુ એ ગણાવીશ?

વસન્ત—હા, જી

ગુરુ—ગણાવ સારે

વસન્ત—(૧) પુદ્ગલ, (૨) ધર્માસ્તિકાય, (૩) અધર્માસ્તિકાય, (૪) આકાશ અને (૫) કાળ

ગુરુ—ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાયને બદલે ધર્મ અને અધર્મ શબ્દ પણ વપરાય છે અને આપણે પણ એ વાપરીશુ, પણ વિદ્યાર્થીઓ! તમે એનો અર્થ અહીં પુણ્ય કે પાપ કરતા નહિ

ચન્દ્રકાન્ત—ગુરુજી! તો એનુ શુ સ્વરૂપ છે?

ગુરુ—હાલવુ, ચાલવુ, પડવુ, ઊઠવુ વગેરે અનેક જાતની ક્રિયાઓ ગતિરૂપ ગણાય છે એ ગતિરૂપ ક્રિયામાથી કોઇ પણ પ્રકારની ક્રિયા કરતા જીવોને તેમ જ પુદ્ગલોને તે ક્રિયામા મદદ કરનાર પદાર્થ 'ધર્મ' કહેવાય છે એ પ્રમાણે સ્થિતિ કરતા જીવોને તેમ જ પુદ્ગલોને સ્થિતિ કરવામાં મદદ કરનાર પદાર્થ 'અધર્મ' કહેવાય છે

વસન્ત—ગુરુજી! કૃપા કરીને આ વાત વિસ્તારથી સમજાવશો

ગુરુ—પાણીમા ફરતા માછલાઓને આમ તેમ ફરવામા જેમ પાણી મદદ કરે છે તેમ સ્વતન્ત્ર રીતે હાલતા ચાલતા જીવોને અને પુદ્ગલોને ગતિ કરવામા ધર્મ મદદ કરે છે વળી જેમ કોઇ મુસાફર થાકી ગયો હોય તો તેને આરામ લેવામા ઝાડ સહાયક થઇ પડે છે તેમ સ્થિતિ કરતા જીવોને અને પુદ્ગલોને સ્થિતિ કરવામા અધર્મ સહાયક છે

આ ઉપરથી ગતિશીલ પદાર્થોની ગતિમાં નિમિત્ત થનારો પદાર્થ તે 'ધર્મ' છે અને સ્થિતિશીલ પદાર્થોની સ્થિતિમા નિમિત્ત થનારો પદાર્થ તે 'અધર્મ' છે એ હવે તમને સમજાયુ હશે તમે એ ખાસ યાદ રાખજો કે જીવ અને પુદ્‌ગલની ગતિમા તેમ જ એ બંનેની સ્થિતિમાં ઉપાદાનકારણ તો તે જીવ અને પુદ્‌ગલ પોતે જ છે

ચન્દ્રકાન્ત—ગુરુજી! આ બરાબર સમજાયુ નહિ

ગુરુ—ધર્મ મારીમચડીને કોઇ જીવને કે પુદ્‌ગલને ગતિ કરવા પ્રેરનારો પદાર્થ નથી એ પ્રમાણે અધર્મ પણ જબરજસ્તીથી કોઇ જીવને કે પુદ્‌ગલને સ્થિતિ કરવાની ફરજ પાડતો નથી

ચન્દ્રકાન્ત—હવે સમજાયુ

ગુરુ—વારુ, ત્યારે આગળ સાંભળો આ ધર્મ અને અધર્મ નામના પદાર્થો જીવો અને પુદ્‌ગલોની પેઠે ઘણા નથી, પણ એકેક જ છે વળી એ બને પદાર્થો આકાશની પેઠે અરૂપી છે, એથી એ ચર્મચક્ષુથી જોઇ શકાતા નથી

રજનીકાન્ત—ગુરુજી! ધર્મ અને અધર્મ વિષે હવે કંઇ કહેવાનુ ન હોય તો હવે આકાશ શા કામમા આવે છે તે કહેશો

ગુરુ—આકાશનુ કામ બધા પદાર્થોને અવકાશ આપવાનુ છે અવકાશ કહો કે અવગાહ કહો તે એક જ છે એનો અર્થ 'જગ્યા' થાય છે જીવો, પુદ્‌ગલો તેમ જ ધર્મ અને અધર્મ એ બધા પદાર્થોને આકાશ પોતાનામા સ્થાન આપે છે. આથી અવગાહ આપવો એ આકાશનુ લક્ષણ મનાય છે આકાશના બધા ભાગમા ધર્મ અને અધર્મ નામના પદાર્થો નથી, ફક્ત લોકાકાશમાં જ એ બે પદાર્થો છે જીવો અને પુદ્‌ગલો પણ લોકાકાશમા જ છે અલોકાકાશમા તો આકાશ સિવાય અન્ય કોઇ પદાર્થ જ નથી, એથી અન્ય પદાર્થોને અવગાહ આપવાનુ કાર્ય લોકાકાશ જ કરે છે

કિરણ ૧૦ મું. પાંચ અસ્તિકાયો

દરેક પદાર્થના વિભાગો ન પડી શકે, છતા એ કલ્પી તો શકાય કોઇ પણ પદાર્થનો નાનામા નાનો વિભાગ કયો છે એ સબધમા આપણા જેવા અપૂર્ણજ્ઞાનીઓમાં મતભેદ હોઇ શકે, પણ સર્વજ્ઞની દૃષ્ટિએ તો નાનામા નાનો વિભાગ એક જ હોઇ શકે એનાથી બીજો કોઇ નાનો વિભાગ હોઇ જ ન શકે આવા વિભાગને આપણે 'અવિભાજ્ય વિભાગ' કે 'નિરશ અશ' કહીએ છીએ. જ્યા સુધી આવો અશ મૂળ વસ્તુ સાથે જોડાયેલો હોય ત્યાં સુધી તે 'પ્રદેશ' કહેવાય છે, પરતુ મૂળ વસ્તુથી અલગ થતા એ 'પરમાણુ' કહેવાય છે પુદ્‌ગલ સિવાયના કોઇ પણ પદાર્થનો પ્રદેશ તે પદાર્થથી કોઇ પણ રીતે જુદો પડી શકતો નથી આથી કેવળ પુદ્‌ગલને જ પ્રદેશ અને પરમાણુ એમ બને હોય છે, બાકી બીજા બધા પદાર્થોને તો પ્રદેશ જ હોય છે આપણે અહીં એ પણ સમજી લઇએ કે પ્રદેશ અને પરમાણુનુ માપ તો સરખુ જ છે, કેમકે એ બે નામો એક જ વસ્તુની જુદી જુદી અવસ્થાને લઇને જ પાડવામા આવ્યા છે

જૈન શાસ્ત્ર પ્રમાણે દરેક જીવના પ્રદેશોની સખ્યા અસખ્યાત છે વળી ધર્મ અને અધર્મ એ બને પદાર્થના પ્રદેશોની સખ્યા પણ અસખ્યાત છે આકાશના પ્રદેશોની સખ્યા તો અનત છે પુદ્‌ગલો અનેક જાતના છે કોઇ નાના તો કોઇ મોટા એથી એના પ્રદેશોની સખ્યા જુદી જુદી દર્શાવાય છે જેમકે કોઇ પુદ્‌ગલના પ્રદેશોની સખ્યા સખ્યાત, કોઇકની અસખ્યાત તો કોઇકની અનત પણ છે

શ્વેતાબરો કાળને પદાર્થ જ ગણતા નથી દિગબરો એને પદાર્થ તરીકે તો માને છે, પરતુ એને કેવળ એક પ્રદેશરૂપ ગણે છે

અસ્તિકાય એ જૈન દર્શનનો પારિભાષિક શબ્દ છે એમાના 'અસ્તિ' શબ્દનો અર્થ 'પ્રદેશ' છે અને કાયનો અર્થ 'સમૂહ' છે જે પદાર્થ પ્રદેશોના સમૂહરૂપ હોય તે 'અસ્તિકાય' કહેવાય છે કાળ એ પ્રદેશોના સમૂહરૂપ નથી, એથી એની અસ્તિકાય તરીકે ગણના કરાતી નથી આ ઉપરથી સમજાશે કે જીવ, પુદ્‌ગલ, ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ એ પાંચ જ અસ્તિકાયો છે આમ હોવાથી આ દરેક પદાર્થનુ નામ એ નામની સાથે 'અસ્તિકાય' શબ્દ જોડીને પણ બોલાય છે જેમકે જીવાસ્તિકાય, પુદ્‌ગલાસ્તિકાય, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય વળી જીવ વગેરે પાચે પદાર્થોનો વ્યવહાર 'અસ્તિકાય' શબ્દ લગાડ્યા વગર પણ કરાય છે

કિરણ ૧૧ મુ. અઢી દ્વીપ

આપણે જોઇ ગયા તેમ જમ્બૂ દ્વીપની આસપાસ લવણ સમુદ્ર આવેલો છે જો આપણે જંમ્બૂ દ્વીપને થટીના પડની ઉપમા આપીએ તો એ લવણ સમુદ્રને એના થાળાની ઉપમા આપી શકાય લવણ સમુદ્રની આસપાસ દ્વીપ, એ દ્વીપની આસપાસ સમુદ્ર એ ક્રમ પ્રમાણે અનેક દ્વીપો અને સમુદ્રો મધ્યમલોકમા આવેલા છે એ દરેકનો વિષ્કભ એક બીજાથી બમણો છે જેમકે જમ્બૂ દ્વીપની આસપાસ બે લાખ યોજનના વિષ્કભવાળો લવણ સમુદ્ર છે એની આસપાસ ચાર લાખ યોજનના વિષ્કંભવાળો ધાતકી ખડ આવેલો છે. એના પછી કાલોદધિ, પુષ્કર દ્વીપ, પુષ્કરોદ સમુદ્ર, વરુણવર દ્વીપ, વરુણોદ સમુદ્ર, ક્ષીરવર દ્વીપ, ક્ષીરોદ સમુદ્ર, ઘૃતવર દ્વીપ, ઘૃતોદ સમુદ્ર, ઇક્ષુવર દ્વીપ, ઇક્ષુવરોદ સમુદ્ર, નન્દીશ્વર દ્વીપ, નન્દીશ્વરોદ સમુદ્ર, અરુણવર દ્વીપ, અરુણવરોદ સમુદ્ર એમ અસખ્ય દ્વીપો અને સમુદ્રો છે છેવટના દ્વીપનુ નામ સ્વયભૂરમણ છે, અને એ દ્વીપ સ્વયભૂરમણ સમુદ્રથી વીંટળાયેલો છે એ સમુદ્રની પછી કોઇ દ્વીપ કે સમુદ્ર નથી એ સૌથી મોટામા મોટો સમુદ્ર છે એના સામસામા કિનારાનુ અતર એક રજ્જુ જેટલું છે

પુષ્કર દ્વીપની વચ્ચોવચ્ચ વલયના આકારવાળો માનુષોત્તર પર્વત આવેલો છે આથી એ દ્વીપના બે વિભાગ પડે છે તેમા આપણી તરફના પુષ્કરાર્ધ દ્વીપ પર્યંત તો મનુષ્યો હોય જ છે એની બહારના ભાગમા કોઇ મનુષ્ય જન્મ લેતો નથી કે મરતો નથી, પણ ત્યા કોઇ વાર કોઇ મનુષ્યને કોઇ દેવ વગેરે ઉપાડી લાવ્યા હોય તો તે ત્યા હોય, પણ એનુ મરણ તો ત્યા ન જ થાય

જમ્બૂ દ્વીપ, ધાતકી ખડ અને આપણી તરફનો અડધો પુષ્કર દ્વીપ એ અઢી દ્વીપ તેમ જ લવણ અને કાલોદધિ સમુદ્ર એટલો ભાગ 'મનુષ્યલોક' કહેવાય છે

ધાતકી ખડમા તેમ જ પુષ્કરાર્ધ દ્વીપમાં પણ જમ્બૂ દ્વીપથી બમણી સખ્યામા મેરુ, વર્ષો અને વર્ષધરો છે, પણ તેનાં નામો એકસરખા જ છે

દક્ષિણ દિશાથી ઉત્તર દિશામાં પથરાયેલા અને બાણના જેવા આકારવાળા બે પર્વતો વડે ધાતકી ખડના પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધ એવા બે વિભાગો પડે છે આ દરેક વિભાગમા એક એક મેરુ, ભરત વગેરે સાત સાત વર્ષો અને હિમ વાન વગેરે ૭ ૭ વર્ષધરો છે.

પૂર્વાર્ધમા અને પશ્ચિમાર્ધમાં રહેલા અને એક બાજુથી કાલોદધિને સ્પર્શતા અને બીજી બાજુથી લવણ સમુદ્રને સ્પર્શતા એવા છ છ વર્ષધરોને, જો પૈડાની નાભિમા રહેલા આગની સાથે સરખાવાય તો એ વર્ષધરોથી જુદા પડેલા સાત સાત ક્ષેત્રોને આરાની વચમા રહેલા અતરની સાથે સરખાવી શકાય

પુષ્કરાર્ધ દ્વીપમાના મેરુ, વર્ષ અને વર્ષધરની સખ્યા ધાતકી દ્વીપના જેટલી જ છે, કેમકે જમ્બૂ દ્વીપ પછીના દરેક દ્વીપમા મેરુ વગેરેની સખ્યા એની પહેલાના દ્વીપના કરતાં બમણી હોવાનુ શાસ્ત્રકારો કહે છે

આ પ્રમાણે અઢી દ્વીપમા એકદર ૫ મેરુ, ૩૫ વર્ષો અને ૩૦ વર્ષધરો છે

કિરણ ૧૨ મુ. વંદનવ્યવહાર

આ દુનિયામાં એક બીજાને મળવામૂકવાના અનેક પ્રસગો આવે છે. આવે વખતે જુદા જુદા માણસો જુદી જુદી રીતે વ્યવહાર કરતા જોવાય છે

જો બે અગ્રેજો મળે છે તો તેઓ ઘણુખરુ સમયનો ઉલ્લેખ કરી એક બીજાનુ ભલુ ઇચ્છે છે જેમકે તેઓ Good morning, Good noon, Good afternoon, Good evening અને Good night એમ બોલે છે. એમા Good morning નો અર્થ 'સુપ્રભાત' એવો થાય છે એ પ્રમાણે બીજા બધાનો અર્થ વિચારી શકાય જો બે અગ્રેજો લાંબા વખત સારુ એક બીજાથી છૂટા પડતા હોય તો તેઓ Good bye એટલે કે છેટલી સલામ એમ કહે છે

જો બે મુસ્લિમો ભેગા મળે છે તો તેમાનો એક અન્યને સલામ કરીને કે એમને એમ 'સલામ અલે કુમ' કહે છે એટલે એ બીજો પહેલાને 'અલે કુમ સલામ' કહે છે 'સલામ'નો અર્થ 'શાતિ' છે આથી સલામ અલે કુમનો અર્થ 'શાતિ તમને હો' એવો થાય છે, જ્યારે 'અલે કુમ સલામ'નો અર્થ 'તમને શાંતિ હો' એવો થાય છે, એટલે કે આ બનેનો અર્થ એક જ છે ફક્ત બોલવાની રીતો જુદી છે

સ્વામીનારાયણ પથના માણસો પરસ્પર મળે છે ત્યારે 'નમો નારાયણાય' અને 'નારાયણાય નમ' એમ તેઓ એક બીજાને કહે છે

જો બે વૈષ્ણવો મળે છે તો તેઓ પરસ્પર 'જય શ્રીકૃષ્ણ' કહે છે એનો અર્થ 'હે કૃષ્ણ! તમે જયવતા વર્તો' એવો થાય છે

ગમે તે સપ્રદાયના બે હિંદુઓ મળતા કે એક બીજાથી છૂટા પડતાં કેટલીક વાર તેઓ પરસ્પર 'જય જય' બોલે છે 'જય જય'નો અર્થ 'તુ વિજય પામ, તુ વિજય પામ' એવો થાય છે આ પ્રમાણે એક બીજાની જીત થાઓ એવી ઇચ્છા દર્શાવાય છે આથી આને 'જયજયકાર' પણ કહેવામા આવે છે

જો બે જૈનો મળે છે તો તેઓ એક બીજાને જુહાર કરે છે એનો અર્થ 'વદના' કરાય છે

આપણાથી કોઇ મોટું મળે ત્યારે કે તેમનાથી છૂટા પડવાનુ થાય ત્યારે સામાન્ય રીતે આપણે હાથ જોડીએ છીએ તો પછી કોઇ મુનિરાજનાં દર્શન થતા આપણે હાથ ... સ્વાભાવિક છે મુનિવરના દર્શન થતાં તેમને માથ

નમાવી હાથ જોડવા તે 'ફેંટાવદન' કહેવાય છે એ વખતે કેટલાક 'મત્થએણ વદામિ' એમ બોલે છે એ સમયે મુનિવર 'ધર્મલાભ' એમ કહી ઉત્તમ આશીર્વાદ આપે છે રસ્તામા કોઇ મુનિવર મળે ત્યારે ફેંટાવન્દનથી ચલાવી લેવાય છે, પણ જે તેઓ ઉપાશ્રયમા કે એના કોઇ સ્થળમા મળે તો તેમને બે ખમાસમણા દઇને વન્દન કરાય છે આ પ્રમાણે પ્રણિપાતસૂત્ર બોલીને કરાતુ વન્દન 'થોભવન્દન' કહેવાય છે એ થોભવન્દન પચાગ પ્રણામ છે, કેમકે એ પ્રણામ કરતી વેળા બે ઘૂટણ, બે કોણી અને કપાળ જમીનને અડકાડાય છે કેટલાક અજૈનો આને બદલે તેમના પૂજ્ય જનોને સાષ્ટાગ દડવત્ પ્રણામ કરે છે સાષ્ટાગનો અર્થ 'માથુ, આખ, હાથ, છાતી, પગ, જાઘ, મન અને વાણી એ આઠે અગ સહિત' એવો થાય છે

પ્રતિક્રમણ કરતી વેળાએ સુગુરુવન્દનસૂત્ર બોલીને જે બે વાર વદન કરાય છે યાને 'વાદણા' દેવાય છે તેને 'દ્વાદશાવર્ત વદન' કહેવામાં આવે છે, કેમકે એ વદનમા બાર આવર્ત આવે છે ગુરુના ચરણકમળને પોતાના હાથના તળિયા લગાડી તે પોતાના કપાળે લગાડવા તે 'આવર્ત' કહેવાય છે अहो, काय અને काय એ ત્રણ તેમ જ जत्ता मे, जवणिज्ज અને च मे એ ત્રણ એમ એક વખતના વન્દનમા છ આવર્ત આવે છે એટલે બે વખતના વંદનમા બાર આવર્ત થાય છે એ બાર આવર્તના સમૂહને 'દ્વાદશાવર્ત' કહેવામા આવે છે

જેમ રાત્રે સુઇ જવા માટે છૂટા પડનાર અગ્રેજો Good night કહે છે તેમ સાયકાળ પછી મુનિવરના દર્શન કરી તેમનાથી છૂટા પડતી વેળા જૈનો 'ત્રિકાળવદના' એમ બોલે છે

આ દુનિયામા જેમ એકબીજાને જાતે મળવાનુ થાય છે તેમ કેટલીક વાર તેમ ન થતા પત્ર લખવાના પ્રસગો આવે છે આવે સમયે વૈષ્ણવો પત્રમાં ભગવત્સ્મરણ વાચશોજી, જય શ્રીકૃષ્ણ વાચશોજી ઇત્યાદિ લખે છે આપણે જૈનો પરસ્પર જય જિનેન્દ્ર વાચશોજી કે જુહાર વાચશોજી એમ લખીએ છીએ, જો કોઇ મુનિરાજ ઉપર પત્ર લખવાનો હોય છે તો તેમને વદના એટલે કે વદન લખાય છે મુનિરાજો પરસ્પર લખે ત્યારે દીક્ષાપર્યાયથી નાના મુનિરાજો મોટાને વદના લખે છે અને મોટા નાનાને અનુવદના લખે છે મુનિરાજ ગૃહસ્થને પત્ર લખે તો તેઓ ધર્મલાભ લખે છે

કિરણ ૧૩ મું. કર્મભૂમિઓ અને અકર્મભૂમિઓ

મોક્ષના માર્ગના જાણનારા, એ માર્ગની પ્રરૂપણા કરનારા તેમ જ તેનો ઉપદેશ આપનારા તીર્થંકર ભગવાનો જે ભૂમિમા જન્મે છે તે ભૂમિ 'કર્મભૂમિ' કહેવાય છે એ સિવાયની બધી ભૂમિ 'અકર્મભૂમિ' કહેવાય છે મનુષ્યલોકમાં આવેલા પાચે ભરતો, પાંચે ઐરાવતો તેમ જ પાચે મહાવિદેહો એમ એકંદર પંદર કર્મભૂમિઓ છે આ પ્રમાણે જોકે દરેક મહાવિદેહનો કર્મભૂમિ તરીકે ઉલ્લેખ કરાય છે, છતાં એના દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુ નામના બબ્બે વિભાગો અકર્મભૂમિ ગણાય છે, કેમકે ત્યાં યુગલિકધર્મ હોવાને લીધે ચારિત્રને માટે કોઇ દિવસ અવકાશ જ નથી અને એથી એ ક્ષેત્રો તીર્થંકરની જન્મભૂમિ બની શકતાં નથી આ પ્રમાણે પાંચ મહાવિદેહમા કુલ્લે દસ અકર્મભૂમિઓ છે આ દસ અકર્મભૂમિઓ ઉપરાત પાચે હૈમવત, પાચે હરિ, પાચે રમ્યક, અને પાચે હૈરણ્યવત એ વીસ ક્ષેત્રો પણ અકર્મભૂમિઓ છે. આ પ્રમાણે અકર્મભૂમિઓની સખ્યા ત્રીસની થાય છે વળી ૫૬ અતરદ્વીપોને પણ અકર્મભૂમિ ગણવામાં આવે છે

તીર્થંકરો ઉપરાંત ચક્રવર્તી, અર્ધચક્રવર્તી, બળરામ અને પ્રતિવાસુદેવનો પણ જન્મ કર્મભૂમિમા જ થાય છે

દરેક મહાવિદેહમાથી દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુ જેટલો ભાગ બાદ કરતાં જેટલો પ્રદેશ રહે છે તેના ૩૨ ભાગો પાડવામાં આવ્યા છે એ દરેક ભાગને 'વિજય' કહેવામાં આવે છે

પાંચે ભરતોમાંથી ગમે તે એક સપૂર્ણ ભરતનો રાજા, પાચે ઐરાવતોમાથી ગમે તે એક સપૂર્ણ ઐરાવતનો રાજા કે પ્રત્યેક મહાવિદેહના ૩૨ વિજયો પૈકી ગમે તે એક વિજયનો રાજા 'ચક્રવર્તી' કહેવાય છે

અર્ધચક્રવર્તી આનાથી અડધી પૃથ્વીનો સ્વામી છે દાખલા તરીકે ચક્રવર્તીની સત્તા આખા ભરત ઉપર એટલે કે એના છ યે ખડ ઉપર હોય છે, જ્યારે અર્ધ ચક્રવર્તીની સત્તા ત્રણ ખડ ઉપર હોય છે અર્ધચક્રવર્તીનુ બીજુ નામ 'વાસુદેવ' છે એમના મોટા ભાઇને 'બળરામ' કહેવામા આવે છે વાસુદેવના પ્રતિસ્પર્ધી એટલે કે એમનો સામનો કરનારા પુરુષ 'પ્રતિવાસુદેવ' કહેવાય છે

પ્રત્યેક ભરતમાં તેમ જ પ્રત્યેક ઐરાવતમા અડધા કાલચક્રમાં એકદર ૨૪ તીર્થંકરો અને ૧૨ ચક્રવર્તીઓ તેમ જ ૯ વાસુદેવ, ૯ પ્રતિવાસુદેવ અને ૯ બળરામ એમ એકદર ૬૩ ઉત્તમ પુરુષો ઉત્પન્ન થાય છે આ બધા 'શલાકાપુરુષ' કહેવાય છે

અકર્મભૂમિઓમા કૃષિ, મસિ અને અસિનો વ્યવહાર હોતો નથી આથી એને કેટલાક 'ભોગભૂમિ' પણ કહે છે

કિરણ ૧૪ મું. જ્ઞાનના પાંચ પ્રકારો

કોઇ પણ ચીજ વિષે પૂરેપૂરુ જ્ઞાન મેળવવુ હોય તો તે શુ છે અને શું નથી, તે કઇ કઇ વસ્તુ સાથે કઇ કઇ બાબતમાં મળતી આવે છે અને કઇ કઇ વસ્તુથી કઇ કઇ બાબતમા જૂદી પડે છે ઇત્યાદિ જાણવુ જોઇએ એ બધી બાબતનુ પૂરેપૂરુ જ્ઞાન થતાં દરેક ચીજનુ જ્ઞાન થઇ જાય આવુ જ્ઞાન તે 'કેવલજ્ઞાન' કહેવાય છે, અને જેમને આવુ જ્ઞાન થયુ હોય તેઓ 'કેવલજ્ઞાની', 'કેવલી' કે 'સર્વજ્ઞ' કહેવાય છે સર્વજ્ઞને દુનિયામાના તમામ પદાર્થોનો તેમ જ બનેલા, બનતા અને બનનાર તમામ બનાવો વગેરેનો સચોટ અને સપૂર્ણ બોધ હોય છે

જેમ આપણને કોઇ પણ ચીજનો બોધ મેળવવા માટે ઇન્દ્રિયોની અને મનની મદદ લેવી પડે છે તેમ સર્વજ્ઞને લેવી પડતી નથી. મોક્ષે ગયેલા તમામ જીવો સર્વજ્ઞ છે એમને દેહ નથી એટલે એમનુ જ્ઞાન ઇન્દ્રિયો કે મનના ઉપર આધાર રાખતું નથી એ સહજ સમજાશે, પરતુ જેમને દેહ છે, ઇન્દ્રિયો છે અને મન પણ છે એવા દેહધારી સર્વજ્ઞોને પણ કોઇ પણ વસ્તુ જાણવા માટે ઇન્દ્રિયો અને મનની મદદ લેવી પડતી નથી એ તમને કદાચ નવાઇ જેવુ લાગશે, પણ એનુ કારણ એ છે કે આવા દેહધારી સર્વજ્ઞોને તેમ જ મુક્ત જીવોને પોતાના આત્મા વડે દરેક વિષયનુ જ્ઞાન આપોઆપ થઇ જાય છે આ હકીકત તમે ત્રીજી કિરણાવલીમાં ઇન્દ્રિયોના પાઠમા શીખી ગયા છો

આપણે દુનિયાના તમામ પદાર્થોને રૂપી અને અરૂપી એમ બે વિભાગોમા વહેંચી શકીએ પુદ્ગલ એ રૂપી પદાર્થ છે એ સિવાયના જીવ, આકાશ વગેરે પદાર્થો અરૂપી છે એટલે કે એ પદાર્થોને સ્પર્શ, રસ, ગન્ધ કે વર્ણ નથી

સર્વજ્ઞને રૂપી તેમ જ અરૂપી એમ બને જાતના પદાર્થોનુ સાક્ષાત્ જ્ઞાન હોય છે, પણ બીજા બધા જીવોને એવુ સાક્ષાત્ જ્ઞાન હોતું નથી આવા જીવોને 'છદ્મસ્થ' કહેવામાં આવે છે આ છદ્મસ્થોમાં એવા કેટલાક જીવો છે કે જેમને ફક્ત રૂપી પદાર્થનુ અને તે પણ એની અમુક અમુક વિગતો પૂરતુ જ સાક્ષાત્ જ્ઞાન હોય છે બાકી ઘણા યે જીવો એવા છે કે જેમને કોઇ પણ રૂપી પદાર્થને એકે યે બાબતમા સાક્ષાત જ્ઞાન નથી એટલે કે ઇન્દ્રિયો અને મનની મદદ લીધા વિના તેમને આત્મા દ્વારા આપોઆપ કોઇ પણ રૂપી પદાર્થ

સંજ્ઞી જીવોના મનરૂપે પરિણમેલા પુદ્‌ગલોનુ જ સાક્ષાત્ જ્ઞાન હોય તેમનુ એ જ્ઞાન 'મન પર્યાયજ્ઞાન' કહેવાય છે અને તેઓ જાતે 'મન પર્યાયજ્ઞાની' કહેવાય છે આ મન પર્યાયજ્ઞાનીઓને જ્ઞાનનો સાક્ષાત્કાર કેવી રીતે થાય છે તે આપણે વિચારીશુ.

મનવાળા સંની જીવો કોઇ પણ વસ્તુનુ ચિન્તન મનથી કરે છે એ ચિન્તન કરતી વેળા ચિન્તન કરાતી વસ્તુ અનુસાર ચિન્તન કરવામા રોકાયેલુ મન આકાર ધારણ કરે છે દાખલા તરીકે ઘોડાનો વિચાર કરતી વેળા મન અમુક આકારનુ બને છે તો હાથીનો વિચાર કરતી વેળા મન બીજા પ્રકારનુ બને છે આ પ્રમાણે ચિન્તન કરાતી વસ્તુના ભેદ પ્રમાણે મન ભિન્ન ભિન્ન આકારો ધારણ કરે છે આ આકારોને 'મનના પર્યાય' કહેવામા આવે છે એ મનના પર્યાયરૂપ માનસિક આકૃતિઓને મન પર્યાયજ્ઞાની સાક્ષાત્ જાણે છે એ જ્ઞાન વડે તેઓ ચિન્તનશીલ મનની આકૃતિઓ જાણી શકે છે, પરતુ કઇ વસ્તુનુ ચિન્તન કરાય છે તે હકીકત મન પર્યાયજ્ઞાન દ્વારા જાણી શકતા નથી એ માટે તો તેમને અનુમાનનો આશ્રય લેવો પડે છે

કુશળ મનુષ્ય સામાના ચહેરા ઉપર થતા ફેરફારો જોઇ એના મનનો ભાન કળી જાય છે તેમ મન પર્યાયજ્ઞાની પણ મન પર્યાયજ્ઞાન વડે મનની આકૃતિઓને પ્રત્યક્ષ જાણી એના ઉપરથી એવુ અનુમાન કરી શકે છે કે આ વ્યક્તિએ અમુક વસ્તુનુ ચિન્તન કર્યું છે, કેમકે એનુ મન એ ચિન્તનની વેળાએ થનારી અમુક પ્રકારની આકૃતિવાળુ બન્યુ છે

જે છદ્મસ્થોને વધારેમા વધારે તમામ રૂપી પદાર્થોનુ સાક્ષાત્ જ્ઞાન હોય તેમનુ તે જ્ઞાન 'અવધિજ્ઞાન' કહેવાય છે અને તેઓ 'અવધિજ્ઞાની' કહેવાય છે જોકે આ અવધિજ્ઞાની મનરૂપી પુદ્‌ગલને સાક્ષાત્ જાણે છે, પરતુ એટલા ઉપરથી એ મન પર્યાયજ્ઞાની કહી શકાય તેમ નથી, કેમકે મન પર્યાયજ્ઞાની જેટલી સ્પષ્ટતાથી એ મનરૂપી પુદ્‌ગલનો સાક્ષાત્કાર કરી શકે છે તેટલી સ્પષ્ટતાથી અવધિજ્ઞાની કરી શકતા નથી એથી તો દરેક દરેક અવધિજ્ઞાનીને મન પર્યાયજ્ઞાન હોવુ જ જોઇએ એવો નિયમ નથી મન પર્યાયજ્ઞાન વિના પણ અવધિજ્ઞાન હોઇ શકે છે

આ પ્રમાણે આપણે કેવલજ્ઞાન, મન પર્યાયજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનનો વિચાર કર્યો એ જ્ઞાન ઇન્દ્રિયો અને મનની જરા પણ અપેક્ષા રાખતાં નથી, પરંતુ આ ઉપરાત બીજા બે જ્ઞાનો છે જેમા ઇન્દ્રિયોની અને મનની મદદની જરૂર પડે છે

આ બે જ્ઞાનોને 'મતિજ્ઞાન' અને 'શ્રુતજ્ઞાન' કહેવામાં આવે છે આ બેમા નીચે પ્રમાણે ફેર છે—

(૧) મતિજ્ઞાન કરતાં શ્રુતજ્ઞાન વધારે સ્પષ્ટ છે અને એનો વિષય પણ વિશેષ છે, કેમકે શ્રુતજ્ઞાનમાં માનસિક વ્યાપારની મુખ્યતા હોવાથી એમાં અધિક અને સ્પષ્ટ વિચારો માટે સ્થાન છે એમાં આગળપાછળનો જેવો સબધ છે તેવો મતિજ્ઞાનમા નથી

(૨) મતિજ્ઞાન શબ્દના ઉલ્લેખ વિનાનુ છે, જ્યારે શ્રુતજ્ઞાન શબ્દના ઉલ્લેખવાળુ છે, કેમકે શ્રુતજ્ઞાનની ઉત્પત્તિના સમયે સકેતના સ્મરણની અને શ્રુતગ્રથના અનુસરણની અપેક્ષા રહે છે

(૩) મતિજ્ઞાન ભાષામાં ઉતારી શકાય એટલુ પરિપકવ નથી, જ્યારે શ્રુતજ્ઞાન ભાષામા ઉતારી શકાય એટલુ પરિપકવ હોય છે એથી જો મતિજ્ઞાનને દૂધની ઉપમા આપીએ તો શ્રુતજ્ઞાનને દૂધની બનાવેલી ખીરની ઉપમા આપી શકીએ

કિરણ ૧૫ મુ. ચ્યવન-કલ્યાણક

ગુરુ—મગન! તીર્થંકર પ્રભુના કેટલા કલ્યાણકો હોય છે?

મગન—ગુરુજી! એ મને યાદ નથી

ગુરુ—એ તો તુ શીખી ગયો છે કેમ ભૂલી ગયો? ચદુ! તને તો યાદ છે ને?

ચદુ—હા, જી તીર્થંકરોના પાચ કલ્યાણકો હોય છે

ગુરુ—કયા કયા?

ચદુ—(૧) ચ્યવન-કલ્યાણક, (૨) જન્મ-કલ્યાણક, (૩) દીક્ષા-કલ્યાણક, (૪) કેવલજ્ઞાન-કલ્યાણક અને (૫) નિર્વાણ-કલ્યાણક

ગુરુ—વિદ્યાર્થીઓ! આજે હુ તમને ચ્યવન-કલ્યાણક વિષે કેટલીક વિશેષ હકીકત સમજાવવા માગુ છુ તે તમે ધ્યાન દઇને સાભળજો

તીર્થંકરો આગલા ભવમા દેવ-ગતિમાં હોય છે એવુ તો ભાગ્યે જ બને કે તેઓ નરક-ગતિમા હોય તેમનુ દેવ તરીકેનુ કે નારક તરીકેનુ આયુષ્ય પૂર્ણ થતા તેઓ મનુષ્ય તરીકે, માતાની કુક્ષિમાં આવે છે એમનુ આ પ્રમાણે ગર્ભમા આવવુ તે 'ચ્યવન-કલ્યાણક' કહેવાય છે એ પ્રસંગે ત્રણે લોકમા થોડા વખત માટે દુખ દૂર થઇ જાય છે અને બધી દિશામા પ્રકાશ ફેલાઇ જાય છે આ પ્રમાણે એ પ્રસગ બધા જીવોને કલ્યાણકારી નીવડે છે તીર્થંકર ગર્ભમા આવતાં તેમની માતા (૧) બળદ, (૨) હાથી, (૩) સિંહ, (૪) લક્ષ્મી દેવી, (૫) માળા, (૬) ચદ્ર, (૭) સૂર્ય, (૮) ધજા, (૯) કુભ, (૧૦) પદ્મ સરોવર, (૧૧) ક્ષીરસમુદ્ર, (૧૨) વિમાન, (૧૩) રત્નોનો ઢગલો અને (૧૪) ધૂમાડા વગરનો અગ્નિ એમ ચૌદ સ્વપ્નો જુએ છે નરકમાથી કોઇ તીર્થંકર માતાની કુક્ષિમા આવ્યા હોય તો તેમની માતા વિમાનને બદલે ભવન જુએ છે

દરેક કલ્યાણક વખતે ૬૪ ઇન્દ્રોના આસનો કપે છે ચ્યવન-કલ્યાણક વખતે પણ તે કપે છે એથી એ ઇન્દ્રો તે સબધમા વિચાર કરે છે અને અવધિજ્ઞાન વડે પ્રભુના કલ્યાણકની હકીકતથી જાણીતા બને છે

કિરણ ૧૬ મુ. દ્વાદશાંગી ભાગ ૧ લો

આ દુનિયા આદિ તેમ જ અંત વિનાની છે એટલે કે અનાદિ અનંત છે. એ અનાદિ હોવાથી અત્યાર સુધીમા અનત તીર્થંકરો થઇ ગયા છે

દરેક તીર્થંકરના તીર્થમાં એમના પ્રત્યેક ગણધર દ્વાદશાગી રચે એવો નિયમ છે આ નિયમ અનુસાર અત્યાર સુધીમાં અનત દ્વાદશાંગીઓ રચાઇ છે દ્વાદશાંગીનો અર્થ 'બાર અગોનો સમૂહ' થાય છે દરેક ગણધર બાર બાર શાસ્ત્ર રચે છે એ દરેક શાસ્ત્રને 'અંગ' કહેવામાં આવે છે

આ ભરતભૂમિમા થઇ ગયેલા છેલ્લા તીર્થંકર શ્રીમહાવીરસ્વામીને ઉદ્દેશીને વિચાર કરીએ તો એમના તીર્થમાં એમના મુખ્ય શિષ્ય શ્રીઇન્દ્રભૂતિ વગેરે અગ્યારે ગણધરોએ એકેક દ્વાદશાગી રચી છે આ રચના કેવી રીતે થઇ તે આપણે અહીં વિચારીશુ

શ્રીઇન્દ્રભૂતિએ દીક્ષા લીધા પછી તેમણે પ્રભુને પ્રણિપાત કરીને પૂછ્યુ કે "किं तत्त?" અર્થાત્ તત્ત્વ શુ છે? પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો કે "उप्पण्णेइ वा". એ સાંભળી ફરીથી પ્રણિપાત કરી તેમણે પ્રભુને એનો એ પ્રશ્ન પૂછ્યો ત્યારે પ્રભુએ કહ્યુ કે "विगमेइ वा". એ સાંભળી પ્રણિપાત કરી તેમણે ફરીથી એનો એ પ્રશ્ન પૂછ્યો પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો કે "धुवेइ वा".

આ પ્રમાણે શ્રીઇન્દ્રભૂતિએ જે ત્રણ પ્રશ્નો પૂછ્યા એ દરેકને 'નિષદ્યા' અને એ ત્રણેના સમૂહને 'નિષદ્યાત્રય' કહેવામાં આવે છે એવી રીતે પ્રભુએ આપેલા ત્રણ ઉત્તરના સમૂહને 'ત્રિપદી' કે 'પદત્રયી' કહેવામા આવે છે

આ નિષદ્યાત્રયથી અને એના ઉત્તરરૂપ ત્રિપદીથી શ્રીઇન્દ્રભૂતિને ગણધર-નામકર્મનો ઉદય થયો અને તેમને ઉત્કૃષ્ટ મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયુ તેમ થતા તેમણે એક મુહૂર્તમા દ્વાદશાગી રચી

એવી રીતે શ્રીઅગ્નિભૂતિ વગેરે દસે ગણધરોએ પણ પ્રભુને પ્રશ્ન પૂછ્યા અને તેનો ઉત્તર મેળવી દ્વાદશાગીઓ રચી, પણ આ ગણધરો પૈકી કોની કોની કેટલી નિષદ્યા છે તેનો કોઇ ઉલ્લેખ જોવાતો નથી, તેમ છતા એમાંના કોઇ એકાદ ગણધરની તો પદર નિષદ્યા છે આ પદરે નિષદ્યાના ઉત્તર ઉપર મુજબ જ અપાયા હશે કે કેમ તે ચોક્કસપણે કહેવુ મુશ્કેલ છે, પરતુ ત્રિપદીરૂપ એ ઉત્તર હોવા જોઇએ એમ લાગે છે, કેમકે ત્રિપદી એ જૈન શાસ્ત્રોની મુખ્ય ચાવી છે

ત્રિપદીના उप्पण्णेइ वा એ પદથી પ્રભુએ એમ સૂચવ્યુ કે પદાર્થો ઉત્પન્ન થાય છે, विगमेइ वा એ પદથી તેમણે એમ સૂચવ્યું કે પદાર્થો નાશ પામે છે, અને धुवेइ वा એ પદથી તેમણે એમ સૂચવ્યુ કે પદાર્થો ધ્રુવ છે એટલે કે નિત્ય છે આ હકીકત બરાબર સમજાય તે માટે આપણે એક ઉદાહરણ વિચારીશુ

ધારો કે આપણી પાસે સોનાનો કદોરો છે એ ભાગીને આપણે સોનાનાં કડા બનાવ્યા તો કડા ઉત્પન્ન થયા અને કદોરાનો નાશ થયો, પરતુ સોનુ તો કાયમ જ રહ્યુ આ પ્રમાણે દરેકે દરેક પદાર્થ ઉત્પત્તિ, વ્યય અને ધ્રૌવ્યથી અંકિત છે આ હકીકતને પૂરેપૂરી ખ્યાલમા રાખીને શ્રીઇન્દ્રભૂતિ વગેરે ૧૧ ગણધરોએ જે દ્વાદશાંગી રચી તે બધી અર્થદૃષ્ટિએ સમાન બની, એટલું જ નહિ પણ આઠમા અને નવમા ગણધરની દ્વાદશાગીઓ તો શબ્દદૃષ્ટિએ પણ એક બીજાની સાથે મળતી આવે તેવી બની વળી દસમા અને અગ્યારમા ગણધરોની દ્વાદશાગીઓ પણ એવી રીતે પરસ્પર શબ્દદૃષ્ટિએ સમાન બની આને લઇને જોકે ગણધરો ૧૧ હતા છતા ગણ તો નવ જ થયા, કેમકે એક રીતે નવ જ દ્વાદશાગીની શબ્દરચના જુદી થઇ અને એ જુદી શબ્દરચનાવાળી દ્વાદશાગી શીખનાર શિષ્યોનો એકેક ગણ યાને સમુદાય ગણાયો

કિરણ ૧૭ મું. દ્વાદશાંગી ભાગે ૨ જો

આપણે ગયા કિરણમાં જોઈ ગયા તેમ એકંદર ૧૧ દ્વાદશાંગીઓ રચાઈ, પરતુ આજે એમાંથી કેવળ શ્રીસુધર્મસ્વામીની જ રચેલી દ્વાદશાગી ઉપલબ્ધ છે અને તે પણ પૂરેપૂરી મળતી નથી. બારમા અગનો સપૂર્ણ ઉચ્છેદ થયો છે વળી બીજા ત્રણેક અગોનો પણ કેટલોક ભાગ નાશ પામ્યો છે વિશેષમાં શ્રીસુધર્મસ્વામીએ રચેલા બાર અગો તેના તે જ સ્વરૂપમા આજે મળતાં નથી એમાં થોડોક ફેરફાર થયો છે એ ફેરફાર શ્રીદેવર્દ્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણની દેખરેખ નીચે આગમો પુસ્તકારૂઢ થયાં ત્યારે હાજર રહેલા મુનિમડળે કર્યો હતો ત્યાર પછી એમાં ખાસ કશી વધઘટ કરાયેલી નથી આ સબધમા આપણે વિશેષ ઊહાપોહ આગળ ઉપર કરીશુ હાલ તુરત તો ઉપલબ્ધ થતાં ૧૧ અગો તેમ જ ઉચ્છેદ પામેલા બારમા અગ વિષે કેટલીક હકીકત આપણે વિચારીશુ સૌથી પ્રથમ આપણે ૧૨ અગોનાં નામ નોંધીશુ એ નીચે મુજબ છે —

આયાર, સૂયગડ, ઠાણ, સમવાય, વિયાહપણ્ણત્તિ, નાયાધમ્મકહા, ઉવાસગદસા, અતગડદસા, અણુત્તરોવવાઇયદસા, પણ્હાવાગરણ, વિવાગસુય અને દિટ્ઠિવાય

આમાંનાં કેટલાંક અગોનાં બીજા પણ નામો છે જેમકે બીજા અગનાં સૂતગડ અને સુત્તકડ એવા પણ નામો છે વળી પાચમાનુ ભગવઈ એવુ બીજું નામ છે વિશેષમા બારમા અગના તો એકદર દસ નામો છે આપણે તો અહીં એ પૈકી 'ભૂયવાય' એવુ એક જ નામ નોંધીશુ

આપણે ઉપર જે નામો જોઇ ગયા તે બધાં પાઇય ભાષામાં રજુ કરાયેલા નામો છે, એથી સંસ્કૃત ભાષામા એ બાર અગોનો ઉલ્લેખ કરતી વેળા એનો નીચે મુજબ વ્યવહાર કરાય છે —

આચાર, સૂત્રકૃત, સ્થાન, સમવાય, વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ, જ્ઞાતાધર્મકથા, ઉપાસકદશા, અંતકૃદ્દશા, અનુત્તરૌપપાતિકદશા, પ્રશ્નવ્યાકરણ, વિપાકશ્રુત અને દષ્ટિવાદ

આ દરેક સંસ્કૃત નામની સાથે અગ કે અગસૂત્ર શબ્દ જોડીને પણ એ નામ બોલાય છે જેમકે આચારાંગ, આચારાંગસૂત્ર ઇત્યાદિ એવી રીતે પાઇય નામો સાથે પણ અગ કે અગસુત્ત શબ્દ જોડીને તે તે નામ બોલાય છે જેમકે આયારગ, આયારગસુત્ત વગેરે

આ બાર અગોમા દિટ્ઠિવાય સૌથી મહત્ત્વનુ અગ ગણાય છે અને તેમાં પણ વળી દિટ્ઠિવાયના જે પરિકમ્મ, સુત્ત, પુવ્વગય, અણુઓગ અને ચૂલિયા એવા જે પાંચ વિભાગો છે તેમાનો પુવ્વગય નામનો વિભાગ સૌથી મહત્ત્વનો ગણાય છે એ પુવ્વગયના ૧૪ ભાગો છે એ દરેક ભાગને પાઇયમાં 'પુવ્વ' અને સસ્કૃતમા 'પૂર્વ' કહેવામાં આવે છે એ ચૌદ પુવ્વના જાણકારને 'શ્રુત કેવલી' કહેવામા આવે છે એવો એક વિષય નથી જે દિટ્ઠિવાયમાં ન હોય એટલે એના જાણકાર 'શ્રુતકેવલી' કહેવાય તેમાં નવાઇ નથી.

કેટલાકનુ માનવુ એ છે કે દરેક ગણધર પ્રથમ ચૌદ પુવ્વ રચે છે અને ત્યાર પછી આયાર વગેરે અગોની રચના કરે છે, જ્યારે કેટલાકનુ માનવુ એ છે કે આયાર વગેરે ક્રમથી જ અગોની રચના કરાય છે આ પ્રમાણે એક બાર અગોની કયા ક્રમ પ્રમાણે રચના થઈ એ વિષે બે મત જોવાય છે, છતા અભ્યાસની દૃષ્ટિએ આયાર આદિ ક્રમે જ બાર અગો ગોઠવાયા હતા એમા તો બે મત નથી

આયારમા જૈન મુનિવરોએ કેમ વર્તવુ જોઇએ તે વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે એમા અહિંસા વગેરેનુ સુંદર વર્ણન છે

સૂયગડેમાં શ્રીમહાવીરસ્વામીના સમયમા જે ૩૬૩ મતો પ્રવર્તતા હતા તેનું વર્ણન છે એ વાચવાથી ધર્મને વિષે શ્રદ્ધા દૃઢ બને છે વિશેષમા આ અગમા વિનયની મહત્તા બતાવાયેલી છે

ઠાણમા એકદર દસ વિભાગો છે પહેલા વિભાગમાં જે જે ચીજની એક તરીકે ગણના થઇ શકે તેનો ઉલ્લેખ છે એવી રીતે બીજામા જે જે ચીજને બે બે તરીકે ગણાવી શકાય તેનો નિર્દેશ છે આ પ્રમાણે બાકીના વિભાગો માટે સમજી લેવુ ટૂકમા કહીએ તો પહેલામા એકેક બોલ, બીજામા બે બે, એમ દસમામા દસ દસ બોલ જેના જેના છે, તેનો નિર્દેશ કરાયેલો છે એ રીતે આ ત્રીજુ અગ બૌદ્ધોના અગુત્તરનિકાય નામના શાસ્ત્રને મળતુ આવે છે, કેમકે તેમા પણ એકથી દસ આકડાના ક્રમમા જુદા જુદા વિષયો ચર્ચાયેલા છે

સમવાયમા પણ ઠાણની જેવી રચના છે. ફેર એટલો છે કે એમાં દસ જ સુધીની સખ્યાવાળા બોલ નથી, પણ એથી ઘણી મોટી સંખ્યાવાળા બોલ પણ છે-

વિયાહપણ્ણત્તિમાં ૩૬૦૦૦ પ્રશ્નો અને તેના ઉત્તરો છે એમાં અન્ય તીર્થિકોનું વર્ણન છે, એટલુ જ નહિ પરતુ નિહ્નવ તરીકે ઓળખાવાતા જમાલિ અને ગોશાલકનુ પણ વર્ણન છે, વળી આ અગમાં-શ્રીમહાવીરસ્વામીના જીવન ઉપર પ્રકાશ પાડનારી અનેક હકીકતો છે

નાયાધમ્મકહામા જાતજાતની ધર્મકથાઓ આલેખાયેલી છે જેમકે, એમા શ્રીમેઘકુમાર પૂર્વભવમાં હાથી હતા તેની કથા છે વળી એમા ૧૯ મા તીર્થંકર શ્રીમલ્લિનાથની કથા છે

ઉવાસગદસામાં શ્રીમહાવીરસ્વામીના આનદ વગેરે દસ મુખ્ય શ્રાવકોનો અધિકાર આવે છે આ ઉપરથી એમ કહી શકાય કે જેમ આયાર નામનુ અંગ સાધુઓનો આચાર શો છે, તે દર્શાવે છે તેમ આ અગ શ્રાવકોનો આચાર શો છે તે બતાવે છે

અતગડદસામાં, જેમણે અતસમયે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું એવા સાધુઓનું અને એવી સાધ્વીઓનુ વર્ણન છે

અણુત્તરોવવાઇયદસામાં, જે પુરુષો કાળ કરીને અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયા એવા ૩૩ પુરુષોનો અધિકાર આવે છે એમાના ઘણાખરા તો શ્રેણિક રાજાના પુત્રો છે એ બધા એકાવતારી ગણાય છે, કેમકે અનુત્તર વિમાનમાથી ચ્યવી મનુષ્ય તરીકે જન્મી તેઓ બધા એ જ ભવમા મોક્ષે જશે

પણ્હાવાગરણમાં આસ્રવ અને સવરનુ વિસ્તારથી વર્ણન છે

વિવાગસુયમાં પુણ્યનાં અને પાપના ફળો બતાવનારી કથાઓ છે

દિટ્ઠિવાયમાં એવો એક વિષય નથી કે જેનો અધિકાર એમા આવતો નહિ હોય

કિરણ ૧૮ મું. આર્ય અને મ્લેચ્છ

જૈન શાસ્ત્રમાં મનુષ્યોના મુખ્યતયા બે ભેદ પાડવામા આવ્યા છે આર્ય અને મ્લેચ્છ તેમા વળી આર્યના (૧) ક્ષેત્ર, (૨) જાતિ, (૩) કુલ, (૪) કર્મ, (૫) શિલ્પ અને (૬) ભાષા એ છ દૃષ્ટિએ વિચાર કરી એના છ પ્રકારો દર્શાવાયા છે જેમકે (૧) ક્ષેત્રાર્ય, (૨) જાત્યાર્ય, (૩) કુલાર્ય, (૪) કર્માર્ય, (૫) શિલ્પાર્ય અને (૬) ભાષાર્ય

પ્રત્યેક ભરતક્ષેત્રમાં તેમ જ દરેક ઐરાવત ક્ષેત્રમા ૨૫।। આર્ય દેશો છે એ હિસાબે પાચ ભરત અને પાંચ ઐરાવત ક્ષેત્રોમા એકદર ૨૫૫ આર્ય દેશો છે વળી ૧૬૦ વિજયો પણ આર્ય દેશ ગણાય છે આ બધા આર્ય દેશોમાંથી ગમે તેમા ઉત્પન્ન થનારા મનુષ્યો 'ક્ષેત્રાર્ય' ગણાય છે આર્ય દેશ સિવાયના કોઈ પણ ભાગમા ઉત્પન્ન થનારા મનુષ્યો આર્ય ગણાતા નથી એટલે કે તેઓ ક્ષેત્રથી મ્લેચ્છ ગણાય છે આ રીતે વિચારતા ૫૮૨ કર્મભૂમિમાના આર્ય દેશો સિવાયના ભાગમા વસનારા, ત્રીસ અકર્મભૂમિમા વસનારા તેમ જ ૫૬ અતર્દ્વીપમા વસનારા તમામ મનુષ્યો મ્લેચ્છ ગણાય છે

ઇક્ષ્વાકુ, વિદેહ, હરિ, જ્ઞાત, કુરુ, ઉગ્ર વગેરે વશો ઉત્તમ ગણાય છે એ વશમાં ઉત્પન્ન થનાર જાત્યાર્ય કહેવાય છે

કુલકરો, ચક્રવર્તીઓ, બલદેવો, વાસુદેવો તેમ જ બીજા પણ નિર્મળ કુળમા ઉત્પન્ન થનારા મનુષ્યો કુલાર્ય કહેવાય છે

પઠન, પાઠન, પૂજન, ખેતી અને વેપાર કે એવા કોઇ સાધન વડે નિર્વાહ કરનારા મનુષ્યો કર્માર્ય ગણાય છે

હજામ, કુભાર વગેરેની માફક ઓછા આરવાળી અને ઓ
પ્રવૃત્તિથી જીવન ગુજારનારા મનુષ્યો શિલ્પાર્ય કહેવાય

તીર્થંકરો અને ગણધરો જેવા શિ
ઇત્યાદિ ભાષાઓનો બોલવા વગેરેમા
કહેવાય છે

આ પ્રમાણે જે છ પ્રકારના
'મ્લેચ્છ' ગણાય છે એમને 'અન

કિરણ ૧૯ મુ. શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી ભાગ ૧ લો

આપણે જોઇ ગયા તેમ શ્રીમહાવીરસ્વામીના એકદર અગ્યાર ગણધરો હતા તેમાંના પાચમાનુ નામ શ્રીસુધર્મસ્વામી હતુ તેઓ મોક્ષે ગયા ત્યારે તેમના મુખ્ય શિષ્ય શ્રીજમ્બૂસ્વામી તેમના પટ્ટધર બન્યા એઓ નિર્વાણ પામ્યા ત્યારે એમની પાટે શ્રીપ્રભવસ્વામી આવ્યા તેમનુ સ્વર્ગગમન થતાં શ્રીશય્યભવસૂરિ પટ્ટધર બન્યા અને તેમનુ પણ સ્વર્ગગમન થતાં શ્રીયશોભદ્રસૂરિ પટ્ટધર થયા એ સૂરિ સુધી તો શ્રીમહાવીરસ્વામીનુ ધર્મશાસન એક આચાર્યની સત્તામા રહ્યુ, પરતુ એ આચાર્ય વીર પ્રભુના નિર્વાણથી ૧૪૬મે વર્ષે સ્વર્ગે સચર્યા તે પૂર્વે તેમણે શ્રીસભૂતિવિજય અને શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી એમ પોતાના બે મુખ્ય શિષ્યોને પોતાના ઉત્તરાધિકારી બનાવ્યા હતા આથી એ આચાર્યથી એક પાટ ઉપર એક કરતાં વધારે આચાર્ય સ્થાપવાની પ્રવૃત્તિ શરુ થઈ

શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી શ્રીસભૂતિવિજયથી નાના હતા તેથી શ્રીસભૂતિવિજય વીરસંવત્ ૧૫૬ માં સ્વર્ગે ગયા પછી તેઓ સઘસ્થવિર બન્યા અને સઘના કાર્યમાં ભાગ લેવા લાગ્યા આ પ્રમાણે શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી શ્રીમહાવીરસ્વામીની પટ્ટપરપરામાં સાતમા થયા એઓ ચૌદે પુર્વના જાણકાર હતા એટલે કે શ્રુતકેવલી હતા

એક વેળા એ શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીના જીવન દરમ્યાન ઉપરાઉપરી બાર વાર દુકાળો પડ્યા એથી મુનિવરોનો શાસ્રનો અભ્યાસ જેવો જોઇએ તેવો ચાલુ રહ્યો નહિ. બાર દુકાળોનો અત આવતાં એ બધા મુનિવરો પાટલિપુત્રમા ભેગા મળ્યા ત્યારે તેઓ માડમાંડ ૧૧ અગો એકઠા કરી શક્યા, પરતુ બારમુ અગ તો તેમનામાથી એકને યાદ ન હતુ આથી શુ કરવુ તેનો વિચાર કરતા તેમને શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી યાદ આવ્યા તેઓ નેપાળમા મહાપ્રાણ નામનુ ધ્યાન ધરતા હતા તેમની પાસે તેમણે એક મુનિસઘાટકને એટલે કે બે સાધુઓને મોકલ્યા, અને બારમા અગની વાચના આપના કહેવડાવ્યુ શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીએ ઉત્તર આપ્યો કે દુકાળને લઇને મેં મહાપ્રાણ ધ્યાનમા પ્રવેશ કર્યો ન હતો, પણ હવે એ ધ્યાન ધરવા માડ્યુ છે એટલે હુ વાચના આપી શકુ તેમ નથી મુનિ-સઘાટક પાટલિપુત્ર પાછા આવી એ વાત એકઠા મળેલા શ્રીસઘને કહી ત્યારે તેમણે ફરીથી બીજા બે મુનિઓને મોકલ્યા તેઓ શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી પાસે ગયા અને તેમણે એમને પૂછ્યુ કે જેઓ શ્રીસઘની આજ્ઞા ન માને તેને શો દડ હોઈ

શકે ? એઓ બોલ્યા સંઘ બહાર મૂકવા ત્યારે તેઓ બોલ્યા, આપને આ દંડ શ્રીસંઘે ફરમાવ્યો છે એ સાભળી શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીએ કહ્યુ કે હુ એક શરતે વાચના આપવા તૈયાર છુ, એ શરત એ છે કે હુ વાચના લેનાર સાથે બોલીશ નહિ કે વાચના લેનારે મારી સાથે બોલવુ નહિ તેમ જ હું ભિક્ષાચર્યાથી આવતા એક વાચના, કાલવેળાએ ત્રણ અને સાજનુ પ્રતિક્રમણ કર્યા બાદ ત્રણ એમ રોજ સાત વાચનાઓ કટકે કટકે આપીશ

શ્રીસંઘે આ શરત મજુર કરી અને અભ્યાસ કરી શકે એવા ૫૦૦ સાધુઓને તેમ જ એ દરેકનુ વૈયાવૃત્ય કરવા માટે બબ્બે સાધુઓને, એમ એકદર ૧૫૦૦ સાધુઓને નેપાળમા શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી પાસે મોકલ્યા વખત જતા ૫૦૦ અભ્યાસીઓમાથી ૪૯૯ કટાળીને પાછા ફર્યા અને કેવળ એક જ મુનિવર નામે શ્રીસ્થૂલભદ્ર ત્યા રહ્યા એઓ શ્રીસંભૂતિવિજયના શિષ્ય થતા હતા

શ્રીસ્થૂલભદ્ર આઠ વર્ષમા આઠ પુર્વ શીખી શક્યા એવામા એક વેળા પહેલી વાર શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીએ તેમની સાથે વાર્તાલાપ કર્યો એમણે તેમને પૂછ્યુ કે તને ભિક્ષા અને સ્વાધ્યાયમા કઇ તકલીફ તો પડી નથી ને ?

શ્રીસ્થૂલભદ્ર—ભગવન્! નહિ, મને કોઇ તકલીફ પડી નથી, પણ હું આપને એક પ્રશ્ન પૂછવા માગું છુ કે મારો કેટલો અભ્યાસ થયો અને હવે કેટલો બાકી છે ?

શ્રીભદ્રબાહુ૦—હજી તો મહાસાગરમા બિન્દુ જેટલો તારો અભ્યાસ થયો છે એ સાભળીને શ્રીસ્થૂલભદ્રનો ઉત્સાહ જરા પણ મદ થયો નહિ તેઓ બોલ્યા કે હુ અભ્યાસથી કટાળ્યો નથી પણ મને એ વિચાર આવે છે કે મારી અલ્પ જિંદગીમા હુ બાકીનો અભ્યાસ કેવી રીતે પૂરો કરી શકીશ ?

શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીએ જવાબ આપ્યો કે મારુ ધ્યાન હવે પૂર્ણ થવા આવ્યુ છે એટલે હવેથી હુ તને રાત ને દિવસ વાચના આપતો રહીશ જેથી તુ જલદી બારસુ અગ પૂરુ કરી શકીશ

કિરણ ૨૦ મું. શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી ભાગ ૨ જો

કાલાંતરે શ્રીસ્થૂલભદ્ર દસ પુવ્વ ભણી ગયા અને તેઓ શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીની સાથે નેપાળથી વિહાર કરી મગધમાં આવ્યા એ વાતની શ્રીસ્થૂલભદ્રની સાત બેનોને ખબર પડી એટલે એ સાતે બેનો જેઓ સાધ્વીઅવસ્થામાં હતાં તેઓ એમને વંદન કરવા આવ્યા એ વખતે શ્રીસ્થૂલભદ્ર ગુફામાં બેઠા હતા તેમને વિદ્યાનો ચમત્કાર દેખાડવાનું મન થયું અને તેમણે સિંહનું રૂપ ધારણ કર્યું સાતે સાધ્વીઓ એ જોઇને ભય પામી શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી પાસે પાછાં આવ્યા તેમણે એમને ફરીથી ગુફામાં જવા કહ્યું ત્યાં જતા ત્યાં તેમને શ્રીસ્થૂલભદ્રનાં દર્શન થયા

થોડો વખત વીત્યા બાદ શ્રીસ્થૂલભદ્ર શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી પાસે વાચના લેવા ગયા ત્યારે તેમણે તે આપવાં ના પાડી આખરે શ્રીસંઘે વચ્ચે પડી બહુ દબાણ કર્યું ત્યારે તેમણે કહ્યું કે શકટાળ મંત્રિના ખાનદાન રાજકુળમાં જન્મેલા, કોશા વેશ્યા સાથે બાર વર્ષ રહ્યા બાદ તે અધમ જીવનને તેમ જ નંદરાજાએ આપવા માંડેલા પ્રધાનપદને એકાએક તિલાંજલિ આપી સાધુ બનેલા એવા આ સ્થૂલભદ્ર પણ વિદ્યા પચાવી ન શક્યા, અને એનો દુરુપયોગ કરવા પ્રેરાયા તો હવે પછીના મુનિઓ માટે શું કહેવું? દિનપ્રતિદિન મનુષ્યની માનસિક શક્તિ ઘટતી જાય છે અને ક્ષમા અને ગંભીરતા ઓછી થતી જાય છે, એટલે બાકીનાં પુવ્વનો અભ્યાસ ચાલુ રહે તે મને ઠીક લાગતું નથી તેમ છતા તમારો આગ્રહ છે તો હું આ સ્થૂલભદ્રને બાકીના પુવ્વ ભણાવીશ, પરંતુ છેલ્લા ચાર પુવ્વનો અર્થ શીખવીશ નહિ તેમ જ તેમને વાચના આપવાની અનુજ્ઞા તો એ ચાર પુવ્વ સિવાયનાં પુવ્વની જ આપીશ

આગળ ઉપર શ્રીસ્થૂલભદ્રને શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીએ અભ્યાસ કરાવ્યો ત્યાર બાદ તેઓ વીરસંવત્ ૧૭૦ માં સ્વર્ગે સંચર્યા તે પૂર્વે તેમણે આપણા દસ શાસ્ત્રો ઉપર પાઇયમાં પદ્યમાં ટીકા રચી એ ટીકાને પાઇયમાં 'નિજ્જુત્તિ' અને સંસ્કૃતમાં 'નિર્યુક્તિ' કહેવામાં આવે છે આ ઉપરાંત પર્યુષણપર્વ દરમ્યાન વચાતું પજ્જોસણાકપ્પ તેમ જ વવહારસુત્ત વગેરે એમની કૃતિ તરીકે ગણાવાય છે પજ્જોસણાકપ્પનું કલ્પસૂત્ર એવું નામ પ્રચલિત બન્યું છે. એ મહાત્મા શબ્દ અને અર્થ એમ ઉભય દૃષ્ટિએ છેલ્લા શ્રુતકેવલી થયા, જ્યારે શ્રીસ્થૂલભદ્ર કેવળ શબ્દદૃષ્ટિએ છેલ્લા શ્રુતકેવલી થયા એ શ્રીસ્થૂલભદ્ર વીરસંવત્ ૨૧૫ કે ૨૨૫ ની આસપાસમાં સ્વર્ગે સિધાવ્યા એ બને મહાપુરુષોને આપણા અનેક વાર વંદન હોજો

કિરણ ૨૧ મું. કાળના વિભાગો

કાળનો અર્થ 'વખત' થાય છે એના અનેક વિભાગો પાડી શકાય છે તેમાંનો સૌથી નાનામાં નાનો વિભાગ 'સમય' કહેવાય છે એ વાત આપણે શીખી ગયા છીએ આંખ ઉઘાડતા કે મીચતા આવા સેંકડો સમયો પસાર થઇ જાય છે અસખ્ય સમયો જેટલા વખતને 'આવલિકા' કહેવામાં આવે છે એ આવલિકા અને યુગના બીજા વિભાગોની સબધ નીચે પ્રમાણે છે—

૨૨૨૩૪૬૬ આવલિકા	=	ઉચ્છ્વાસ અથવા ૧ નિશ્વાસ
૧ ઉચ્છ્વાસ+૧ નિશ્વાસ	=	૧ પ્રાણ
૭ પ્રાણ	=	૧ સ્તોક
૭ સ્તોક	=	૧ લવ
૩૮½ લવ	=	૧ ઘડી અથવા ૧ નાલિકા
૨ નાલિકા	=	૧ મુહુર્ત
૩૦ મુહુર્ત	=	૧ અહોરાત્ર
૧૫ અહોરાત્ર	=	૧ પખવાડિયું
૨ પખવાડિયા	=	૧ માસ
૨ માસ	=	૧ ઋતુ
૩ ઋતુ	=	૧ અયન
૨ અયન	=	૧ સવત્સર
૫ સવત્સર	=	૧ યુગ

૮૪ લાખ વર્ષને જૈન દર્શનમા 'પૂર્વાંગ' કહેવામાં આવે છે આ પૂર્વાંગને ૮૪ લાખ વડે ગુણતા જે સખ્યા આવે છે તે 'પૂર્વ' કહેવાય છે એ પૂર્વને ચોર્યાસી લાખ વડે ગુણતા જે સખ્યા આવે તેને ચોર્યાસી લાખ વડે, એમ આગળને આગળ ગુણાકાર ચાલુ રાખતા જે જે સંખ્યાઓ આવે છે તેમના ખાસ નામો છે એ નામો પૈકી આપણે અહીં શીર્ષપ્રહેલિકાનો જ વિચાર કરીશુ ૮૪ લાખને ૮૪ લાખ વડે ૨૮ વાર ગુણતા જે સખ્યા આવે છે તેટલા વર્ષોને 'શીર્ષપ્રહેલિકા' કહેવામા આવે છે આ સંખ્યામા કુલે ૧૯૪ આંકડાઓ છે. જોઇસકરડંગ પ્રમાણે તો ૮૪ લાખને ૮૪ લાખ વડે ૩૬ વાર ગુણતા સખ્યા આવે છે તેટલા વર્ષો 'શીર્ષપ્રહેલિકા' કહેવાય છે એમા એકદર ૨૫૦ ડાઓ છે અત્યાર સુધીમા અનેક શીર્ષપ્રહેલિકાઓ પસાર થઇ ગઇ છે અને

હવે પછી થશે, કેમકે કાળનો કઇ અત નથી આથી શીર્ષપ્રહેલિકા કરતા વધારે વખત સૂચવવા માટે જૈન દર્શનમા ઉપમા દ્વારા કાળની ગણુના કરવામાં આવી છે ખાસ કરીને પલ્યોપમ અને સાગરોપમ એ બે સજ્ઞાનો આ સબધમા નિર્દેશ કરી શકાય એટલે આનો વિચાર આપણે હવે પછી કરીશુ, પરતુ અહીં તો ઉપર ગણાવી ગયેલા ઉચ્છ્વાસ, નિ શ્વાસ અને મુહૂર્ત સબધી થોડો વિશેષ વિચાર કરીશુ

જે શ્વાસ અદર લેવામા આવે છે તે 'ઉચ્છ્વાસ' કહેવાય છે, જ્યારે જે શ્વાસ બહાર કાઢવામા આવે છે તે 'નિ શ્વાસ' કહેવાય છે એક શ્વાસ લેવામાં અને મૂકવામા જેટલો વખત લાગે તે અનુક્રમે 'ઉચ્છ્વાસ' અને 'નિ શ્વાસ' કહેવાય છે એ બનેનુ માપ સરખુ છે

નવ સમયોથી માડીને તે છેક એક મુહૂર્તમા એક સમય જેટલા ઓછા એવા બધા કાળોને 'અતર્મુહૂર્ત' કહેવામા આવે છે નવ સમય જેટલો કાળ 'જઘન્ય અતર્મુહૂર્ત' કહેવાય છે, મુહૂર્તમા એક સમય જેટલો ઓછો કાળ 'ઉત્કૃષ્ટ અતર્મુહૂર્ત' કહેવાય છે, અને જઘન્ય અતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અતર્મુહૂર્તની વચ્ચેના બધા કાળો 'મધ્યમ અતર્મુહૂર્ત' કહેવાય છે આ ઉપરથી જોઇ શકાશે કે જઘન્ય અતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અતર્મુહૂર્તના એક એક જ પ્રકાર છે, પણ મધ્યમ અંતર્મુહૂર્તના તો અનેક પ્રકારો છે

૨૫૬ આવલિકા જેટલા સમયને 'ક્ષુલ્લક ભવ' કહેવામા આવે છે લગભગ સાડા સત્તર ક્ષુલ્લક ભવો મળીને એક ઉચ્છ્વાસ–નિ શ્વાસ જેટલો વખત થાય છે ૧,૬૭,૭૭,૨૧૬ આવલિકાઓ મળીને એક મુહૂર્ત થાય છે એક મુહૂર્તમા ૩,૭૭૩ પ્રાણો હોય છે અને ૬૫,૫૩૬ ક્ષુલ્લક ભવો હોય છે

કિરણ ૨૨ મું. પુણ્ય અને પાપના પ્રકારો

આ દુનિયામા જે મનુષ્યો છે તેમના સજ્જન અને દુર્જન એમ બે પ્રકારો પાડી શકાય વળી આ પ્રત્યેકના સુખી અને દુઃખી એમ બે બે અવાતર પ્રકારો પણ પડી શકે આ પ્રમાણે મનુષ્યોના (૧) સજ્જન તેમ જ સુખી, (૨) સજ્જન છતા દુઃખી, (૩) દુર્જન છતા સુખી અને (૪) દુર્જન તેમ જ દુઃખી એમ એકદર ચાર ભેદો પડે કેટલાક મનુષ્યો આ ભવમા સદાચારી હોવા છતાં દુઃખી જોવાય છે, જ્યારે કેટલાક મનુષ્યો આ ભવમા દુરાચારી હોવા છતા સુખી જોવાય છે આવી વિચિત્ર સ્થિતિ પુણ્ય અને પાપને આભારી છે, આ વાત સ્પષ્ટ સમજાય તે માટે પુણ્યના પુણ્યાનુબધી પુણ્ય અને પાપાનુબધી પુણ્ય એવા બે ભેદોનો આપણે સૌથી પ્રથમ વિચાર કરીશુ અને ત્યાર પછી પુણ્યાનુબધી પાપ અને પાપાનુબધી પાપ એમ પાપના પણ બે પ્રકારો વિચારીશુ

પુણ્યાનુબધી પુણ્ય—'પુણ્યાનુબધી' શબ્દ 'પુણ્ય' અને 'અનુબંધી' એ બે મળીને થયેલો છે 'અનુબધી' શબ્દમા મૂળ શબ્દ 'અનુબધ' છે અને એ અનુબધનો અર્થ 'સબધ' થાય છે એ ઉપરથી અનુબધીનો અર્થ 'સબધવાળો' એમ કરાય છે ગયા જન્મમા જે પુણ્ય કરાયુ હોય તેના ફળરૂપે અત્યારે સુખ અનુભવાય અને સાથે સાથે ધાર્મિક ક્રિયા કરવાનુ વલણ રહે અને તેથી સદાચારી જીવન જીવાય તે પુણ્ય 'પુણ્યાનુબધી પુણ્ય' કહેવાય છે આ પુણ્ય ચાલુ જિંદગીમા સુખ આપે છે એટલુ જ નહિ, પણ આ પુણ્ય ભોગવતી વેળા નવુ પુણ્ય બધાતુ જાય છે, જેથી ભવિષ્યમા પણ સુખ મળે છે આ પ્રમાણે આ પુણ્ય જન્માતરને માટે પુણ્યનો યોગ કરાવી આપનારુ હોઇ 'પુણ્યાનુબધી પુણ્ય' કહેવાય છે આના ઉદયથી આ ભવમા તેમ જ પરભવમાં સુખ મળે છે

પાપાનુબંધી પુણ્ય—જે પુણ્યના ફળરૂપે સુખ ભોગવતી વેળા દુરાચાર સેવવાનુ વલણ રહેતુ હોવાથી દુષ્ટ કાર્યો કરાય અને એથી પાપ બંધાય તે પુણ્ય 'પાપાનુબધી પુણ્ય' કહેવાય છે આ પુણ્યના ઉદયથી ચાલુ જિંદગીમા સુખ મળે છે, પરતુ ભવિષ્યમા તો દુઃખ ઉત્પન્ન થાય તેવી સ્થિતિ ઊભી થાય છે આવા પુણ્યના ઉદય દરમ્યાન દુર્જનોને સુખી જોઈ સામાન્ય લોકો અચબો પામે છે, અને અધર્મનુ ફળ સુખ કેમ હોઇ શકે એવો પ્રશ્ન ઉઠાવે છે લોકો ભૂલી જાય છે કે અધર્મનુ ફળ તો દુઃખ જ છે, પણ અત્યારે

દુર્જનો જે સુખ ભોગવે છે તે અત્યારે તેમનાથી કરાતા અધર્મનુ ફળ નથી, પરતુ પૂર્વ ભવમા તેમણે કરેલા પુણ્યનુ ફળ છે

પુણ્યાનુબધી પાપ—ગયા જન્મમા પાપ કર્યુ હોય તેના ફળરૂપે અત્યારે દુ ખ અનુભવાય, પણ એ દુ ખ ભોગવતી વેળા ધર્મ કરવા તરફ ચિત્ત રહે અને એથી સદાચારી જીવન જીવાય તે પાપ 'પુણ્યાનુબધી પાપ' કહેવાય છે, કેમકે આ પાપ જન્માંતર માટે પુણ્યનો બધ કરાવનામા કારણરૂપ છે આ પાપના ઉદયથી આ ભવમાં દુ ખ ભોગવવુ પડે, પરતુ પરભવમા તો સુખ જ મળે

પાપાનુબધી પાપ—ગયા જન્મમા જે પાપ કરાયેલા હોય તેના ઉદયથી જીવ આ ભવમા દુ ખ ભોગવે તેમ છતાં તે ઉપરથી ધડો ન લેતા દુષ્ટ કાર્યો કર્યા કરે અને તેમ કરી પાપના પોટલા બાધે તે પાપ 'પાપાનુબધી પાપ' કહેવાય છે આના ઉદયથી જીવ આ ભવમા અને પરભવમા પણ દુ ખી થાય છે

આ દુનિયામા જે રાજાઓ, ધનિકો વગેરે સુખી છે અને પવિત્ર જીવન ગાળે છે તેઓ પુણ્યાનુબધી પુણ્યવાળા જાણવા

જે રાજાઓ, ધનિકો વગેરે અત્યારે મોજ કરે છે, પરતુ પરભવના ભાથા તરીકે પુણ્યનુ ઉપાર્જન ન કરતા પાપ બનાય એવી પ્રવૃત્તિઓ કરે છે તેઓ પાપાનુબધી પુણ્યવાળા જાણવા.

જેઓ આ ભવમા ગરીબાઇ વગેરે દુ ખથી પીડાય છે છતા સદાચારને છોડતા નથી તેઓ પુણ્યાનુબધી પાપવાળા જાણવા

જેઓ દરિદ્રી અને દુ ખી છે છતા રાત્રિદિવસ દુષ્ટ કર્મ કરવામા તલ્લીન રહે છે તેઓ પાપાનુબધી પાપવાળા જાણવા

કિરણ ૨૩ મુ. ઉપધાન ભાગ ૧ લો

જટાશંકરભાઇ! આજે એ શુ હતુ? એ તમારો શેનો વ ઘોડો હતો? એ વરઘોડાની શોભા, એના સાજેનાની સખ્યા, તમારા મુનિવરોનો મોટો સમુદાય અને હજારો માણસોની મેદની જોઇને હુ તો સડક જ થઇ ગયો.

મૂળચદભાઇ—જટાશકરભાઇ! આજનો અમારો એ વરઘોડો ખરેખર અજબ હતો. પણ હુ તમને એક વાત પૂછુ? રથની પાછળ કેટલી બધી સ્ત્રીઓ માળાઓનો થાળ માથે મૂકીને ચાલતી હતી તે તમે જોયુ હતુ કે?

જટાશકર—હા, પણ મને એનુ કાઇ કારણ સમજાયુ નહિ

મૂળચદ૦—એ માળારોપણનો વરઘોડો હતો એથી એમા માળાઓ હતી આવતી કાલે સવારે કેટલાક પુરુષોને અને કેટલીક સ્ત્રીઓને તેમના ભાઇઓ તરફથી માળા પહેરાવવાની ક્રિયા કરાશે જેનુ સૌથી વધારે ઘી હશે તેને પહેલી માળા પહેરાવાશે

જટાશકર—એવી માળા પહેરાવવાનો શો હેતુ છે?

મૂળચદ૦—સાભળો જેમ તમારામા બ્રાહ્મણને જનોઇ આપવાની ઉપનયનક્રિયા કરાય ત્યાર પછી જ તે ખરો બ્રાહ્મણ ગણાય છે, જેમ પારસીઓમા કસ્તી આપ્યા પછી તે ખરો પારસી ગણાય છે, જેમ મુસ્લિમને સુન્નત કરાવ્યા પછી તે ખરો મુસ્લિમ ગણાય છે અને જેમ ખ્રિસ્તીઓમા ખ્રિસ્તીને જલસસ્કાર(baptism)ની ક્રિયા કરાયા પછી જ તે ખરો ખ્રિસ્તી ગણાય છે તેમ અમારામાં જે જૈને ઉપધાન વહન કર્યા હોય તેને માળા પહેરાવવાની ક્રિયા કરાય ત્યારે જ તે સાચો જૈન ગણાય છે

જટાશકર—ઉપધાન વહન કરવા તે શુ?

મૂળચદ૦—ઉપધાન એ એક જાતનુ તપ છે અને એ તપ કરવું તે ઉપધાન વહન કરવુ એમ કહેવાય છે ઉપ એટલે પાસે અને ધાન એટલે ધારણ કરવુ એટલે કે ગુરુમહારાજની પાસે નવકારમત્ર વગેરે અમુક અમુક સૂત્રોનો વિધિ મુજબ અભ્યાસ કરવો તે 'ઉપધાન' છે કદાચ પહેલેથી આ સૂત્રો એમ ને એમ શીખાયા હોય તો પણ જેમ કોઇ મત્ર સિદ્ધ કરવા માટે તેના કલ્પ મુજબ અમુક સ્થિતિમા અમુક સ્થળમા અમુક આસને બેસી તેનો એક ચિત્તે જાપ કરવો જોઇએ તેમ અમુક અમુક સૂત્રોની વિધિપૂર્વક ગુરુના મુખથી

વાચના લેવી જોઇએ એટલે ગુરુ મહારાજ પોતે સૂત્ર બોલે અને ઉપધાન કરનાર પાસે એ બોલાવે

અત્યાર સુધી મૂળચંદનો પુત્ર નેમચંદ મૂગો મૂગો આ બધી વાતચીત સાંભળતો હતો તે બોલી ઊઠ્યો બાપાજી! અમુક અમુક સૂત્રો તે કયા ?

મૂળચંદ૦—ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદનમા અથવા તો દેવવંદનમા આવતા એ સૂત્રો છે એના મુખ્ય છ વિભાગો પાડવામા આવ્યા છે (૧) પંચમંગલમહાશ્રુતસ્કંધ નામે ઓળખાતો નવકારમંત્ર, (૨) પ્રતિક્રમણશ્રુતસ્કંધ તરીકે ઓળખાતુ ઈર્યાપથિકીસૂત્ર તેમ જ તસ્સ ઉત્તરીસૂત્ર, (૩) શક્રસ્તવાધ્યયન તરીકે ઓળખાતો શક્રસ્તવ યાને નમુત્થુ ણ, (૪) ચૈત્યસ્તવાધ્યયનના નામથી ઓળખાતો ચૈત્યસ્તવ અને અન્નત્થ ઊસસિએણ, (૫) નામસ્તવાધ્યયન તરીકે ઓળખાતો નામસ્તવ યાને લોગસ્સસૂત્ર અને (૬) શ્રુતસ્તવાધ્યયન અને સિદ્ધસ્તવાધ્યયન તરીકે અનુક્રમે ઓળખાતા પુક્ખરવરદીવડ્ઢે અને સિદ્ધાણ બુદ્ધાણ તેમ જ વૈયાવૃત્ત્યકરસૂત્ર આ પ્રમાણેના છ વિભાગોને છ ઉપધાન તરીકે ઓળખાવાય છે એ વહન કરવાના દિવસોની સખ્યા અનુક્રમે ૧૮, ૧૮, ૩૫, ૪, ૨૮ અને ૭ એમ રાખવામા આવી છે

જટાશંકર—ત્યારે તો આ ક્રિયા ઘણો લાંબો વખત ચાલતી હશે નહિ વારુ ?

મૂળચંદ૦—હા એથી તો છ યે ઉપધાનો સાથે વહન ન કરતા પહેલુ, બીજુ, ચોથુ અને છટ્ઠુ સાથે વહન કરાય છે અને તેમ કરવામા એકંદર ૪૭ દિવસ લાગે છે એ ચાર ઉપધાન વહન થઈ રહેતા માળા પહેરવામાં આવે છે બાકીના ત્રીજા અને પાચમા ઉપધાન પૂરા કરાતા એવી માળા પહેરવાની હોતી નથી વળી એ ત્રીજુ ઉપધાન અને પાચમુ ઉપધાન છૂટ્ટુ છૂટ્ટુ વહન કરાય ખરુ, પરતુ પહેલી વાર ઉપધાન કરવા માટે કેટલીક વ્યક્તિઓ તૈયાર થાય ત્યારે તેમની સાથે સાથે જ એ ઉપધાનો વહન કરાવાય છે

જટાશંકર—ત્યારે આ પ્રમાણે છ ઉપધાન ત્રણે કટકે વહન થાય છે એમ જ ને?

મૂળચંદ૦—હા એક વાર પહેલુ, બીજુ, ચોથુ અને છટ્ઠુ ઉપધાન વહન કરાય છે, પછી સમય મળતા ત્રીજુ ઉપધાન વહન કરાય છે, અને ત્યાર બાદ પાછો જોગ મળતા પાચમુ ઉપધાન વહન કરાય છે

જટાશંકર—આ દરેક ઉપધાન વખતે ઉપવાસ કરવાના હશે ને વારુ ?

મૂળચંદ૦—હા. પહેલુ ઉપધાન ૧૮ દિવસનુ છે એટલે અઢારિયા તરીકે ઓળખાતા એ ઉપધાનમા એક દિવસે ઉપવાસ અને બીજે દિવસે. એકાસણુ એમ ૧૮ દિવસ સુધી તપશ્ચર્યા કરાય છે અને વિશેષમા એકાસણાને દિવસે પુરિમડ્ઢ કરાય છે એકાસણાથી ૦। ઉપવાસ અને *પુરિમડ્ઢથી બે આની ઉપવાસ ગણાય છે આ પ્રમાણે ગણતા એકદર ૧૨॥ ઉપવાસમા બે આની ઓછા ઉપવાસ થાય છે એ ઉણપ એકાદ દિવસ આયબિલ કરાવી પૂર્ણ કરાય છે

બીજુ ઉપધાન પણ ૧૮ દિવસનુ હોઇ તેને 'અઢારિયુ' કહે છે એમા પણ પહેલા ઉપધાનની પેઠે ૧૨॥ ઉપવાસની તપશ્ચર્યા થાય છે

ચોથુ ઉપધાન ચાર દિવસનુ છે એને 'ચોથિયું' કહે છે એમ પહેલે દિવસે એક ઉપવાસ અને પછીના ત્રણે દિવસે એકેક આયબિલ કરાય છે. એમ કુલ્લે ૨॥ ઉપવાસ જેટલી તપશ્ચર્યા થાય છે

છઠ્ઠુ ઉપધાન સાત દિવસનુ છે એને 'છક્કિયુ' કહેવામાં આવે છે એમા પહેલે અને છેલ્લે દિવસે એકેક ઉપવાસ કરાય છે અને બાકીના પાચે દિવસે રોજ આયંબિલ કરાય છે આ પ્રમાણે આ ઉપધાનમ કુલ્લે ૪॥ ઉપવાસની તપશ્ચર્યા થાય છે

પહેલે બે ઉપધાન વહન કરનારની સાથે જ વહન કરાતા ત્રીજા અને પાંચમા ઉપધાનમા તપશ્ચર્યા એકાતર ઉપવાસની રીતે જ કરાય છે, પણ જો એ ખાસ જુદા વહન કરાય તો તેની ગણતરી નીચે મુજબ છે

ત્રીજા ઉપધાનમા પહેલા ત્રણ ઉપવાસ અને પછી બત્રીસ દિવસોમા રોજ આયબિલ કરાય છે આમ એકદર ૧૯ ઉપવાસ જેટલી તપશ્ચર્યા થાય છે

પાચમા ઉપધાનમા પહેલા ત્રણ દિવસ રોજ ઉપવાસ અને પછીના પચ્ચીસ દિવસોમા રોજ આયબિલ કરાય છે આ પ્રમાણે એમા કુલ ૧૫॥ ઉપવાસ જેટલી તપશ્ચર્યા કરાય છે

જટાશંકર—આ પ્રમાણે તો છ ઉપધાનમા અનુક્રમે ૧૨॥, ૧૨॥, ૧૯, ૨॥, ૧૫॥ અને ૪॥ એમ ઉપવાસની સખ્યા થવા જાય છે

મૂળચંદ૦—તમે ઠીક યાદ રાખ્યુ

---

* ૪૫ નમુક્કારસહિય, ૨૪ પોરિસી ૧૮ સાઢપોરિસી, ૧૨ દુવિહાર પુરિમડ્ઢ, ૧૨ તિવિહાર પુરિમડ્ઢ, ૮ ચઉવિહાર પુરિમડ્ઢ ૧૦ તિવિહાર અવડ્ઢ અને ૧ ચઉવિહાર અવડ્ઢ એ દરેક તપ એક ઉપવાસ બરાબર ગણાય છે

કિરણ ૨૪ મું. ઉપધાન ભાગ ૨ જો

થોડી વારે મૂળચદભાઇને નેમચદે કહ્યું કે આ છ ઉપધાન દરમ્યાન કેટલી કેટલી વાચના થાય છે તે તો તમે કહ્યું જ નહિ

મૂળચંદ૦—એ તારે જાણવું છે?

નેમચદ—હા, જી

મૂળચંદ૦—તો સાંભળ પહેલા ઉપધાનને અગે પાંચ ઉપવાસ જેટલી તપશ્ચર્યા થતા નવકારમત્રના પહેલા પાચ પદોની એક વાચના અને એ ઉપધાન પૂરુ થતા એની ચૂલિકારૂપ ગણાતા બાકીના ચાર પદોની બીજી વાચના એમ પહેલા ઉપધાનમા બે વાચના થાય છે

બીજા ઉપધાનમા પણ બે વાચના થાય છે પાચ ઉપવાસ જેટલી તપશ્ચર્યા થાય એટલે ઈર્યાપથિકીસૂત્રની 'જે મે જીવા વિરાહિયા' સુધીની એક વાચના થાય છે, અને એ ઉપધાન પૂરુ થાય એટલે ઈર્યાપથિકીસૂત્રના બાકીના ભાગની તેમ જ તસ્સ ઉત્તરી એ સૂત્રની એમ બીજી વાચના થાય છે

ત્રીજા ઉપધાનની ત્રણ વાચના થાય છે તેમા ત્રણ ઉપવાસ જેટલી તપશ્ચર્યા થતા શક્રસ્તવની 'પુરિસવરગંધહત્થીણ' સુધીની એક વાચના, ત્યાર બાદ બીજા આઠ ઉપવાસ જેટલી તપશ્ચર્યા થતા 'ધમ્મવરચાઉરતચક્કવટ્ટીણ' સુધીની બીજી વાચના અને ઉપધાનના અતમા શક્રસ્તવના બાકીના પાઠની ત્રીજી વાચના થાય છે

ચોથા ઉપધાનની એક જ વાચના થાય છે એ ઉપધાન પૂરુ થવા આવે એટલે ચૈત્યસ્તવ અને અન્નત્થ ઊસસિએણ એ બે સૂત્રોની વાચના થાય છે

પાચમા ઉપધાનની ત્રણ વાચના થાય છે ત્રણ ઉપવાસ જેટલી તપશ્ચર્યા થતા નામસ્તવની એક ગાથાની એક વાચના, બીજા છ ઉપવાસ થતા એની પછીની બે ગાથાની બીજી વાચના અને બીજા છ ઉપવાસ થતા એની પછીની ત્રણ ગાથાની ત્રીજી વાચના અપાય છે

છટ્ઠા ઉપધાનની બે વાચના થાય છે બે ઉપવાસ જેટલી તપશ્ચર્યા થતા સપૂર્ણ શ્રુતસ્તવની એક વાચના અપાય છે અને ઉપધાનને છેલ્લે દિવસે સિદ્ધસ્તવ તેમ જ વૈયાવૃત્ત્યકરસૂત્ર એમ બે સૂત્રોની બીજી વાચના અપાય છે

આ પ્રમાણે મૂળચદભાઇ [illegible] પુત્રને વાચનાની સમજણ આપી રહ્યા એટલે જટાશકરે પૂછ્યુ મૂળચદ [illegible]ાન એટલે અમુક અમુક તપશ્ચર્યા અને અમુક અમુક સૂત્રની [illegible]તુ જ કે બીજા કઇ?

મૂળચંદ૦—ના, એટલુ જ નહિ બીજી પણ કેટલીક ક્રિયાઓ કરાય છે હુ તમને એમાની મુખ્ય આઠ ગણાવીશ

(૧) સવારે અને સાજે એમ બને વાર રોજ પ્રતિક્રમણ કરવુ

(૨) દિવસ અને રાત એમ આઠે પહોરનુ રોજ પૌષધ વ્રત કરવુ

(૩) બે વખત ચરવળા વગેરેની પ્રતિલેખના કરવી

(૪) સવારે, બપોરે અને સાજે એમ ત્રણ ટક દેવવદના કરવી

(૫) જિનમન્દિરે દર્શન કરી આઠ સ્તુતિ વડે દેવ વાદવા

(૬) સો લોગસ્સનો કાયોત્સર્ગ કરવો

(૭) દરરોજ સો ખમાસમણા દેવા

(૮) પહેલા, બીજા, ચોથા અને છટ્ઠા ઉપધાનવાળાએ નવકારની ૨૦ બાધી નવકારવાળી ગણવી અને ત્રીજા ને પાચમા ઉપધાનવાળાએ લોગસ્સની ત્રણ ત્રણ બાધી નવકારવાળી ગણવી

આ ઉપરાંત ઉપધાન વહન કર્યા બાદ એ ક્રિયા તાજી રહે અને જીવન ઉજ્જવળ બને તેમ વર્તવુ એ ઉપધાન કરનારે ખાસ ધ્યાનમા રાખવું જોઇએ

કિરણ ૨૫ મું. કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ ભાગ ૧ લો

આપણે પાચમી કિરણાવલીમાં કર્મપ્રકૃતિ અને તેના જ્ઞાનાવરણ ઇત્યાદિ આઠ પ્રકારો શીખી ગયા આ આઠ પ્રકારો તે 'કર્મની મૂળ પ્રકૃતિઓ' કહેવાય છે એ દરેકના જે પેટાવિભાગો પડે છે તે 'કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ' કહેવાય છે જ્ઞાનાવરણની ૫, દર્શનાવરણની ૯, વેદનીયની ૨, મોહનીયની ૨૮, આયુષ્યની ૪, નામની ૪૨, ગોત્રની ૨ અને અતરાયની ૫ એમ એકદર ૯૭ ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે એમાં જ્ઞાનાવરણની પાંચ ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે જેમકે (૧) મતિજ્ઞાનાવરણ, (૨) શ્રુતજ્ઞાનાવરણ, (૩) અવધિજ્ઞાનાવરણ, (૪) મન પર્યાયજ્ઞાનાવરણ અને (૫) કેવલજ્ઞાનાવરણ આ દરેકનુ સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે છે—

જે કર્મ મતિજ્ઞાનનુ આવરણ કરે છે એટલે કે એની ઉત્પત્તિને અટકાવે છે તે 'મતિજ્ઞાનાવરણ' કહેવાય છે

જે કર્મ શ્રુતજ્ઞાનનુ આવરણ કરે છે તે 'શ્રુતજ્ઞાનાવરણ' કહેવાય છે
જે કર્મ અવધિજ્ઞાનનુ આવરણ કરે છે તે 'અવધિજ્ઞાનાવરણ' કહેવાય છે
જે કર્મ મન પર્યાયજ્ઞાનનુ આવરણ કરે છે તે 'મન પર્યાયજ્ઞાનાવરણ' કહેવાય છે
જે કર્મ કેવલજ્ઞાનનુ આવરણ કરે છે તે 'કેવલજ્ઞાનાવરણ' કહેવાય છે

દર્શનાવરણની નવ ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે જેમકે (૧) ચક્ષુર્દર્શનાવરણ, (૨) અચક્ષુર્દર્શનાવરણ, (૩) અવધિદર્શનાવરણ, (૪) કેવલદર્શનાવરણ, (૫) નિદ્રા, (૬) નિદ્રાનિદ્રા, (૭) પ્રચલા, (૮) પ્રચલાપ્રચલા અને (૯) સ્ત્યાનગૃદ્ધિ

નેત્રરૂપ ઇન્દ્રિય વડે જે સામાન્ય બોધ થાય છે તે 'ચક્ષુર્દર્શન' કહેવાય છે અને એવા બોધને રોકનારુ કર્મ 'ચક્ષુર્દર્શનાવરણ' કહેવાય છે

નેત્ર સિવાયની બીજી ચાર ઇન્દ્રિયોમાથી ગમે તે કોઇ ઇન્દ્રિય વડે કે મન વડે થતો સામાન્ય બોધ તે 'અચક્ષુર્દર્શન' કહેવાય છે અને એવા બોધને રોકનારુ કર્મ 'અચક્ષુર્દર્શનાવરણ' કહેવાય છે

અવધિરૂપ લબ્ધિથી ઉત્પન્ન થતો સામાન્ય બોધ 'અવધિદર્શન' કહેવાય છે અને એ બોધને રોકનારુ કર્મ 'અવધિદર્શનાવરણ' કહેવાય છે

કેવલરૂપ લબ્ધિથી ઉત્પન્ન થતો સામાન્ય બોધ 'કેવલદર્શન' કહેવાય છે અને એ બોધને રોકનારુ કર્મ 'કેવલદર્શનાવરણ' કહેવાય છે

જે કર્મનો ઉદય થતા સુખેથી જાગી શકાય એવી ઊંઘ આવે તે કર્મ 'નિદ્રા' કહેવાય છે અને 'નિદ્રાવેદનીય' તેમ જ 'નિદ્રાવેદનીય-દર્શનાવરણ' પણ કહેવામા આવે છે

જે કર્મનો ઉદય થતા મહામુસીબતે જાગી શકાય એવી ઊંઘ આવે તે કર્મ 'નિદ્રાનિદ્રા' કહેવાય છે અને 'નિદ્રાનિદ્રાવેદનીય' તેમ જ 'નિદ્રાનિદ્રાવેદનીય દર્શનાવરણ' પણ કહેવામા આવે છે

જે કર્મનો ઉદય થતા બેઠા બેઠા કે ઊભા ઊભા ઊંઘ આવી જાય તે કર્મ પ્રચલા, પ્રચલાવેદનીય તેમ જ પ્રચલાવેદનીય-દર્શનાવરણ પણ કહેવાય છે

જે કર્મનો ઉદય થતા ચાલતા ચાલતા પણ ઊંઘ આવી જાય તે પ્રચલાપ્રચલા, પ્રચલાપ્રચલાવેદનીય તેમ જ પ્રચલાપ્રચલાવેદનીય દર્શનાવરણ પણ કહેવાય છે

જે કર્મનો ઉદય થતા જાગૃત દશામા ચિંતવેલ કાર્ય નિદ્રામા કરાય તે 'સ્ત્યાનગૃદ્ધિ' કહેવાય છે અને 'સ્ત્યાનગૃદ્ધિવેદનીય' કે 'સ્ત્યાનગૃદ્ધિવેદનીય-દર્શનાવરણ' પણ કહેવામા આવે છે વળી સ્ત્યાનગૃદ્ધિને બદલે 'સ્ત્યાનર્દ્ધિ' એવો પણ પ્રયોગ કરાય છે

વેદનીય કર્મની બે ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે (૧) સાતવેદનીય અને (૨) અસાતવેદનીય આ બન્નેનુ સ્વરૂપ આપણે પાચમી કિરણાવલીમાં વિચારી ગયા છીએ

મોહનીય કર્મના બે મુખ્ય ભેદો છે (૧) દર્શનમોહનીય અને (૨) ચારિત્રમોહનીય જીવ વગેરે પદાર્થો જેવા છે તેવા જ તેને માનવા તે 'દર્શન' કહેવાય છે આ સાચી શ્રદ્ધા હોવાથી એને 'સમ્યગ્દર્શન' પણ કહેવામા આવે છે દર્શનમોહનીય કર્મ આ સમ્યગ્દર્શનને દબાવી રાખે છે

જે વર્તન દ્વારા આત્મા પોતાનું અસલ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરી શકે તે 'ચારિત્ર' કહેવાય છે અન્ય શબ્દોમા કહીએ તો હિંસા વગેરે પાપી પ્રવૃત્તિઓનો સર્વથા ત્યાગ અને અહિંસા વગેરેનુ આચરણ તે 'ચારિત્ર' કહેવાય છે ચારિત્રમોહનીય કર્મ આવા ઉત્તમ ચારિત્રને અટકાવી રાખે છે

દર્શનમોહનીય કર્મના ૩ અને ચારિત્રમોહનીય કર્મના ૨૫ અવાતર પ્રકારો પડે છે આ ઉપરથી જોઇ શકાશે કે મોહનીય કર્મના કુલ્લે ૨૮ પ્રકારો પડે છે એ ૨૮ પ્રકારોને મોહનીય કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિ તરીકે ઓળખાવાય છે. એનુ વર્ણન આપણે આગળ ઉપર કરીશું

કિરણ ૨૬ મુ. કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ ભાગ ૨ જો

જે કર્મની હૈયાતીથી પ્રાણી જીવે છે અને જેનો નાશ થતા પ્રાણી મરણ પામે છે તે 'આયુષ્યકર્મ' કહેવાય છે આ આયુષ્યકર્મના (૧) સુર–આયુષ્ય, (૨) નર–આયુષ્ય, (૩) તિર્યગ્–આયુષ્ય અને (૪) નરક–આયુષ્ય એમ શાસ્ત્રમા ચાર પ્રકારો સૂચવાયેલા છે એ ચારે આયુષ્યકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ ગણાય છે

શરીરની સ્વાભાવિક કાંતિથી જે દીપે તે 'સુર' એવો સુરનો વ્યુત્પત્તિ–અર્થ છે જ્યા મોટે ભાગે શારીરિક તેમ જ માનસિક સુખનો જ અનુભવ થાય એવી દેવ–ગતિમાં જે કર્મના ઉદયથી કરોડો વર્ષો સુધી સ્થિતિ થાય તે 'સુર–આયુષ્ય' કહેવાય છે

જે જીવ પદાર્થના તાત્પર્યનો વિવેકપૂર્વક વિચાર કરી શકે તે 'નર' એવો નરનો વ્યુત્પત્તિ–અર્થ છે જે કર્મના ઉદયથી શારીરિક અને માનસિક સુખ-દુ ખથી યુક્ત એવી મનુષ્ય–ગતિમાં સ્થિતિ થાય તે 'નર–આયુષ્ય' કહેવાય છે

જે કર્મના ઉદયથી ભૂખ, તરસ, ટાઢ, તડકો વગેરે અનેક જાતના દુ ખોથી યુક્ત એવી તિર્યગ્–ગતિમા યાને તિર્યંચપણામા સ્થિતિ થાય તે 'તિર્યગ્–આયુષ્ય' કહેવાય છે

જે કર્મના ઉદયથી અતિશય વેદનાઓથી ભરપૂર એવી નરક–ગતિમાં કરોડો વર્ષો સુધી સ્થિતિ થાય તે 'નરક આયુષ્ય' કહેવાય છે

નામકર્મના ૪૨ પ્રકારો છે એ બધાને એની ઉત્તર પ્રકૃતિઓ તરીકે ઓળખાવાય છે એ તમામનો અહીં વિચાર ન કરતાં તેમાંથી કેટલીકનો જ વિચાર કરીશુ જેમકે શરીરના સફેદ વગેરે પાચ વર્ણોનુ નિયામક કર્મ તે વર્ણનામ-કર્મ, શરીરના બે ગધોનુ નિયામક કર્મ તે ગધનામકર્મ, શરીરના તીખા વગેરે પાચ રસોનુ નિયામક કર્મ તે રસનામકર્મ, અને શરીરના ઠંડા વગેરે આઠ સ્પર્શોનું નિયામક કર્મ તે સ્પર્શનામકર્મ

આ ઉપરાંત બીજાં પણ નામકર્મ છે જેમકે શ્વાસ લેવામૂકવાની શક્તિનુ નિયામક કર્મ તે શ્વાસોચ્છ્વાસનામકર્મ ધર્મતીર્થ પ્રવર્તાવવાનુ બળ આપનારુ કર્મ તે તીર્થંકરનામકર્મ. શરીરના હાડકાના બધની ખાસ રચનારૂપ કર્મ તે સંહનન-નામકર્મ. શરીરની વિવિધ આકૃતિઓ [illegible]રૂપ કર્મ તે સસ્થાનનામકર્મ. જે કર્મના ઉદયથી, જીવનો [illegible] સાભળનારને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરે તે

સુસ્વરનામકર્મ, અને જેનાથી તે સાભળનારને અપ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય તે દુઃસ્વરનામકર્મ જે કર્મના ઉદયથી, કોઇ પણ જાતનો ઉપકાર ન કરના છતા સર્વે જનોને પ્રિય થઇ પડાય તે સુભગનામકર્મ, અને જેના ઉદયથી, ઉપકાર કરવા છતા પણ સર્વે જનોને પ્રિય ન થઇ પડાય તે દુર્ભગનામકર્મ જે કર્મના ઉદયથી બોલાયેલુ બહુમાન્ય બને તે આદેયનામકર્મ, અને જે કર્મના ઉદયથી તેમ ન થાય તે અનાદેયનામકર્મ જે કર્મના ઉદયથી દુનિયામા આબરુ મળે તે યશ કીર્તિનામકર્મ, અને જે કર્મના ઉદયથી આબરુ ન મળે પણ અપકીર્તિ મળે તે અયશ કીર્તિનામકર્મ

ગોત્રકર્મની બે ઉત્તર પ્રકૃતિઓ છે (૧) ઉચ્ચ ગોત્ર ને (૨) નીચ ગોત્ર એ બનેનુ સ્વરૂપ નીચે મુજબ છે —

જે કર્મના ઉદયથી, નિર્ધન, કુરૂપ અને મૂર્ખ મનુષ્ય પણ ઉચ્ચ કુળમ જન્મ પામેલો હોવાથી જ પ્રશસા પામે છે તે 'ઉચ્ચ ગોત્ર' કહેવાય છે

જે કર્મના ઉદયથી, મનુષ્ય ધનિક, સુરૂપ અને બુદ્ધિશાળી હોવા છતા નીચ કુળમા જન્મ પામેલો હોવાથી જ નિન્દાને પાત્ર બને છે તે 'નીચ ગોત્ર' કહેવાય છે

એ તો સૌ કોઇ કબૂલ કરશે કે જે કુળમાં વશપરપરાથી ધર્મ અને નીતિનુ પાલન થતુ આવ્યુ હોય તે 'ઉચ્ચ કુળ' છે, અને જ્યા કેટલા યે વર્ષોથી અધર્મ અને અનીતિનુ સેવન થતુ આવ્યુ હોય તે 'નીચ કુળ' છે જૈન શાસ્ત્રમા ઇક્ષ્વાકુ વશ, ચન્દ્ર વશ વગેરેને ઉચ્ચ કુળ ગણેલા છે, જ્યારે કસાઇ, દારુ વેચનાર, ચોર વગેરેનાં કુળોને નીચ કુળ ગણેલાં છે

અન્તરાયકર્મના (૧) દાનાન્તરાય, (૨) લાભાન્તરાય, (૩) ભોગાન્તરાય, (૪) ઉપભોગાન્તરાય અને (૫) વીર્યાન્તરાય એમ પાચ પ્રકારો છે આ પાચેને અતરાયકર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિ તરીકે ઓળખાવાય છે એ દરેકનુ સ્વરૂપ નીચે મુજબ છે —

દાન આપવા જેવી વસ્તુ તૈયાર હોય, સદ્ગુણી પાત્ર હાજર હોય, દાનના ફળની માહિતી હોય અને એથી દાન દેવાની પૂરેપૂરી ઇચ્છા પણ હોય તેમ છતા જે કર્મના ઉદયથી જીવ દાન ન દઇ શકે તે 'દાનાન્તરાય' કહેવાય છે

ઇચ્છેલી વસ્તુ મળવી તે 'લાભ' છે યોગ્ય સામગ્રી હોવા છતા લાભ થવામા જે કર્મ વિઘ્નરૂપ બને છે તે 'લાભાન્તરાય' કહેવાય છે

જે વસ્તુઓ એક જ વાર ખાવા, પીવા વગેરે કામમાં લઇ શકાય તે 'ભોગ' કહેવાય છે જેમકે ભોજન, જળ, વગેરે. જે વારવાર કામમા લઇ શકાય તે 'ઉપભોગ' કહેવાય છે દાખલા તરીકે ઘર, કપડા, ઘરેણાં વગેરે

ભોગના સાધનો મોજુદ હોય અને વિરતિનો પરિણામ પણ ન હોય તેમ છતા જે કર્મના ઉદયથી ભોજન વગેરે ભોગોનો ઉપયોગ ન કરી શકાય તે 'ભોગાન્તરાય' કહેવાય છે

એવી રીતે ઉપભોગનાં સાધનો હાજર હોય અને પોતે વિરતિથી રહિત હોય તેમ છતા જે કર્મના ઉદયને લીધે ઉપભોગનો ઉપયોગ કરવાની ઇચ્છા સફળ ન થાય તે 'ઉપભોગાન્તરાય' કહેવાય છે

વીર્ય એટલે 'બળ' આને શક્તિ તેમ જ સામર્થ્ય પણ કહેવામા આવે છે શરીર નીરોગી હોય, પોતે જુવાન હોય અને બળ પણ હોય છતા એ બળનો ઉપયોગ જે કર્મના ઉદયને લીધે જીવ કરી શકે નહિ તે 'વીર્યાન્તરાય' કહેવાય છે

કિરણ ૨૭ મું મેરુ પર્વત

આપણે શીખી ગયા તેમ મેરુ પર્વત બધા દ્વીપો અને સમુદ્રોની વચમાં આવેલો છે આથી એ મનુષ્ય-લોકના મધ્યબિન્દુ જેવો છે એ મેરુ પર્વતની ઊંચાઇ એક લાખ યોજનની છે તેમાનો ૧૦૦૦ યોજન જેટલો ભાગ જમીનની અંદર છે એટલે આપણને એ અદશ્ય છે એ ભાગની લંબાઇ અને પહોળાઇ દરેક જગ્યાએ ૧૦,૦૦૦ યોજન જેટલી છે એ પર્વતનો ૯૯,૦૦૦ યોજન જેટલો ભાગ જમીનની બહાર છે એમાનો ઉપરનો અંશ જેમાથી ચૂલિકા નીકળે છે તે ૧૦૦૦ યોજન જેટલો લાંબોપહોળો છે

મેરુનાં ત્રણ કાંડો છે એમાનુ પહેલું કાંડ ૧૦૦૦ યોજન જેટલું ઊંચુ છે અને એ જમીનમા છે એમા શુદ્ધ પૃથ્વી અને કાંકરા વધારે છે બીજુ કાંડ ૬૩,૦૦૦ યોજનની ઊંચાઇનુ છે એમા ચાંદી, સ્ફટિક વગેરેની અધિકતા છે ત્રીજુ કાંડ ૩૬,૦૦૦ યોજનની ઊંચાઇનુ છે અને એમા સોનુ વિશેષ પ્રમાણમા છે આ ત્રણે કાંડોના સ્વરૂપનો વિચાર કરવાથી સમજાશે કે મેરુ પર્વત અધોલોક, તિર્યગ્લોક અને ઊર્ધ્વલોક એમ ત્રણે લોકમાં આવેલો છે

મેરુ પર્વત ભદ્રશાલ, નંદન, સૌમનસ અને પાંડુક એ નામના ચાર વનોથી શોભે છે એ વનો એક બીજાથી ઊંચે ઊંચે આવેલા છે પાંડુક વન સૌથી ઊંચુ છે અને એ મેરુ પર્વતની ટોચ ઉપર આવેલુ છે

મેરુના સૌથી ઉપરના ભાગમા એક ચૂલિકા છે એ ૪૦ યોજન જેટલી ઊંચી છે એ મૂળમા ૧૨ યોજન, મધ્યમા ૮ યોજન, અને ઉપરના ભાગમા ૪ યોજન જેટલી લાંબીપહોળી છે એને ગણતરીમાં લેતા મેરુ પર્વતની એકદર ઊંચાઇ એક લાખ અને ચાળીસ યોજનની થાય છે

આ પ્રમાણે જમ્બૂદ્વીપમા આવેલા મેરુનુ વર્ણન જૈન શાસ્ત્રમા નજરે પડે છે જેમ જમ્બૂદ્વીપમા એક મેરુ પર્વત છે તેમ ધાતકી દ્વીપમા બે મેરુ અને પુષ્કરાર્ધ દ્વીપમા પણ બે મેરુ પર્વતો છે આ ઉપરથી જણાશે કે એકંદર મેરુ પર્વતો પાંચ છે એ દરેક પર્વત ઉપર ચાર ચાર શિલાઓ છે તેમાની પૂર્વ દિશામાં આવેલી શિલાનુ નામ પાંડુ છે, દક્ષિણ દિશામા આવેલી શિલાનુ નામ પાંડુકંબલ છે, પશ્ચિમ દિશામાં આવેલી શિલાનુ નામ રક્ત છે, અને ઉત્તર દિશામા આવેલી શિલાનુ નામ રક્તકંબલ છે કેટલીક વાર આ નામોને બદલે પાંડુકંબલ, અતિ પાંડુકંબલ, રક્તકંબલ અને અતિરક્તકંબલ એવા પણ નામો જોવાય છે

પાંડુ શિલા ઉપર બે સિંહાસનો છે તેમાના ઉત્તર દિશામાં આવેલા સિંહાસન ઉપર પૂર્વ મહાવિદેહની ઉત્તર દિશામાં આવેલા વિજયમા જન્મેલા તીર્થંકરનો જન્માભિષેક કરાય છે, અને દક્ષિણ દિશામા આવેલા બીજા સિંહાસન ઉપર પૂર્વ મહાવિદેહની દક્ષિણ દિશામા આવેલા વિજયમાં જન્મેલા તીર્થંકરનો જન્માભિષેક કરાય છે પાંડુકબલ શિલા ઉપર એક જ સિંહાસન છે એના ઉપર ભરતક્ષેત્રમા જન્મેલા તીર્થંકરનો જન્માભિષેક કરાય છે રક્ત શિલા ઉપર પાંડુ શિલાની જેમ બે સિંહાસનો છે તેમાંના ઉત્તર દિશામા આવેલા સિંહાસન ઉપર પશ્ચિમ મહાવિદેહની ઉત્તર દિશામાં આવેલા વિજયમાં જન્મેલા તીર્થંકરનો જન્માભિષેક કરાય છે, અને દક્ષિણ દિશામા આવેલા બીજા સિંહાસન ઉપર પશ્ચિમ મહાવિદેહની દક્ષિણ દિશામા આવેલા વિજયમા તે સમયે જન્મેલા તીર્થંકરનો જન્માભિષેક કરાય છે રક્તકબલ શિલા ઉપર એક જ સિંહાસન છે એના ઉપર ઐરાવત ક્ષેત્રમાં જન્મેલા તીર્થંકરનો જન્માભિષેક કરાય છે.

કિરણ ૨૮ મું. મનુષ્યભવ અને 'તેની દુર્લભતા' ભાગ ૧ લો

દેવો વ્રત કરતા નથી કે સયમ પાળતા નથી 'તેમાંના ઘણાખરા તો મોટે ભાગે ભોગમજામા જ વખત પસાર કરે છે મનુષ્ય માટે સયમી જીવન ગાળવું બની શકે તેમ છે સચોટ અને સપૂર્ણ સયમ પાળ્યા વિના મોક્ષ મળતો નથી આવો ઉચ્ચ કોટિનો સયમ પાળવા માટે મનુષ્ય યોગ્યતા ધરાવે છે આથી દેવ તરીકેના જન્મ કરતા પણ મનુષ્ય તરીકેનો જન્મ વધારે સારો ગણાય છે

આવો ઉત્તમ મનુષ્યજન્મ મેળવવો તે નાનીસૂની વાત નથી કેટલુ યે પુણ્ય કરાય ત્યારે મનુષ્ય તરીકે જન્મ મળે મનુષ્યભવની દુર્લભતા સૂચવવા માટે શાસ્ત્રમા (૧) ભોજન, (૨) પાસા, (૩) અનાજ, (૪) જુગાર, (૫) રત્ન, (૬) સ્વપ્ન, (૭) ચક્ર, (૮) ચામડું, (૯) ધુસરી અને (૧૦) પરમાણુ એમ દસ ઉદાહરણો આપવામા આવ્યા છે આપણે આ દરેક ઉદાહરણ સંક્ષેપમા વિચારીશુ

ભોજનનું ઉદાહરણ—બ્રહ્મદત્ત નામે એક ચક્રવર્તી રાજા હતો તે એક વેળા કોઇ બ્રાહ્મણના ઉપર પ્રસન્ન થયો આથી તેણે એ બ્રાહ્મણને પોતાની ઇચ્છામા આવે તે માગવા કહ્યુ એ બ્રાહ્મણે વારાદીઠ ઘેર ઘેરથી ભોજન અને દક્ષિણા મળે એવી માગણી કરી રાજાએ એ વાત કબૂલ રાખી સૌથી પ્રથમ તેણે પોતે જ તેને જમાડ્યો અને દક્ષિણા તરીકે એક સોનામહોર આપી એ રાજાના ૯૬ કરોડ ગામો હતા એ દરેક ગામમા ચૂનાદીઠ ભોજન કરતા ફરીથી તે રાજાને ત્યા ભોજન કરવાનો વારો આવવો જેટલો મુશ્કેલ છે તેના કરતા અધિક મુશ્કેલીની વાત તો મનુષ્યભવ મળવો તે છે

પાસાનુ ઉદાહરણ—એક વેળા ચાણક્યે ખજાનો તર કરવા માટે એક દેવનુ આરાધન કરી દિવ્ય પાસા મેળવ્યા આ પાસા વડે રમનાર હારે નહિ એવો એનો ગુણ હતો ચાણક્યે જુગાર રમવામા ચાલાક એવા એક માણસને એ દિવ્ય પાસા અને સોનામહોરોથી ભરેલો થાળ આપ્યો જો હુ જીતુ તો એક સોનામહોર લઉં અને હારુ તો આ થાળ તેમ જ તેમા રહેલી બધી સોનામહોરો આપુ એમ કહી એ જુગારી રસ્તામા જુગાર ખેલવા બેઠો એને હરાવવાનુ કામ જેટલુ મુશ્કેલ છે એથી વધારે મુશ્કેલ કામ મનુષ્યભવ મેળવવાનુ છે

અનાજનુ ઉદાહરણ—આપણી જન્મભૂમિમા જેટલી જાતના અનાજ મળે છે એ બધા એકઠાં કરીએ અને પછી એમા આપણે એક પાલી સરસવ

નાખીએ અને એક ડોસીને તે જુદા કરવા બેસાડીએ કદાચ મહામહેનતે એ ડોસી તે જુદા કરી શકે, પરતુ મનુષ્યભવ મેળવવો તો એથી પણ વધારે મુશ્કેલ છે

જુગારનું ઉદાહરણ—એક ગામમાં એક ઘરડો રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેની સભાના મડપને ૧૦૮ થાભલા હતા થાભલે થાંભલે ૧૦૮ આંકા હતા એ રાજાને એક પુત્ર હતો તેણે રાજ્ય મેળવવા માટે આ ઘરડા રાજાને મારી નાખવાનો મનસૂબો કર્યો પ્રધાનને એની ખબર પડતા તેણે યુક્તિ શોધી કાઢી તેણે રાજાને સલાહ આપી કે તમે પુત્રને બોલાવો અને કહો કે તારે જલદી રાજ્ય લેવુ હોય તો તુ મારી સાથે જુગાર રમ ફક્ત શરત એ છે કે જો તારા ૧૦૮ દાવ સામટા પડે તો તું એક આકો જીતે, પરતુ વચ્ચે જો મારો દાવ પડે તો તારી મહેનત ફોગટ જાય. આવી રીતે ૧૦૮ થાંભલા જીતવાનુ કાર્ય જેટલુ મુશ્કેલી ભરેલુ ગણાય તેના કરતાં પણ વધારે અઘરું કામ મનુષ્યભવ મેળવવાનુ છે

રત્નનું ઉદાહરણ—કોઇ એક વેપારી પાસે ઘણા રત્નોનો ભડાર હતો, પણ તેમાંથી તે એક કદી પણ બહાર કાઢતો નહિ એક વેળા તે પરદેશ ગયો આ વખતે તેના પુત્રોએ વિચાર કર્યો કે પિતા લોભી હોવાથી રત્નો બહાર કાઢતા નથી આથી ઘરમા કરોડોનો માલ હોવા છતા આપણે બીજા કોટિધ્વજોની પેઠે આપણા ઘર ઉપર ધજા ચઢાવી શકતા નથી એવામા દેશાવરથી વેપારીઓ આવતા તેમણે બધાં રત્નો વેચી ઘર ઉપર ધજા ચઢાવી તેમના પિતા પાછા આવ્યા ત્યારે તેમને ખબર પડી કે પુત્રોએ રત્નો વેચી નાખ્યાં હતા આથી પિતાએ તે રત્નો પાછા લાવવા પુત્રોને કહ્યુ એ કામમાં તેમને ફત્તેહ મળવી જેટલી મુશ્કેલ છે એનાથી વધારે મુશ્કેલ મનુષ્યજન્મની પ્રાપ્તિ છે

કિરણ ૨૯ મું. મનુષ્યભવ અને તેની દુર્લભતા ભાગ ૭ મો

સ્વપ્નનું ઉદાહરણ—એક વેળા એક કાપડીને તેમ જ બીજા પુરુષને રાત્રે ચન્દ્રનુ પાન કર્યાનુ સ્વપ્ન આવ્યું કાપડીએ ગુરુ પાસે જઇને એ વાત તેમને કહી ત્યારે ગુરુએ તેને કહ્યુ કે તને ઘી અને ગોળવાળી રોટલી મળશે અને થયું પણ તેમ જ

પેલો બીજો પુરુષ બરાબર નાહીને હાથમા ફળ અને ફૂલ લઇ સ્વપ્નપાઠક પાસે ગયો અને તેની પાસે એ ધરી એણે સ્વપ્નનુ ફળ પૂછ્યુ તેણે વિચાર કરી જવાબ આપ્યો કે તું સાતમે દિવસે રાજા થઇશ એવામા એક ગામનો રાજા મરણ પામ્યો તેને પુત્ર નહિ હોવાથી ગામના મુખ્ય પુરુષોએ પાચ દિવ્યો સજ્જ કર્યાં તેઓ ભમતા ભમતા પેલો પુરુષ સૂતો હતો ત્યા આવ્યા. ઝાડની છાયા એના ઉપરથી દૂર થતી ન હતી એ જોઇને હાથીએ ગર્જના કરી, ઘોડાએ હણહણાટ કર્યો, હાથીએ એના ઉપર કળશ ઢોળ્યો, ચામરો આપોઆપ વીંઝાવા લાગ્યા અને એના મસ્તક ઉપર સફેદ છત્ર શોભવા લાગ્યુ આ વખતે હાથીએ પોતે એને પોતાની ખાધ ઉપર બેસાડ્યો મુખ્ય પુરુષો એને વાજતે ગાજતે નગરમા લઈ ગયા અને ત્યા એનો રાજ્યાભિષેક કરી એને રાજા બનાવ્યો

વખત જતા કાપડીને આ વાતની ખબર પડી તેણે વિચાર્યું કે મેં બરાબર વિધિ સાચવી નહિ તેથી મને સ્વપ્નનુ આવુ સુંદર ફળ મળ્યુ નહિ હવે હુ એવો પ્રયત્ન કરુ કે ફરીથી આવુ સ્વપ્ન આવે આ બાબતમા સફળ થવુ જેટલું અઘરું છે એના કરતા વધારે અઘરુ કાર્ય મનુષ્યભવ મેળવવો એ છે

ચક્રનુ ઉદાહરણ—એક રાજાએ પોતાની પુત્રીને ઉમરલાયક થયેલી જોઈ તેના લગ્ન માટે વિચાર કરવા માડ્યો પુત્રીએ કહ્યુ કે જે ખરો બાણાવળી હશે તેને હુ પરણીશ આ ઉપરથી રાજાએ રાધાવેધની તૈયારી કરાવવા માડી પ્રથમ તો તેણે એક થાભલો તૈયાર કરાવ્યો પછી તેના ઉપર બેસાડવા માટે એક લાકડાની પૂતળી તૈયાર કરાવી અને તેનુ નામ 'રાધા' રાખ્યુ ત્યાર બાદ તેણે ચાર ચક્રો જમણી બાજુ ફરે અને ચાર ડાબી બાજુ ફરે એવા આઠ ચક્રો બનાવરાવ્યાં એ ચક્રો એવી રીતે બેસાડાયા કે જેથી એ આઠેના આરાની વચ્ચેની જગ્યામાથી બાણ પસાર થતા પેલી પૂતળીની ડાબી આખ વીંધાય થાભલાની નીચે રાધાનુ પ્રતિબિંબ જોઈ શકાય તેવી રીતે તેલની એક કઢાઇ મૂકવામા આવી આઠ ચક્રો ફરતાં હોય

ત્યારે આ કઢાઇમા રાધાનુ પ્રતિબિંબ જોઈ, પોતાનુ મુખ નીચુ રાખી, ઊંચે બાણુ મારી, રાધાની ડાબી આંખ વીંધવા માટે એક પુરુષ તૈયાર થયો એ રાધાવેધ સાધવામાં ફાવી ન જાય તે માટે ચાર જણુ ચાર દિશામા ઊભા રહી તેને અડચણુ કરવા લાગ્યા બે પુરુષો પાસે ઊભા રહી તેને ધમકી આપવા લાગ્યા કે જો તું રાધાવેધ નહિ સાધી શકે તો અમે તારુ માથુ ઉડાવી દઇશુ એના કલાગુરુ પણુ એને એવી જ બીક દેખાડવા લાગ્યા બીજા બાવીસ માણુસો એ નિશાન ચૂકી જાય તેમ વર્તવા લાગ્યા આ પ્રમાણે ૨૯ જનોની પરવા ન કરતા તેણે રાધાવેધ સાધ્યો તેને આ કામ જેટલુ વિકટ જણાયુ તેના કરતાં વિશેષ વિકટ કાર્ય મનુષ્યભવ મેળવવાનુ છે

ચામડાનું ઉદાહરણુ—એક ઠેકાણે એક લાખ યોજનના વિસ્તારવાળુ તળાવ હતુ તેના ઉપર જાણે ચામડુ પાથર્યું હોય તેમ તેમા બધે લીલ પથરાઇ ગઇ હતી એક દિવસ પવન ફૂંકાતા લીલમાં છિદ્ર પડ્યુ એ તળાવમાં એક કાચબો રહેતો હતો એમાંથી તેને ચન્દ્ર દેખાયો આથી તેણે એવો વિચાર કર્યો કે હુ મારા કુટુબીઓને એ બતાવુ તે તેમને બોલાવી પાછો આવ્યો તેટલામા તો પેલુ છિદ્ર પૂરાઇ ગયુ અને એનો મનોરથ તો મનમા જ રહી ગયો એને ફરીથી આવો પ્રસગ મળવો જેટલો દુર્લભ છે તેનાથી પણુ વિશેષ દુર્લભ મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ છે

ધુંસરીનું ઉદાહરણુ—ધારો કે એક જણુ સ્વયભૂરમણુ સમુદ્રના પૂર્વ કિનારા ઉપર ઊભો રહી તેમા ધુસરી નાખે અને બીજો એના પશ્ચિમ કિનારેથી ખીલી નાખે આ ધુસરી અને ખીલી ભેગાં મળે ને ધુસરીમાં ખીલી આપોઆપ પેસી જાય એમ બનવુ જેટલું મુશ્કેલ છે તેથી અધિક મુશ્કેલીવાળુ કાર્ય મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ છે

પરમાણુનું ઉદાહરણુ—ધારો કે એક દેવ એક થાભલાનો ખૂબ ચૂરેચૂરો કરી તેના પરમાણુઓને એક નળીમાં ભરે પછી તે મેરુ પર્વતની ટોચ ઉપર જઈ ફૂક મારી તે બધાને ઉડાવી દે અને ત્યાર બાદ તે પરમાણુઓને એકઠા કરી તેનો ફરીથી પહેલા જેવો થાંભલો બનાવવા મહેનત કરે આ કાર્યમા તે જેટલે અશે સફળ થાય એનાથી ઘણા જ ઓછા અશે મનુષ્યજન્મ ફરીથી મેળવવામા સફળતા મળે તેર

કિરણ ૩૦ મુ. સ્ત્યાનગૃદ્ધિનાં ઉદાહરણો

કોઇ એક સાધુ ભિક્ષા માટે એક ગૃહસ્થને ઘેર ગયા ત્યા સુંદર લાડુઓ જોઈ તેમને તે ખાવાની અતિશય ઇચ્છા થઈ તેમણે તે લાડુઓ તાકી તાકીને જોયા કર્યા પણ પેલા ગૃહસ્થે તેમને એક પણ લાડુ આપ્યો નહિ લાડુના વિચારમા ને વિચારમા તે સાધુ સૂઈ ગયા એવામા સ્ત્યાનગૃદ્ધિકર્મ ઉદયમાં આવ્યુ એથી તેઓ રાત્રે એ ગૃહસ્થને ઘેર ગયા એના ઘરના બારણા તોડી અદર દાખલ થઈ તેઓ થોડાક લાડુઓ ખાઈ ગયા અને બીજા કેટલાએક પાત્રમાં લઇને પાછા ફર્યા ઉપાશ્રયમા આવી પાત્રને બાજુએ મૂકી તેઓ સૂઈ ગયા સવારે ઊઠી આ વાતને સ્વપ્ન માની તેમણે ગુરુને એ વાત કહી તેમની પાસે આલોચના લીધી એવામા પ્રતિક્રમણ કરતી વેળા બીજા સાધુએ એમના પાત્રમાં લાડુ જોયા આથી ગુરુએ એ સાધુને સ્ત્યાનગૃદ્ધિકર્મનો ઉદય થયેલો જાણ્યો ત્યાર બાદ તેમણે તેમનો વેષ લઈ લીધો અને રજા આપી

સ્ત્યાનગૃદ્ધિના સબધમા બીજુ ઉદાહરણ નીચે મુજબ મળે છે—

કોઇ એક હાથીએ એક સાધુને દિવસના બહુ હેરાન કર્યા એથી એ સાધુ નાસીને ઉપાશ્રયમા પેસી ગયા હાથી ઉપર તેમને ઘણો ગુસ્સો ચડ્યો હતો. તેઓ આવેશમા ને આવેશમા રાત્રે સૂતા એવામાં સ્ત્યાનગૃદ્ધિકર્મ એમને ઉદયમા આવ્યું આથી તેઓ ઊઠીને રાત હોવા છતાં ઉપાશ્રયની બહાર ગયા તેમણે નગરના દરવાજા તોડી નાખ્યા અને બહાર નીકળી હાથીને મારી નાખ્યો એના દતૂશળ ખેંચી કાઢી ઉપાશ્રયના બારણા આગળ મૂકી એ સાધુ અદર જઈ સૂઈ ગયા સવારે ઊઠતા આ હકીકતને સ્વપ્ન માની એમણે ગુરુ પાસે આલોચના લીધી થોડાક વખત પછી ગુરુએ હાથીના દાત જોયા આ ઉપરથી પેલા સાધુને સ્ત્યાનગૃદ્ધિકર્મનો ઉદય થયો હતો એમ તેમણે જાણ્યું એથી ગુરુએ એમનો વેષ ઉતારી લઈ એમને વિદાય કર્યા

કિરણ ૩૧ મું. ચાર નિકાયના દેવો ભાગ ૧ લો

જૈન શાસ્ત્રમાં દેવોના ચાર વર્ગ પાડવામાં આવ્યા છે એ દરેક વર્ગને માટે 'નિકાય' શબ્દ વપરાય છે, કેમકે નિકાયનો અર્થ 'સમૂહ' અથવા 'જાતિ' થાય છે. દેવોના ચાર નિકાયનાં નામ (૧) ભવનપતિ, (૨) વ્યતર, (૩) જ્યોતિષ્ક અને (૪) વૈમાનિક છે

બધા ભવનપતિ દેવોને 'કુમાર' કહેવામાં આવે છે આનુ કારણ એ છે કે તેઓ કુમારની પેઠે જોવામા મનોહર અને સુકુમાર છે તેમ જ તેઓ સુંદર ગતિવાળા અને ક્રીડાશીલ છે ભવનપતિના દસ ભેદો પડે છે (૧) અસુરકુમાર, (૨) નાગકુમાર, (૩) વિદ્યુત્કુમાર, (૪) સુપર્ણકુમાર, (૫) અગ્નિકુમાર, (૬) વાયુકુમાર, (૭) સ્તનિતકુમાર, (૮) ઉદધિકુમાર, (૯) દ્વીપકુમાર અને (૧૦) દિક્કુમાર વળી આ દરેક પ્રકારના ભવનપતિના (૧) ઇન્દ્ર, (૨) સામાનિક, (૩) ત્રાયસ્ત્રિંશ, (૪) પારિષદ્ય, (૫) આત્મરક્ષક, (૬) લોકપાલ, (૭) અનીક, (૮) પ્રકીર્ણક, (૯) આભિયોગ્ય અને (૧૦) કિલ્બિષિક એમ દસ દસ ઉપભેદો પડે છે. તેમાં સામાનિક વગેરે બધી જાતના દેવોના સ્વામી 'ઇન્દ્ર' કહેવાય છે. આયુષ્ય, પૂજ્યત્વ વગેરેમાં ઇન્દ્રના સમાન પરતુ ફક્ત ઇન્દ્રપણાથી રહિત એવા દેવો 'સામાનિક' કહેવાય છે જે દેવો મત્રી અથવા પુરોહિતનુ કામ કરે છે તેઓ 'ત્રાયસ્ત્રિંશ' કહેવાય છે જેઓ મિત્રની ગરજ સારે છે તેઓ 'પારિષદ્ય' કહેવાય છે જેઓ અગરક્ષક તરીકે શસ્ત્ર ઉઠાવી ઇન્દ્રની પીઠ પાછળ ઊભા રહે છે તેઓ 'આત્મરક્ષક' કહેવાય છે જેઓ સરહદનુ રક્ષણ કરે છે તેઓ 'લોકપાલ' કહેવાય છે જેઓ લશ્કરના સિપાઇ તરીકે કામ કરે છે તેઓ 'અનીક' કહેવાય છે જેઓ નગરમા અને દેશમાં રહેનારના જેવા છે તેઓ 'પ્રકીર્ણક' કહેવાય છે જેઓ દાસ જેવા છે તેઓ 'આભિયોગ્ય' કહેવાય છે જેઓ અત્યજ જેવા છે તેઓ 'કિલ્બિષિક' કહેવાય છે

ભવનપતિ દેવો જંબૂદ્વીપમાં આવેલા મેરુ પર્વતની નીચે એના દક્ષિણ અને ઉત્તર ભાગમા તીરછાં અનેક કોટાકોટિ લક્ષ યોજન સુધીની ભૂમિમા વસે છે

આ દેવોનાં નિવાસસ્થાનોના આવાસ અને ભવન એમ બે પ્રકારો છે તેમાં આવાસો મોટા મડપ જેવા છે અને ભવનો નગર જેવા છે ભવનોનો આકાર બહારથી ગોળ, અદરથી સમચોરસ અને તળિયે પુષ્કરકર્ણિકા જેવો છે

ભવનપતિ દેવોમાના ઘણાખરા ભવનોમા વસે છે આથી એમને 'ભવનપતિ' કહેવામા આવે છે અસુરકુમાર મોટે ભાગે આવાસોમાં ને કોઇક વેળા ભવનોમા વસે છે નાગકુમારાદિ દેવો તો ઘણે ભાગે ભવનોમા જ વસે છે રત્નપ્રભા નામની ભૂમિમાથી એનો ઊંચેનો તેમ જ નીચેનો એક એક હજાર યોજન જેટલો ભાગ બાદ કરતા એનો જે વચલો ભાગ ૧,૭૮,૦૦૦ યોજનનો રહે છે તેમા દરેક જગ્યાએ આવાસો છે ભવનો તો રત્નપ્રભામા નીચેના ૯૦,૦૦૦ યોજન જેટલા ભાગમા જ છે

બધા ભવનપતિઓના શસ્ત્ર, વસ્ત્ર, આભૂષણો અને ચિહ્નો જુદાં જુદા છે અસુરકુમાર વગેરે દસે પ્રકારના દેવોમા બે બે ઇન્દ્રો છે

વ્યતર દેવો રત્નપ્રભાના ઉપરના ૧૦૦૦ યોજન જેટલા ભાગમાથી ઉપર તેમ જ નીચે સો સો યોજન બાદ કરતા જે ૮૦૦ યોજન જેટલો ભાગ રહે છે ત્યા ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ ઊર્ધ્વલોકમા, તિર્યગ્લોકમા અને અધોલોકમા એમ ત્રણે લોકમાના ભવનો અને આવાસોમા રહે છે તેઓ પોતાની ઇચ્છા મુજબ અથવા તો બીજાની પ્રેરણાથી જુદી જુદી જગ્યાએ જાય છે તેઓ વિવિધ પહાડોમા, ગુફાઓમા તેમ જ વનોના આંતરાઓમા વસતા હોવાથી 'વ્યતર' કહેવાય છે એમાના કેટલાક મનુષ્યોની પણ સેવા કરે છે

(૧) કિંનર, (૨) કિંપુરુષ, (૩) મહોરગ, (૪) ગાંધર્વ, (૫) યક્ષ, (૬) રાક્ષસ, (૭) ભૂત અને (૮) પિશાચ એમ વ્યતરના આઠ પ્રકારો છે આ પ્રત્યેકના ભવનપતિ દેવોની પેઠે ઇન્દ્ર વગેરે દસ દસ ભેદો નથી, કિન્તુ ત્રાયસ્ત્રિંશ અને લોકપાલ સિવાયના આઠ આઠ ભેદો છે પરતુ જેમ અસુરકુમાર વગેરેમા બે બે ઇન્દ્રો છે તેમ કિંનર વગેરે આઠે જાતના વ્યતરોમા પણ બે બે ઇન્દ્રો છે એમ એકદર સોળ ઇન્દ્રો છે

વ્યતરોનો એક વિભાગ 'વાનવ્યતર' કહેવાય છે તેમના પણ આઠ પ્રકારો છે આ દરેક પ્રકારના બે બે ઇન્દ્રો છે ઉપરના સોળ ઇન્દ્રોમા આ સોળ ઇન્દ્રો ઉમેરાતા વ્યતરોના ઇન્દ્રોની કુલ સખ્યા બત્રીસની થાય છે

કિરણ ૩૨ મું. ચાર નિકાયના દેવો ભાગ ૨ જો

જ્યોતિષ્કના (૧) સૂર્ય, (૨) ચન્દ્ર, (૩) ગ્રહ, (૪) નક્ષત્ર અને (૫) પ્રકીર્ણક તારા એમ પાંચ પ્રકારો છે આ પ્રત્યેકના વ્યંતરની જેમ ઇન્દ્ર વગેરે આઠ જ ભેદો છે એટલે કે એમાં ત્રાયસ્ત્રિંશ અને લોકપાલ એવા બે ભેદો નથી સૂર્ય અને ચન્દ્ર એ જ્યોતિષ્કના ઇન્દ્રો છે, અને એ દરેકની સખ્યા અસખ્યાત છે જે જ્યોતિષ્કો મનુષ્યલોકમાં રહેલા છે તેઓ મેરુની ચારે બાજુએ સદા ફરતા રહે છે, અને એને લીધે કાળનો વિભાગ કરાયેલો છે જે જ્યોતિષ્કો મનુષ્યલોકની બહાર છે તેઓ સ્થિર રહેલા છે

મેરુની સમતલભૂમિથી ૭૯૦ યોજનની ઊંચાઇએ જ્યોતિષ્કચક્રના ક્ષેત્રની શરૂઆત થાય છે આ ક્ષેત્રની ઊંચાઇ ૧૧૦ યોજનની છે અને એનુ તીરછુ પરિમાણ અસંખ્યાત દ્વીપ અને સમુદ્ર જેટલું છે જ્યોતિષ્કચક્રના ક્ષેત્રથી ૧૦ યોજનની ઊંચાઇએ સૂર્યનુ વિમાન આવેલું છે એનાથી ચન્દ્રનુ વિમાન ૮૦ યોજન ઊંચુ છે ગ્રહ, નક્ષત્ર અને પ્રકીર્ણક તારાનાં વિમાનો એનાથી પણ ૨૦ યોજનની ઊંચાઇએ છે એટલે કે ગ્રહ વગેરે સમતલભૂમિથી ૯૦૦ યોજનની ઊંચાઇ સુધીમા છે

કેટલાક તારાઓ એવા પણ છે કે જે કોઇક વાર સૂર્ય અને ચન્દ્રની નીચે અને કોઇક વાર સૂર્ય અને ચન્દ્રની ઉપર પણ ચાલ્યા જાય છે આથી અહિંયાં પ્રકીર્ણક તારા એમ કહ્યું છે આવા અનિયતચારી તારાઓ જ્યારે સૂર્યની નીચે ચાલે છે ત્યારે તેઓ સૂર્યની નીચે દસ યોજન પ્રમાણ જ્યોતિષ્કક્ષેત્રમાં ચાલે છે

ચન્દ્રની ઉપર ૨૦ યોજનની ઊંચાઇમાં નક્ષત્રો અને મુખ્ય મુખ્ય ગ્રહો આવેલા છે જેમકે ચન્દ્રથી ૪ યોજન ઊંચે નક્ષત્રો છે એનાથી ૪ યોજનની ઊંચાઇ ઉપર બુધ ગ્રહ, એ ગ્રહથી ૩ યોજન ઊંચે શુક્ર, એનાથી ૩ યોજન ઊંચે ગુરુ, ગુરુથી ૩ યોજન ઊંચે મગળ અને મગળથી ૩ યોજન ઊંચે શનિ છે

સૂર્ય વગેરે દેવ જ્યોતિષ એટલે પ્રકાશમાન વિમાનમાં છે આથી તેઓ 'જ્યોતિષ્ક' કહેવાય છે એ બધાના મુગટોમા પ્રભામડળ જેવુ પ્રકાશતું ચિહ્ન હોય છે જેમકે સૂર્યને સૂર્યમંડળના જેવુ, ચન્દ્રને ચન્દ્રમડળના જેવુ ઇત્યાદિ

વૈમાનિકના કલ્પોપપન્ન અને કલ્પાતીત એવા બે મુખ્ય ભેદો છે તેમાં કલ્પોપપન્ન વૈમાનિકના બાર ભેદો છે આ બાર ભેદો એમનાં નિવાસસ્થાનો ઉપરથી પડેલા છે (૧) સૌધર્મ, (૨) ઐશાન, (૩) સનત્કુમાર, (૪) માહેન્દ્ર, (૫) બ્રહ્મલોક, (૬) લાન્તક, (૭) મહાશુક્ર, (૮) સહસ્રાર, (૯) આનત, (૧૦) પ્રાણત, (૧૧) આરણ અને (૧૨) અચ્યુત એ બાર વૈમાનિકના

નિવાસસ્થાનો છે એ બારે દેવલોક 'કલ્પ' કહેવાય છે, અને એમા વસતા દેવો તીર્થંકરનાં કલ્યાણકોમા ભાગ લે છે

કલ્પાતીત દેવો કલ્યાણકોના પ્રસગમાં પણ હાજર રહેતા નથી, પરંતુ તેઓ પોતાના સ્થાનમા રહીને તીર્થંકરની ભક્તિ કરે છે તેમના ગ્રૈવેયકવાસી અને અનુત્તરવાસી એમ બે ભેદો છે તેમાં આદિત્ય, પ્રીતિકર, સૌમનસ, સુમનસ, વિશાલ, સર્વતોભદ્ર, મનોરમ, સુપ્રતિબદ્ધ અને સુદર્શન એમ ગ્રૈવેયકો નવ હોવાથી ગ્રૈવેયકવાસીના નવ અવાતર ભેદો પડે છે વિજય, વૈજયંત, જયત, અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધ એમ પાચ અનુત્તરો હોવાથી અનુત્તરવાસીના પાચ ભેદો પડે છે

કલ્પોપપન્ન દેવના ભવનપતિની જેમ ઇન્દ્ર વગેરે દસ દસ ભેદો છે, પરંતુ કલ્પાતીતમા એવા ભેદો નથી ત્યા તો દરેક દેવ સ્વતત્ર છે અને ઋદ્ધિ વગેરેમા એક બીજાથી કોઇ ઉતરે તેમ નથી આથી એ દરેક 'અહમિન્દ્ર' કહેવાય છે

સૌધર્મથી માડીને સહસ્રાર સુધી આઠે કલ્પોના ઇન્દ્રો જુદા જુદા છે, આનતનો અને પ્રાણતનો ઇન્દ્ર તો એક જ છે વળી આરણ અને અચ્યુતનો પણ એક જ ઇન્દ્ર છે આ પ્રમાણે કલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવોના ઇન્દ્રો કુલ દસ છે, જોકે તે દેવોના પ્રકાર તો બાર છે

બ્રહ્મલોક નામના પાચમા કલ્પમા લોકાન્તિક દેવો વસે છે તેઓ એક બીજાથી સ્વતત્ર છે તેઓ ભોગની ઇચ્છાથી મુક્ત હોવાથી 'દેવર્ષિ' કહેવાય છે તેઓ આ કલ્પમાથી ચ્યવી મનુષ્ય તરીકે જન્મી મોક્ષે જાય છે એમના આઠ અથવા તો નવ પ્રકારો ગણાવાયેલા છે

વિજય વગેરે પહેલા ચાર અનુત્તર વિમાનના દેવો 'દ્વિચરમ' ગણાય છે, કેમકે તેઓ આ દેવલોકમાથી ચ્યવી મનુષ્ય તરીકે જન્મી પાછા અનુત્તર વિમાનમા ઉત્પન્ન થઈ ત્યાથી ચ્યવી મનુષ્ય તરીકે જન્મી મોક્ષે જાય છે આ પ્રમાણે તેઓ બે વાર મનુષ્ય તરીકે જન્મ લઈ મોક્ષે જાય છે

સર્વાર્થસિદ્ધના દેવો 'એકાવતારી' ગણાય છે, કેમકે તેઓ આ ગતિમાથી ચ્યવી મનુષ્ય તરીકે જન્મી મોક્ષે જાય છે

અનુત્તર વિમાનવાસી દેવો સિવાયના દેવોને માટે આવો કોઇ નિયમ નથી કોઇ એકાવતારી હોય તો કોઇ દ્વિચરમ હોય તો કોઇ એથી પણ અધિક ભવ કરનારા હોય

કિરણ ૩૩ મું. જન્મ-કલ્યાણક

તીર્થંકર પ્રભુનો જન્મ થતા ત્રણે લોકમા આનદ આનદ વ્યાપે છે, અને બધે પ્રકાશ ફેલાઈ જાય છે તેમના જન્મસમયે ૫૬ દિક્કુમારીઓનાં તેમ જ ૬૪ ઇન્દ્રોના આસનો કપે છે એથી એ દિક્કુમારીઓ અને ઇન્દ્રો અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ કરી એ હકીકતથી પરિચિત બને છે પછી ૫૬ દિક્કુમારીઓ સૂતિકાગૃહમા આવી પ્રભુને તેમ જ તેમની માતાને પ્રણામ કરી પ્રસૂતિને લગતુ કાર્ય કરે છે એ કાર્ય પૂર્ણ થતા ૬૪ ઇન્દ્રો પોતપોતાના વિમાનમાં બેસી પ્રભુનો જન્માભિષેક કરવા માટે સ્વર્ગમાથી પૃથ્વી ઉપર આવે છે

સૌધર્મ નામના દેવલોકના સૌધર્મ ઇન્દ્ર સૂતિકાગૃહમાં આવે છે અને પ્રભુને તેમ જ તેમની માતાને વદન કરે છે પછી એ ઇન્દ્ર પ્રભુની માતા ઉપર અવસ્વાપિની નિદ્રા મૂકે છે આથી તેઓ નિદ્રાધીન બને છે પ્રભુનુ પ્રતિબિંબ બનાવી તેને માતાની પાસે મૂકી એ ઇન્દ્ર પાચ રૂપો રચે છે એક રૂપ વડે એ પ્રભુને હાથમા ઉપાડે છે, બીજા રૂપથી પાછળ રહી તેમના મસ્તક ઉપર છત્ર ધરે છે, ત્રીજા અને ચોથા રૂપો વડે તેમની બને બાજુમા રહી ચામરો વીંઝે છે, અને પાંચમા રૂપ વડે આગળ રહી વજ્ર ઉછાળતો અને નાચતો મેરુ પર્વત ઉપર જાય છે ત્યાં જઇને એ ઇન્દ્ર પ્રભુને ખોળામાં લઇને જન્માભિષેક માટેની શિલા ઉપરના સિંહાસન ઉપર બેસે છે એ દરમ્યાન બારમા દેવલોકના અચ્યુત ઇન્દ્રથી માંડીને બાકીના ૬૩ ઇન્દ્રો સ્વર્ગમાથી આવી પહોંચે છે તેઓ વારાફરતી કળશો વડે પ્રભુનો જન્માભિષેક કરે છે અતમા બીજા દેવલોકના ઐશાન ઇન્દ્ર સૌધર્મ ઇન્દ્રની જેમ પાચ રૂપો રચી પ્રભુને ખોળામા લઇને સિંહાસન ઉપર બેસે છે પછી સૌધર્મ ઇન્દ્ર ચાર બળદો રચે છે અને કળશને ઠેકાણે તેમનાં આઠ શિંગડાનો અભિષેક માટે ઉપયોગ કરે છે એ પ્રમાણે બધા ઇન્દ્રો જન્માભિષેક કરી રહે છે એટલે સૌધર્મ ઇન્દ્ર ફરીથી પહેલાની જેમ પાંચ રૂપો રચી પ્રભુને એમને સ્થાને લઈ જાય છે ત્યા જઇને તે પ્રભુના પહેલાં રચેલા પ્રતિબિંબને ઉપસહરે છે અને પ્રભુને માતા પાસે મૂકે છે પછી અવસ્વાપિની નિદ્રા સમેટી લઈ તે માતાને જાગૃત કરે છે પછી એ ઇન્દ્ર પ્રભુના મહેલમા ૩૨ કરોડ સુવર્ણ વગેરેની વૃષ્ટિ કરવા કુબેરને ફરમાવે છે એ કુબેર તેમ કરવા જૃંભક દેવને આજ્ઞા કરે છે ત્યાર બાદ તીર્થંકરના અગુઠામા સૌધર્મ ઇન્દ્ર અમૃતનો સંચાર કરી તેમને પ્રણામ કરી નદીશ્વર દ્વીપે જાય છે અને ત્યા એ દરમ્યાન ગયેલા બીજા ઇન્દ્રોની સાથે આઠ દિ[illegible] મહોત્સવમા ભાગ લે છે આ પ્રમાણે તીર્થંકરના જન્મ-કલ્યાણકનો મ[illegible]

કિરણ ૩૪ મુ. દીક્ષા-કલ્યાણક

તીર્થંકર પ્રભુ દીક્ષા લે છે તે પૂર્વે એક વર્ષે આગળથી લોકાંતિક દેવો તેમને તીર્થ પ્રવર્તાવવા વિનવે છે પ્રભુ તેમની આ વિજ્ઞપ્તિ સ્વીકારે છે અને ગૃહવાસનો ત્યાગ કરવા પહેલા તેઓ એક વર્ષ સુધી દાન દે છે એ દાનને 'સાંવત્સરિક દાન' કહેવામા આવે છે એ દાન કરતી વેળા એવુ જાહેર કરવામા આવે છે કે જેને જે જોઇએ તે તે આવીને લઇ જાય આ સાંભળીને યાચકો પ્રભુ પાસે દાન લેવા આવે છે એ વખતે ઇન્દ્રના આદેશથી કુબેર જૃંભક દેવતાઓને ઘણા સમયથી ખોવાઇ ગયેલું, નાશ પામેલુ, સ્મશાન વગેરે સ્થળોમા ગુપ્ત રહેલુ અને કોઇની પણ માલિકી વિનાનુ એવુ રૂપુ, સોનુ, રત્ન વગેરે દ્રવ્ય લાવીને પ્રભુ સમક્ષ હાજર કરવા ફરમાવે છે પ્રભુ એ દ્રવ્યનો દાન દેવામા ઉપયોગ કરે છે તેઓ સૂર્ય ઉગે ત્યારથી માંડીને તે ભોજનના સમય સુધી એટલે કે મધ્યાહ્ન સુધી રોજ દાન દે છે આ પ્રમાણે યાચકની ઇચ્છા મુજબ દરરોજ એક કરોડ અને આઠ લાખ સુવર્ણનુ દાન દેવાય છે આ ઉપરથી જોઇ શકાશે કે ૩૬૦ દિવસનુ વર્ષ ગણતા તીર્થંકર એક વર્ષમા ૩૮૮ કરોડ અને ૮૦ લાખ સુવર્ણનુ દાન દે છે

સાંવત્સરિક દાન દેવાઇ રહેતાં સૌધર્મ ઇન્દ્રનુ આસન કંપે છે આ બનાવનો અવધિજ્ઞાનથી વિચાર કરતા તે દીક્ષા-કલ્યાણકથી વાકેફગાર બને છે અને પ્રભુના જન્માભિષેકની જેમ તેમનો દીક્ષાભિષેક કરવા તૈયાર થાય છે તે પ્રભુને મનોહર અને કિંમતી વસ્ત્રો અને અલંકાર પહેરાવે છે પછી પ્રભુ પાલખીમા બેસે છે કોઇક ઉદ્યાન આવી પહોંચતા તેઓ એમાથી ઉતરે છે, વસ્ત્રાદિનો ત્યાગ કરે છે અને પોતાને હાથે પાંચ મુઠીઓ વડે માથાના અને દાઢી મૂછના વાળનો લોચ કરે છે આ વખતે તેઓ સિદ્ધ પરમાત્માઓની સાક્ષીએ સર્વે પાપી ક્રિયાઓનો સદાને માટે ત્યાગ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લે છે એ પ્રમાણે દીક્ષા લેતા જ તેમને મન પર્યાયજ્ઞાન થાય છે

દીક્ષાસમયે તેઓ તપશ્ચર્યા કરે છે તેઓ એ તપશ્ચર્યાનુ પારણુ કરે તે વેળા જન્મ-કલ્યાણકની પેઠે દેવો ૩૨ કરોડ સુવર્ણાદિકની વૃષ્ટિ કરે છે વિશેષમા એ વખતે દેવો આકાશમા રહીને દુંદુભિ વગાડે છે, પાંચે વર્ણોનાં પુષ્પોની તેમ જ સુગંધી જળની વૃષ્ટિ કરે છે, અને વસ્ત્રોને ઉછાળે છે આ પ્રમાણેના સુવર્ણની વૃષ્ટિ વગેરે પાંચ કાર્યો તે 'પાંચ દિવ્યો' કહેવાય છે

જન્મ-કલ્યાણકને વખતે જેમ ત્રૈલોક્યમા આનંદ અને પ્રકાશ વ્યાપી રહે છે તેમ દીક્ષા-કલ્યાણકને વખતે પણ બને છે.

કિરણ ૩૫ મું. સમવસરણ ભાગ ૧ લો

જેમ તીર્થંકર પ્રભુના ચ્યવન, જન્મ અને દીક્ષાના પ્રસગો દેવો ધામધૂમથી ઉજવે છે તેમ એ પ્રભુને પ્રાપ્ત થયેલ કેવલજ્ઞાનનો પ્રસગ પણ તેઓ ઉજવે છે જે સ્થળમાં પ્રભુને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે તે સ્થળમાં દેવો સમવસરણ રચે છે

સૌથી પ્રથમ તો વાયુકુમાર દેવો એક યોજન જેટલા સમવસરણ માટેના કામમાં લેવાની જમીન ઉપરથી કચરો, ઘાસ વગેરે દૂર કરે છે પછી મેઘકુમાર દેવો એ સાફ કરાયેલી જમીન ઉપર સુગંધી જળની વૃષ્ટિ કરે છે ત્યાર બાદ વાનવ્યતર દેવો સુવર્ણ, માણેક અને રત્નો વડે ભૂમિતલ રચે છે એટલે કે તેઓ એ વડે પીઠબધ બાધે છે એ પીઠબધ જમીનથી દસ હજાર હાથ જેટલું અર્થાત્ સવા ગાઉ જેટલુ ઊચુ રચાય છે. એને એક હાથ પહોળા અને એકેકથી એક હાથ ઊંચા એવાં દસ હજાર પગથિયાં રચાય છે.

પીઠબધની ઉપર એકેકથી ઊંચા એવા ત્રણ ગઢો ગોળાકારે રચાય છે તેમાં સૌથી પ્રથમ ભવનપતિ દેવો રૂપાનો ગઢ બનાવે છે અને એને સોનાના કાંગરાઓ રચીને શણગારે છે તીર્થંકર પ્રભુની દેશના સાભળવા માટે આવેલા રાજા વગેરેનાં વાહનો એ ગઢમાં રહે છે

જમીનથી પીઠબધ ઉપર જવા માટે દસ હજાર પગથિયાં ચઢી રહેતાં તરત જ એ રૂપાનો ગઢ આવતો નથી, પરતુ ૫૦ ધનુષ્ય જેટલી સપાટ જમીન ઉપર ચાલતાં એ ગઢ આગળ આવી પહોંચાય છે એ પહેલા ગઢથી બીજે ગઢે જવા માટે ૫૦૦૦ પગથિયા ચઢી ૫૦ ધનુષ્ય જેટલી સપાટ જમીન ઉપર ચાલવુ પડે છે એ બીજો ગઢ પહેલા અને ત્રીજા ગઢની વચ્ચે હોય છે એ સોનાનો બનાવાય છે અને એના ઉપર રત્નના કાંગરા રચાય છે જ્યોતિષ્ક દેવો એ ગઢની રચના કરે છે તીર્થંકર પ્રભુની દેશના સાંભળવા માટે આવેલા તિર્યંચો એ બીજા ગઢમાં બેસે છે વળી એ ગઢના ઈશાન ખૂણામાં એક દેવ-ચ્છંદ રચવામાં આવે છે પ્રભુ દેશના આપ્યા પછી અહીં વિશ્રામ લે છે

વૈમાનિક દેવો ત્રીજો ગઢ રત્નનો બનાવે છે, અને તેને વિવિધ જાતનાં મણિઓના કાંગરાઓથી ... એ ગઢ આગળ આવી પહોંચાય ...
બીજા ગઢથી ૫૦૦૦

જમીનથી ૧૦૦૦૦+૫૦૦૦+૫૦૦૦ એટલે કે ૨૦૦૦૦ હાથ યાને અઢી ગાઉ ઊંચા એના એ ત્રીજા રત્નમય ગઢના મધ્ય ભાગમા સિંહાસન રચાય છે એના ઉપર બેસીને તીર્થંકર પ્રભુ દેશના દે છે અને એ દેશના એ ગઢમા બેઠેલા મનુષ્યો અને દેવો સાભળે છે

આ પ્રમાણે જે ત્રણ ગોળાકાર ગઢો રચાય છે તે દરેક ગઢની ભીંતની ઊંચાઈ ૨૦૦૦ હાથ એટલે કે ૫૦૦ ધનુષ્ય જેટલી હોય છે અને એની જાડાઈ ૩૩⅓ ધનુષ્ય જેટલી હોય છે

દરેક ગઢને એકેક દિશામા એકેક દરવાજો હોય છે, અને એ રત્નનો બનાવાય છે દરવાજે દરવાજે વાનવ્યંતરો ધ્વજ, છત્ર, આઠ મગળો, પૂતળી, પુષ્પમાળા, વેદિકા, કળશ, મણિના ત્રણ તોરણો અને ધૂપદાની રચીને એની શોભામા વધારો કરે છે

સૌથી બહારના એટલે કે પહેલા ગઢના ચાર દરવાજામાથી કોઈ પણ દરવાજે પહોંચવા માટે દસ હજાર પગથિયાવાળી નીસરણી ચઢવી પડે છે આ પ્રમાણે પહેલા ગઢે જવા માટે એકેક દિશામા એકેક નીસરણી હોય છે એ પ્રત્યેક નીસરણીનુ પગથિયુ એક હાથ પહોળુ, દરવાજાના મુખ જેટલુ લાંબુ અને એક બીજાથી એક હાથ ઊંચુ હોય છે એ દરેક નીસરણીનુ સૌથી નીચેનું પગથિયુ વાયુકુમારે પ્રમાર્જિત કરેલી ભૂમિ ઉપર હોય છે દસહજારમું એટલે કે છેલ્લુ પગથિયુ પીઠબધ સાથે જોડાયેલું હોય છે, અને બાકીના ૯૯૯૮ પગથિયા ભૂમિથી અદ્ધર હોય છે એ ૧૦૦૦૦ પગથિયા સૌથી બહારના રૂપાના ગઢની બહાર હોવાથી યોજનપ્રમાણ સમવસરણમા તેની ગણના કરાતી નથી એ સૌથી બહારના ગઢની અદરની ભીંતથી ૫૦ ધનુષ્ય જેટલી સપાટ જમીન વટાવી જતાં બીજા ગઢે જવાની નીસરણી આવે છે એ નીસરણીને ૫૦૦૦ પગથિયા હોય છે આથી પ્રથમ ગઢની બહારની ભીંતથી તે બીજા ગઢની બહારની ભીંત વચ્ચેનું અતર ૩૩⅓ ધનુષ્ય+૫૦ ધનુષ્ય+૫૦૦૦ હાથ એટલે કે ૧૩૩૩⅓ ધનુષ્ય જેટલુ છે. બીજા ગઢની અદરની ભીંતથી ૫૦ ધનુષ્ય જેટલી સપાટ જમીન વટાવતાં ત્રીજા ગઢે જવાની નીસરણી આવે છે એને પણ ૫૦૦૦ પગથિયા હોય છે આથી બીજા ગઢની બહારની ભીંતથી ત્રીજા ગઢની બહારની ભીંત વચ્ચે પણ ૩૩⅓ ધનુષ્ય+૫૦ ધનુષ્ય+૫૦૦૦ હાથ એટલે કે ૧૩૩૩⅓ ધનુષ્ય જેટલુ અતર છે

ત્રીજા ગઢની અંદરની ભીંતથી ૧૩૦૦ ધનુષ્યને અંતરે તીર્થંકરને બેસવા માટેના સિંહાસનની પીઠિકા રચાય છે એ પીઠિકાનુ મધ્યબિન્દુ તે આખા સમવસરણુ મધ્યબિન્દુ છે આથી ગોળ સમવસણુની ત્રિજ્યા ૧૩૩૩ ૧/૩ ધ+૧૩૩૩ ૧/૩ ધ+૩૩ ૧/૩ ધ+૧૩૦૦ ધ એટલે કે ૪૦૦૦ ધનુષ્ય જેટલી છે. ૪૦૦૦ ધનુષ્યના બે ગાઉ થતા હોવાથી ગોળ સમવસરણનો વિષ્કંભ ચાર ગાઉનો એટલે કે એક યોજનનો છે આ પ્રમાણેના સમવસરણને લોકો એક યોજન જેટલા વિસ્તારવાળો કહે છે

કિરણ ૩૬ મું સમવસરણ ભાગ ૨ જો

જેમ દેવો ગોળ સમવરણ રચે છે તેમ કેટલીક વાર તેઓ સમચોરસ સમવસરણ પણ રચે છે સમચોરસ સમવસરણના સબધમા પણ પાદપીઠની રચના સુધી તો બધુ કાર્ય ગોળ સમવસરણના જેવુ જ હોય છે પાદપીઠ ઉપર ગોળ ગઢો ન રચતા ત્રણ સમચોરસ ગઢો રચવામાં આવે છે એ દરેક ગઢની ભીંત ૧૦૦ ધનુષ્ય જેટલી જાડી હોય છે સૌથી બહારના ગઢની અદરની ભીંત અને વચલા ગઢની બહારની ભીંત વચ્ચે ૧૦૦૦ ધનુષ્ય જેટલુ અતર હોય છે વચલા ગઢની અદરની ભીંત અને સૌથી અદરના ગઢની બહારની ભીંત વચ્ચે ૧૫૦૦ ધનુષ્ય જેટલું અતર હોય છે સૌથી અદરના ગઢની ચારે ભીંતો સમવસરણના મધ્યબિન્દુથી ૧૩૦૦ ધનુષ્યને અતરે હોય છે આથી કરીને સૌથી બહારના ગઢની અદરની ભીંતથી સમવસરણના મધ્યબિન્દુ સુધીનુ અતર ૧૦૦૦+૧૦૦ ૧૫૦૦+૧૦૦+૧૩૦૦ એટલે કે ૪૦૦૦ ધનુષ્ય જેટલું હોય છે જો સૌથી બહારના ગઢની ભીંતની જાડાઇ ગણનામા ન આવે તો સમચોરસ સમવસરણની લબાઇ તેમ જ પહોળાઇ ૮૦૦૦ ધનુષ્ય જેટલી છે ૮૦૦૦ ધનુષ્યોનો એક યોજન થતો હોવાથી એ સમચોરસ સમવસરણનો વિસ્તાર એક યોજનનો થાય છે

દ્વારપાળો—ગોળ તેમ જ સમચોરસ સમવસરણના સૌથી અદરના ગઢમા દરેક દ્વારે બબ્બે દ્વારપાળો હોય છે જેમકે પૂર્વ દિશામા આવેલા દ્વારે બે વૈમાનિક દેવો, દક્ષિણ દિશામા આવેલા દ્વારે બે વ્યતરો, પશ્ચિમ દિશામા આવેલા દ્વારે બે જ્યોતિષ્કો અને ઉત્તર દિશામા આવેલા દ્વારે બે ભવનપતિઓ હોય છે એ પ્રમાણે વચલા ગઢના ચાર દ્વારે અનુક્રમે ચારે નિકાયની જયા, વિજયા, અજિતા અને અપરાજિતા એ નામની બે બે દેવીઓ પ્રતિહારિણી તરીકે ઊભી રહે છે જયાના હાથમા અભય, વિજયાના હાથમા પાશ, અજિતાના હાથમા અકુશ અને અપરાજિતાના હાથમા મુદ્ગર હોય છે સૌથી બહારના ગઢના દ્વારે એકેક દેવ હોય છે એ ચારના નામો અનુક્રમે તુબરુ, ખટ્વાગધારી, મનુષ્યમસ્તકમાલાધારી અને જટામુકુટમડિત છે

ધ્વજ—હજાર યોજનના દડવાળા અને નાની નાની ઘટડીઓ અને વાવટાઓથી યુક્ત એવા ધર્મધ્વજ, માનધ્વજ, ગજધ્વજ અને સિંહધ્વજ નામના ચાર ધ્વજ સમવસરણની બહાર ચારે દિશામા હોય છે

અશોકવૃક્ષ—વ્યંતરો સમવસરણની બરાબર ,મધ્યમાં મણિપીઠ રચે છે એ મણિપીઠ ૨૦૦ ધનુષ્ય જેટલુ લાંબું, એટલુ જ પહોળું અને તીર્થંકર પ્રભુના દેહ જેટલુ ઊંચુ હોય છે પૃથ્વીતળથી અઢી ગાઉ ઊંચે જઇએ ત્યારે એ મણિપીઠ આવે છે .એના ઉપર તેઓ અશોક વૃક્ષની રચના કરે છે એ વૃક્ષની ઊંચાઇ તીર્થંકર પ્રભુના શરીરથી બાર ગણી રાખવામાં આવે છે અને એનો ઉપરનો ઘેરાવો એક યોજનથી કઇક વધારે હોય છે તીર્થંકરને જે વૃક્ષ નીચે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયુ હોય તે વૃક્ષને 'ચૈત્યવૃક્ષ' કહેવામા આવે છે દેવો એ ચૈત્યવૃક્ષને અશોકવૃક્ષના ઉપર રચે છે

સિંહાસન વગેરે—વ્યંતરો અશોક વૃક્ષની નીચે દેવચ્છંદકના મધ્ય ભાગમાં પાદપીઠથી યુક્ત અને પૂર્વ દિશા તરફ મુખવાળુ એક સિંહાસન રચે છે એ સિંહાસન રત્નોનુ બનાવેલું હોય છે, અને એના ઉપર, એકના ઉપર એક એમ ત્રણ છત્રો હોય છે વળી એ સિંહાસનની બન્ને બાજુએ બે યક્ષો રત્નથી જડેલા અને સુવર્ણની દાંડીવાળાં ચામરો લઇને ઊભા રહે છે વળી એ સિંહાસનની આગળ સોનાના કમળમા રહેલુ સ્ફાટિકનુ એક ધર્મચક્ર હોય છે તીર્થંકર સમવસરણમાં પૂર્વ દ્વારથી પ્રવેશ કરી, ચૈત્યવૃક્ષની પ્રદક્ષિણા કરી અને તીર્થને નમસ્કાર કરી પૂર્વ તરફના સિંહાસન ઉપર આરૂઢ થાય છે એ વખતે વ્યંતરો દક્ષિણ, ઉત્તર [illegible] પશ્ચિમ એ ત્રણ દિશાઓમા રત્નનુ એકેક સિંહાસન રચે છે અને તેને બબ્બે [illegible] ત્રણ ત્રણ છત્ર અને એકેક ધર્મચક્રથી અલંકૃત કરે છે વળી તેઓ [illegible] સિંહાસનો ઉપર પ્રભુનુ એકેક આબેહુબ પ્રતિબિંબ વિકુર્વે છે આથી [illegible] મુખો અને ચાર શરીરો હોય એમ જણાય છે તેમ જ વળી દરેક [illegible] બાનેવને એમ લાગે છે કે પ્રભુ મારી સમ્મુખ જુએ છે

ગણધર વગેરે સાધુઓ, વૈમાનિક દેવીઓ અને સાધ્વીઓ એ ત્રણ પર્ષદાઓ પૂર્વ બાજુથી પ્રવેશ કરી અગ્નિકોણમા ઉપસ્થિત થાય છે એટલે કે તીર્થંકર ચૈત્ય-વૃક્ષને પ્રદક્ષિણા કરી પૂર્વાભિમુખે સિંહાસન ઉપર બેસે ત્યાર બાદ ગણધરો તેને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને સ્વસ્થાને બેસે છે ત્યાર પછી કેવળજ્ઞાનીઓ તીર્થંકરની અને ચૈત્ય-વૃક્ષની ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરીને ગણધરોની પાછળ બેસે છે તીર્થંકરાદિકને નમસ્કાર કરીને મન પર્યાયજ્ઞાનીઓ કેવલજ્ઞાનીઓની પાછળ બેસે છે એવી રીતે નિરતિશય સયમીઓ મન પર્યાયજ્ઞાનીઓને પણ નમસ્કાર કરીને તેમની પાછળ બેસે છે આ બધાની પાછળ વૈમાનિક દેવીઓ તીર્થંકરાદિકને નમસ્કાર કરી ઊભી રહે છે અને તેમની પાછળ તીર્થંકર તેમ જ સાધુવર્ગને પ્રણામ કરી સાધ્વીઓ ઊભી રહે છે

ભવનપતિ, વ્યતર અને જ્યોતિષ્ક એ ત્રણ નિકાયની દેવીઓ દક્ષિણ બાજુથી દાખલ થઈ નૈઋત્યકોણમા, ભવનપતિ, વ્યતર અને જ્યોતિષ્ક દેવો પશ્ચિમ તરફથી આવી વાયવ્યકોણમા અને ઇન્દ્ર વગેરે વૈમાનિક દેવો, નૃપતિ વગેરે મનુષ્યો અને તેમનો સ્ત્રીવર્ગ ઉત્તર દિશાથી આવીને ઈશાનકોણમા ઉપસ્થિત થાય છે એકેકી દિશામા ત્રણ ત્રણ પર્ષદાઓ હોય છે પહેલી અને છેલ્લી દિશામા સ્ત્રી અને પુરુષો બન્ને હોય છે, જ્યારે બાકીની બે દિશાઓમા અનુક્રમે સ્ત્રીવર્ગ અને પુરુષવર્ગ જ હોય છે

ઉપર દર્શાવેલી બાર પર્ષદાઓમાથી સાધુઓ ઉત્કટિક આસને રહીને તીર્થંકરની દેશનાનુ શ્રવણ કરે છે, જ્યારે સાધ્વીઓ અને વૈમાનિક દેવીઓ ઊભી રહીને અને બાકીની નવ પર્ષદાઓ તો બેઠી બેઠી પ્રભુની દેશનાનુ શ્રવણ કરે છે એમ આવસ્સયની ચુણ્ણિમા કહેલુ છે આવસ્સયની વૃત્તિમા તો ચારે નિકાયની દેવીઓ[1] અને સાધ્વીઓ એમ પાચ પર્ષદાઓ ઊભી રહીને પ્રભુની દેશનાનુ શ્રવણ કરે છે અને બાકીની સાત પર્ષદાઓ બેસીને તેનુ શ્રવણ કરે છે એવો ઉલ્લેખ છે

---

૧ ભવનપતિની દેવીઓની પાછળ જ્યોતિષ્કની દેવીઓ અને તેની પાછળ વ્યંતરની દેવીઓ ઊભી રહે છે

કિરણ ૩૭ મુ. અંગારમર્દક આચાર્ય

ગુરુ—વિદ્યાર્થીઓ ! આજે હુ તમને અગારમર્દક નામના એક આચાર્યની વાત કહુ છુ એ આચાર્યમાં મોક્ષે જવાની યોગ્યતા હતી નહિ એટલે કે તેઓ અભવ્ય હતા તેમને પાચસે શિષ્યો હતા તેઓ એક દિવસ પોતાના શિષ્યો સાથે એક નગર તરફ જતા હતા તે નગરમા એક ગીતાર્થ આચાર્ય રહેતા હતા એ ગીતાર્થ આચાર્યને સ્વપ્ન આવ્યુ કે આજે પાંચસે હસોનુ એક ટોળુ આવે છે સાથે સાથે તેમનો માલિક એક કાગડો પણ આવે છે આ સ્વપ્નનો વિચાર કરતા તેમને સમજાયુ કે પાચસે હસો તે પાચસે ભવ્ય સાધુઓ હોવા જોઇએ, અને કાગડો એ તેમનો નાયક અભવ્ય હોવો જોઇએ આથી એ ગીતાર્થ આચાર્યે બીજા સાધુઓને ખબર આપી કે આજે આવનારા તમામ સાધુઓ ભવ્ય છે, પરતુ તેમના ગુરુ અભવ્ય છે

અગારમર્દક આચાર્ય તેમ જ તેમના પાંચસે શિષ્યો આવ્યા પછી ગીતાર્થ આચાર્યે એ પાંચસે સાધુઓને જણાવ્યુ કે તમે જેમની સેવા કરો છો તેઓ તો અભવ્ય જીવ છે તમે આ વાત જાણતા ન હતા ત્યાં સુધી તમે તેમનો ત્યાગ ન કર્યો તેની હરકત નહિ, પરતુ હવે તમારે તેમનો સાથ છોડી દેવો જોઇએ આનું કારણ એ છે કે આપણા જૈન શાસનમાં ઉપરટપકેના ત્યાગ, તપ અને સયમની કિંમત નથી જો કેવળ દેખાવપૂરતા ત્યાગ, તપ કે સયમની કિંમત અકાતી હોય તો પછી દુનિયામાં જેમને કપડા વગેરે પૂરા મળતા નથી તે બધા નિષ્પરિગ્રહી ગણાય, જેઓ અજ્ઞાનતપશ્ચર્યા કરે છે તે બધા તપસ્વી ગણાય, અને જેઓ સાચો સંયમ નહિ પાળવા છતા સયમી હોવાનો ડોળ કરે છે તેઓ પણ સયમી ગણાય આથી જે ત્યાગ, તપ અને સયમ દેખાવપૂરતા ન હોય પરતુ જે ખરા હૃદયથી સેવાતા હોય તેની જ કિંમત છે

આ સાભળીને પાચસે સાધુઓએ પૂછ્યુ કે અમારા ગુરુ અયોગ્ય આત્મા છે તેની અમને કોઇ રીતે પ્રતીતિ થઈ શકે તેમ છે ? ગીતાર્થ આચાર્યે કહ્યુ કે હા. આજે રાત્રે તમે ઊઘશો નહિ, પરતુ જે બને તે જોયા કરશો આમ કહ્યા પછી ગીતાર્થ આચાર્યે જવા [illegible] અમુક માર્ગ ઉપર પગ વડે દબાતા ચૂ ચૂ અવાજ આવે તેમ કોલસાની [illegible]ી કાંકરીઓ છાનામાના

બધા સુઇ ગયા પણ પેલા પાચસે સાધુઓ જાગતા રહ્યા. એમાના કેટલાક માત્ર કરવા માટે બહાર જવા ઊઠ્યા, પરન્તુ ચૂ ચૂ અવાજ આવવાથી રખે ને કોઇ જીવો ચપાઇ જતા હોય એમ ધારી તેઓ પાછા ફર્યા કેટલાકથી ન રહેવાયુ તેઓ કપતે હૃદયે સાચવી સાચવીને પગ મુકીને બહાર ગયા અને પાછા પોતાને સ્થાને આવ્યા એવામા પેલા અભવ્ય આચાર્ય બહાર જવા નીકળ્યા તેમણે ચાલવા માડ્યુ એટલે ચૂ ચૂ અવાજ થવા લાગ્યો તેમાનુ આસપાસ જોયુ તો બધે ઉધના જણાયા તેઓ બોલી ઊઠ્યા કે જ્ઞાનીના જીવડા કેવુ ચૂ ચૂ બોલે છે પ પોને પોને ન મૂકતા તેમણે ભાર દઇને પગ મૂકવા માડ્યા એવી રીતે તેઓ બહાર ગયા અને પાછા ફર્યા આ જોઇને પાચસે સાધુઓને વિચાર આવ્યો આ જ આપણા ગુરુ જીવદયાનુ નિરૂપણ કરે છે ત્યારે આપણુ હૃદય પીગળી નાખે છે, અને પોતે તો જરા યે દયા પાળતા જ નથી આ શુ કહેવાય ? ર. તો હાથીના દેખાડવાના અને ચાવવાના દાત જૂદા હોય તેવુ થયુ સવાર પડતા એ પાચસે સાધુઓએ અગારમર્દકને તજી દીધા

આ વાત સાભળી નવિનચન્દ્ર બોલી ઊઠ્યો કે ગુરુજી ! શુ અભવ્યમા એવુ બળ હોય કે તેઓ જીવદયાનુ સચોટ સ્વરૂપ સમજાવી શકે ?

ગુરુ—હા કેટલાક અભવ્ય જીવો સાડા નવ પુર્વ સુધી અભ્યાસ, કરી શકે છે વળી તેઓ સયમ તો માખીની પાખ પણ ન દુભાય તેવો પાળતા હોય એમ બહારથી જણાય

વિપિનચન્દ્ર—ગુરુજી ! અભવ્યને દીક્ષા લેવાનુ શુ કારણ હશે ?

ગુરુ—દેવાધિદેવ તીર્થંકરની ઋદ્ધિ, સમવસરણની રચના, દેવોનુ પ્રભુ પાસે આવવુ ઇત્યાદિ જોઇને અભવ્ય જીવો પણ સયમ લેવા લલચાય છે વળી દીક્ષા લેવાથી લોકમા પૂજ્યપાત્ર બનાય અને મરણ થતા સ્વર્ગે જવાય એવો દીક્ષાનો મહિમા જાણી તેઓ તેમ કરે છે જૈન શાસનમા આવી દીક્ષાની ગણના કરાતી નથી, કેમકે મેરુ પર્વત જેટલો ઓઘા અને મુહપત્તિનો ઢગલો થાય એટલી બધી વાર દીક્ષા લીધી હોય, પરતુ સાચા હૃદયથી તે પાળી ન હોય તો તે વ્યર્થ છે વાસ્તે વહાલા વિદ્યાર્થીઓ ! જે કઇ સારુ કાર્ય કરો તે ખરા દિલથી કરજો, લોકમા વાહવાહ મેળવવા માટે કે દુનિયાને દેખાડવા માટે કરશો નહિ

કિરણ ૩૮ મું. આઠ પ્રવચનમાતા

કર્મને આવવાના માર્ગોને રોકવાના વિવિધ ઉપાયો છે જેમકે સમિતિ, ગુપ્તિ, મુનિધર્મ, ભાવના, પરીષહો ઉપર વિજય, ચારિત્ર અને તપ એમાના સમિતિ અને ગુપ્તિ એ બે ઉપાયોનુ સ્વરૂપ આપણે અહીં વિચારીશુ

કોઇ પણ પ્રવૃત્તિ શરીરથી, મનથી કે વચનથી થાય છે એથી પ્રવૃત્તિઓના (૧) કાયિક, (૨) વાચિક અને (૩) માનસિક એમ ત્રણ પ્રકારો પડે છે ,આ પ્રવૃત્તિઓ શુભ તેમ જ અશુભ હોઇ શકે છે જે પ્રવૃત્તિ મુનિવરને કરવા જેવી હોય તે પ્રવૃત્તિ કરવી તે 'સમિતિ' કહેવાય છે, અને જે પ્રવૃત્તિ ન કરવા જેવી હોય તે પ્રવૃત્તિ ન કરવી તે 'ગુપ્તિ' કહેવાય છે આથી સમજાશે કે બુદ્ધિ અને શ્રદ્ધા વડે મન, વચન અને કાયાને ખોટે રસ્તે જતા અટકાવવા એ 'ગુપ્તિ' છે

આપણે ઉપર જોઇ ગયા તેમ જોકે દરેક યોગ્ય પ્રવૃત્તિને 'સમિતિ' કહી શકાય તેમ છે, છતાં એ તમામનો પાચ વર્ગોમા સમાવેશ થઇ શકતો હોવાથી સમિતિઓ પાંચ ગણાવાય છે જેમકે (૧) ઈર્યાસમિતિ, (૨) ભાષાસમિતિ, (૩) એષણાસમિતિ, (૪) આદાનનિક્ષેપસમિતિ અને (૫) ઉત્સર્ગસમિતિ

ઈર્યાસમિતિ—ઈર્યા એટલે ચાલવુ કોઇ પણ જતુને ઇજા ન થાય તેવી રીતે સંભાળીને ચાલવુ તે 'ઈર્યાસમિતિ' કહેવાય છે ઈર્યાસમિતિ પાળનારા મુનિવર ધોંસરી જેટલી એટલે કે સાડા ત્રણ હાથ જેટલી દૃષ્ટિ સન્મુખ રાખી નીચુ જોઇને ચાલે

ભાષાસમિતિ—સાચુ, હિતકારી, ખપપૂરતુ અને સદેહ વિનાનું વચન બોલવુ તે 'ભાષાસમિતિ' કહેવાય છે

એષણાસમિતિ—સાધુજીવનનો નિર્વાહ થાય તે માટે જે નિર્દોષ સાધનોની જરૂર હોય તે મેળવવા માટે સાવધાનપણે પ્રવૃત્તિ કરવી તે 'એષણાસમિતિ' કહેવાય છે

આદાનનિક્ષેપસમિતિ—આદાન એટલે લેવુ અને નિક્ષેપ એટલે મૂકવુ. કોઇ પણ વસ્તુને લેતી કે મૂકતી વેળા તેને બરાબર જોઇ અને પ્રમાર્જીને તેમ કરવુ તે 'આદાનનિક્ષેપસમિતિ' કહેવાય છે

ઉત્સર્ગસમિતિ—અહીં ઉત્સર્ગનો અર્થ 'ત્યાગ' કરવાનો છે જે ચીજો

પ્રત્યેક ઉત્સર્પિણીના તેમ જ અવસર્પિણીના પણ છ છ વિભાગો પાડવામાં આવ્યા છે આ દરેક વિભાગને સસ્કૃતમા 'અર' અને ગુજરાતીમા 'આરા' કહેવામા આવે છે ભારતવર્ષમા અત્યારે અવસર્પિણી કાળ પ્રવર્તે છે આને 'હુડાવસર્પિણી' કહેવામા આવે છે આનો અત્યારે પાચમો આરો થાવે છે વૈદિક હિંદુઓ આને કલિયુગના નામથી ઓળખાવે છે

અવસર્પિણીના છ આરાઓ છે એના નામ નીચે પ્રમાણે છે –

(૧) સુષમસુષમા, (૨) સુષમા, (૩) સુષમદુ ષમા, (૪) દુ ષમ સુષમા, (૫) દુ ષમા અને (૬) દુ ષમદુ ષમા

ઉત્સર્પિણીના પણ છ આરાઓ છે એને નીચે સુજબનાં નામોથી ઓળખાવવામા આવે છે –

(૧) દુ ષમદુ ષમા, (૨) દુ ષમા, (૩) દુ ષમસુષમા, (૪) સુષમ દુ ષમા, (૫) સુષમા અને (૬) સુષમસુષમા

આ ઉપરથી જણાશે કે અવસર્પિણીના છ આરાઓ પૂર્ણ થતા એ પ્રતિલોમ ક્રમથી ઉત્સર્પિણીના છ આરાઓની શરૂઆત થાય છે એટલે દુ ષમદુ ષમા પછી સુષમસુષમાથી શરૂઆત થતી નથી, પરતુ દુ ષમદુ ષમા વગેરે છની અનુક્રમે શરૂઆત થાય છે

સુષમસુષમાનો અર્થ એ છે કે આ આરા દરમ્યાન લોકો અત્યત સુખી હોય છે સુષમામા લોકો ઓછા સુખી હોય છે સુષમદુ ષમામા લોકોને સુખ ઘણુ મળે છે અને દુ ખ ઓછુ ભોગવવુ પડે છે દુ ષમસુષમામા તેમને દુ ખ વધારે અને સુખ ઓછુ હોય છે દુ ષમામા સુખને બદલે દુ ખ હોય છે દુ ષમદુ ષમામા તો લોકોને ઘણુ જ દુ ખ ભોગવવુ પડે છે

સુષમસુષમા નામનો આરો ચાર કોડાકોડી સૂક્ષ્મ અદ્ધાસાગરોપમ જેટલો છે સુષમા ત્રણ કોડાકોડી સૂક્ષ્મ અદ્ધાસાગરોપમ જેટલો અને સુષમદુ ષમા બે કોડાકોડી સૂક્ષ્મ અદ્ધાસાગરોપમ જેટલો છે દુ ષમસુષમાનુ પ્રમાણુ એક કોડાકોડી સૂક્ષ્મ અદ્ધાસાગરોપમમાંથી ૪૨૦૦૦ વર્ષ બાદ કરીએ એટલુ છે દુ ષમા તેમ જ દુ ષમદુ ષમા એ બને આરાઓ એકવીસ એકવીસ હજાર વર્ષના છે આ પ્રમાણે આ બને આરાઓ સિવાય બીજા બધા આરાઓનુ પ્રમાણુ જુદુ જદું છે

આ ઉપરથી સમજાયુ હશે કે ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી એ બને કાળના વિભાગો વર્ષોમા સમાન છે, કેમકે બનેનુ માપ અડધા કાલચક્ર એટલે દસ કોડાકોડી સાગરોપમ જેટલુ છે, પરતુ એક ચઢતો કાળ છે અને બીજો ઉતરતો કાળ છે

દરેક ક્ષેત્રમા વારાફરતી બધા યે આરાઓ પ્રવર્તતા નથી ભરત અને ઐરાવત ક્ષેત્રમાં જ છ યે આરાઓ પ્રવર્તે છે બાકીનાં ક્ષેત્રોમા તો સદા અમુક આરા દરમ્યાન જેવી સ્થિતિ હોય તેવી લગભગ રહે છે જેમકે ઉત્તરકુરુ અને દેવકુરુ એ બનેમા નિરતર સુષમસુષમા, હરિવર્ષ અને રમ્યકવર્ષમા સદા સુષમા, હૈમવત અને હૈરણ્યવત એ બે ક્ષેત્રોમા સર્વદા સુષમદુ ષમા તથા મહાવિદેહમા હમેશા દુ ષમસુષમા જેવી સ્થિતિ પ્રવર્તે છે

જૈન ગ્રથોમા ત્રીજા અને ચોથા આરાનુ જેટલું વિસ્તારથી વર્ણન જોવાય છે તેટલુ બીજા આરાઓનુ જોવાતુ નથી આનુ કારણ એ છે કે આ બે આરાઓ સિવાયના આરાઓમાં ખાસ નોંધવા લાયક બનાવો બનતા નથી ત્રીજા અને ચોથા આરામાં તો ભરત અને ઐરાવત ક્ષેત્રમાં નિયમિત રીતે કેટલાક ઉત્તમ પુરુષો જન્મે છે દાખલા તરીકે ચોવીસ તીર્થંકરો, બાર ચક્રવર્તીઓ, નવ બળદેવો, નવ વાસુદેવો અને નવ પ્રતિવાસુદેવો આ ૬૩ ઉત્તમ જનોને 'શલાકાપુરુષ' કહેવામા આવે છે

કિરણ ૪૦ મુ. સામાન્યકેવલીઓના પ્રકારો

એક દહાડો નિરજના સામાન્યકેવલી એટલે શુ તે રમાને પૂછતી હતી રમાએ જવાબ આપ્યો કે જેમને કેવલજ્ઞાન થયુ હોય તે બધા 'સામાન્યકેવલી' કહેવાય છે

નિરજના—ત્યારે તો તીર્થંકર પણ સામાન્યકેવલી ખરાને ?

રમા—હા, પણ એમનામા કેટલીક વિશેષતાઓ રહેલી છે એથી એમને સામાન્યકેવલી ન કહેતા એમને 'તીર્થંકર' કહેવામા આવે છે

નિરજના—એ વિશેષતાઓ શી છે વારુ ?

રમા—એક તો એ કે તીર્થંકર પ્રભુ પુણ્યમા સૌથી ચઢિયાતા હોય છે

નિરજના—હા, એ તો હુ જાણુ છુ

રમા—બીજુ, તીર્થંકર પ્રભુનુ ચ્યવન થતા તેઓ માતાના ગર્ભમા આવે છે ત્યારે તેમની માતા ચૌદ સ્વપ્નો જુએ છે, જ્યારે સામાન્યકેવલીની બાબતમા એવો નિયમ નથી આ ચૌદ સ્વપ્નો તો તુ શીખી ગઈ છે ને ?

નિરજના—હા, હુ થોડા જ દિવસ ઉપર એ શીખી ગઇ છુ આ બે વિશેષતા સિવાય બીજી વિશેષતાઓ છે ?

રમા—ઘણી

નિરજના—ત્યારે થોડીક ગણાવો

રમા—સાભળ

(૧) તીર્થંકરને ગર્ભાવસ્થામા જ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન હોય છે

(૨) તેઓ સ્વયબુદ્ધ જ છે, કેમકે તેઓ પોતાની મેળે બોધ પામી દીક્ષા લે છે

(૩) તેઓ દીક્ષા લે છે તે જ વખતે તેમને મન પર્યાયજ્ઞાન થાય છે

(૪) તીર્થંકરના પાચ કલ્યાણકો હોય છે અને ઇન્દ્રો એ બહુ ધામધૂમથી ઉજવે છે

(૫) તીર્થંકરનો દેહ રૂપ રૂપનો ભડાર હોય છે

(૬) એમની વાણીમા અનેક ગુણો રહેલા હોય છે પશુપખીઓ પણ એમનો ઉપદેશ સમજી શકે છે સર્વ જીવોના તમામ સશયો એકી સાથે જ ક્ષણમા છેદી શકે એવુ એમની વાણીમા પાણી હોય છે એમની વાણીમાથી અમૃત ઝરે છે એમના શબ્દેશબ્દમા પરોપકારની ભાવના રહેલી હોય છે એમના ઉપદેશમા અનેક જીવોને તારવાની શક્તિ હોય છે

એમના ઉપદેશથી કેટલાક મનુષ્યો તો દીક્ષા પણ લે છે, જ્યારે કેટલાક શ્રાવકોનાં વ્રત ગ્રહણ કરે છે, કેટલાકને સામાન્ય ધર્મની રુચિ થાય છે અને કેટલાક ભદ્ર પરિણામવાળા બને છે આ બધા મનુષ્યોને એમના સંઘ તરીકે ઓળખાવાય છે એનુ બીજુ નામ 'તીર્થ' છે એની સ્થાપના તીર્થંકરને હાથે જ થાય છે તે માટે તો તેઓ 'તીર્થંકર' કહેવાય છે

(૭) સામાન્યકેવલી તીર્થંકરના સમવસરણમાં ઘણુખરુ હાજર રહે છે

(૮) દરેક તીર્થંકર ઉપદેશ આપે જ, જ્યારે દરેક સામાન્યકેવલી ઉપદેશ આપતા નથી. કેટલાક સામાન્યકેવલીઓ તો પૂછે તેટલા જ પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપે છે આથી તો એમને 'મૂકકેવલી' કહેવામા આવે છે

(૯) તીર્થંકરને કેવલજ્ઞાન અંતસમયે થતુ નથી પણ ઘણાં વર્ષો પૂર્વે થાય છે, જ્યારે કેટલાક સામાન્યકેવલીઓને આયુષ્ય અંતર્મુહૂર્ત જેટલુ બાકી રહ્યુ હોય ત્યારે થાય છે અને એથી તો તેઓ 'અંતકૃત્કેવલી' કહેવાય છે.

નિરંજના—મૂકકેવલી અને અંતકૃત્કેવલી એ નામો તો મેં આજે જ જાણ્યાં.

રમા—એવુ એક બીજુ નામ પણ છે,

નિરંજના—કયુ, વારુ ?

રમા—અશ્રુત્વાકેવલી

નિરંજના—તેમની શી વિશેષતા છે ?

રમા—તેઓ પણ એક જાતના સામાન્યકેવલી છે તેઓ જે ભવમાં કેવલજ્ઞાની બને છે તે ભવમા તેમણે ધર્મનો ઉપદેશ સાંભળેલો હોતો નથી વળી તેઓ ધર્મનો ઉપદેશ આપતા નથી પણ ઉદાહરણ કહે છે કે પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે છે. વિશેષમાં તેઓ કોઇને દીક્ષા આપતા નથી

અર્થ-સૂચી

એકાંતમય = બધી જ રીતે અને બધા જ સયોગોમા આ જ પ્રમાણે એવી

અતરદ્વીપ = એક જાતના દ્વીપ હિમવાન્ પર્વતની હાથીના દતૂશળના આકારની ચાર દાઢા લવણુ સમુદ્રમા રહેલી છે એ ચાર દાઢાઓ ઈશાન વગેરે ચાર ખૂણાઓ પૈકી એકેક ખૂણામાં છે એ દરેક દાઢા ઉપર થોડે થોડે અતરે સાત સાત દ્વીપો આવેલા છે આમ હિમવાન્‌ની દાઢા ઉપર એકદર ૨૮ દ્વીપો છે એ બધા અતરદ્વીપો ગણાય છે હિમવાન્ પર્વતની પેઠે શિખરી પર્વતને પણ ચાર દાઢાઓ છે અને એ દરેકના ઉપર સાત સાત દ્વીપો આવેલા છે આમ બધા મળીને ૨૮ દ્વીપો છે એ પણ અતરદ્વીપો ગણાય છે આ પ્રમાણે કુલ્લે ૫૬ અતરદ્વીપો છે

કાલવેલા = કાળનો વખત સૂર્યોદયના સમયની પહેલાની એક ઘડી અને એની પછીની એક ઘડી, એવી રીતે મધ્યાહ્નની આસપાસની એકેક ઘડી, સૂર્યાસ્તના સમયની આસપાસની એકેક ઘડી અને મધ્યરાત્રિની આસપાસની એકેક ઘડી એમ ચાર કાલવેલા છે તેમાથી અહીં પહેલી ત્રણ સમજવાની છે

ગુણસ્થાન = આધ્યાત્મિક વિકાસની ચડાવ અને ઉતારવાળી ભૂમિકા

દ્રવ્યક્ષેત્રાદિકની = દ્રવ્યની, ક્ષેત્રની, કાળની અને ભાવની

નિહ્નવ = કદાગ્રહને વશ થઈ, તીર્થંકરે કહેલી બાબતોમાથી અમુક અશને નહિ માનનાર-છુપાવનાર

પટ્ટધર = પાટે બેસનાર, ગાદીનો વારસ

મિથ્યાત્વી = ખોટી શ્રદ્ધાવાળો

યુગલિક ધર્મ = આખી જિંદગીમા છોકરો અને છોકરીના જોડકાને જ એક જ વાર જન્મ આપનારનો ધર્મ

સ્યાદ્વાદ = અનેક ધર્મવાળી એક જ વસ્તુમા અમુક અમુક અપેક્ષાએ જુદા જુદા ધર્મોનો સ્વીકાર

પરિશિષ્ટ

सुगुरुवन्दनसूत्र

इच्छामि क्षमाश्रमण! वन्दितुं यापनीयया नैषेधिक्या

इच्छामि खमासमणो! वंदिउं जावणिज्जाए निसीहिआए।

ઇચ્છુ છુ હે ક્ષમાથી યુક્ત સાધુ! નમવાને શક્તિ અનુસાર પાપકાર્યોના નિષેધપૂર્વક

અર્થ—હે ક્ષમાથી યુક્ત સાધુ! હુ શક્તિ અનુસાર પાપકાર્યોનો નિષેધ કરી (આપને) નમવાને ઇચ્છુ છુ

अनुजानीत मम मितावग्रहम्

अणुजाणह मे मिउग्गहं।

રજા આપો મને પરિમિત અવગ્રહ

અર્થ—તમે પરિમિત અવગ્રહ (એટલે કે સાડા ત્રણ હાથ જેટલા ક્ષેત્રમા પ્રવેશ કરવા)ની મને રજા આપો

निषेधी अध काय कायसस्पर्शम्

निसीहि अहोकायं कायसंफासं।

પાપક્રિયાનો નિષેધ કર્યો છે જેણે એવો ચરણને કાયા વડે સ્પર્શ

અર્થ—પાપક્રિયાનો નિષેધ કર્યો છે જેણે એવો (હુ આપના) ચરણને (મારી) કાયા વડે (એટલે કે મસ્તક વડે) સ્પર્શ (કરુ છુ)

क्षमणीय. भवद्भिः क्लाम अल्पक्लान्ताना बहुशुभेन

खमणिज्जो भे किलामो। अप्पकिलंताणं बहुसुभेण

સહન કરજો આપ ખેદ અલ્પ ગ્લાનિવાળાનો ઘણા સુખથી

भवता दिवसो व्यतिक्रान्त

भे दिवसो वइक्कंतो?।

આપનો દિવસ વીત્યો

અર્થ—(એ દ્વારા થતા) ખેદને સહન કરજો અલ્પ ગ્લાનિવાળા એવા આપનો ઘણા સુખથી દિવસ

यात्रा भवताम् यापनीय च भवताम्
जत्ता भे? । जवणिज्जं च भे? ।
યાત્રા આપની યાપનીય અને આપનુ

અર્થ—આપની [1]યાત્રા (વધે) છે? અને આપનુ (શરીર) [2]યાપનીય છે?

क्षमयामि क्षमाश्रमण! दैवसिकम् व्यतिक्रमम्
खामेमि खमासमणो! देवसियं वइक्कम्मं ।
ખમાવુ છુ હે ક્ષમાથી યુક્ત સાધુ! દિવસને લગતા અપરાધને

અર્થ—હે ક્ષમાથી યુક્ત સાધુ! દિવસને લગતા મારા અપરાધને હુ ખમાવુ છુ

आवश्यक्या प्रतिक्रामामि
आवस्सियाए पडिक्कमामि ।
આવશ્યક ક્રિયા સબધી અતિચારથી નિવર્તું છું

અર્થ—આવશ્યક ક્રિયા કરતી વેળા જે અતિચાર લાગ્યા હોય તેનાથી હુ નિવર્તું છુ

क्षमाश्रमणाना दैवसिक्या आशातनया त्रयस्त्रिंशदन्यतरया
खमासमणाणं देवसिआए आसायणाए तित्तिसन्नयराए
ક્ષમાશ્રમણની દિવસને લગની આશાતના વડે તેત્રીસમાની કોઇ એક

यत्किञ्चिन्मिथ्यया मनोदुष्कृतया वचोदुष्कृतया कायदुष्कृतया
जंकिंचिमिच्छाए मणदुक्कडाए वयदुक्कडाए कायदुक्कडाए
જે કઇક મિથ્યાભાવવાળી માનસિક પાપવાળી વાચિક પાપવાળી કાયિક પાપવાળી

क्रोधया मानया मायया लोभया सर्वकालिक्या
कोहाए माणाए मायाए लोभाए सव्वकालियाए
ક્રોધરૂપ માનરૂપ કપટરૂપ લોભરૂપ સર્વ કાળ સબધી

---

૧ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, સયમ વગેરે યોગો સાથે આત્માને જોડવો તે 'યાત્રા' છે

૨ યાપનીયના ઇન્દ્રિય-યાપનીય અને નોઇન્દ્રિય-યાપનીય એવા બે ભેદ છે તેમા અખડિત શક્તિવાળી ઇન્દ્રિયો ઉપરનો કાબુ તે 'ઇન્દ્રિય-યાપનીય છે અને ક્રોધ વગેરેનો નાશ થવાથી કે તેને દબાવી દેવાથી તેમનો ઉદય થતો અટકાવવો તે 'નોઇન્દ્રિય-યાપનીય' છે

सर्वमिथ्योपचारया	सर्वधर्मातिक्रमणया	आशातनया
सव्वमिच्छोवयाराए	**सव्वधम्माइक्कमणाए**	**आसायणाए**
સર્વ મિથ્યા ઉપચાર સબધી	સર્વ ધર્મના ઉલ્લઘન સબધી	આશાતના વડે

यो	मया	अतिचारः	कृतः	त	क्षमाश्रमण !
जो	**मे**	**अइयारो**	**कओ**	**तस्स**	**खमासमणो!**
જે	મેં	અતિચાર	કર્યો	તેને	હેક્ષમાથી યુક્ત સાધુ!

प्रतिक्रामामि	निन्दामि	गर्हे	आत्मान	व्युत्सृजामि
पडिक्कमामि	**निन्दामि**	**गरिहामि**	**अप्पाणं**	**वोसिरामि ॥**
નિવર્તું છું	નિંદુ છુ	વિશેષે નિંદુ છુ	આત્માને	તજી દઉં છું

અર્થ—(આપ) ક્ષમાશ્રમણુની દિવસને લગતી તેત્રીસ (આશાતના)-માની કોઇ પણ આશાતના દ્વારા કે જે કઇક મિથ્યાભાવવાળી, મનના, વચનના અને શરીરના દુષ્ટ વ્યાપારવાળી, ક્રોધરૂપ, માનરૂપ, કપટરૂપ, લોભરૂપ, સર્વે કાળ સબધી, સર્વ મિથ્યા ઉપચાર સંબધી તેમ જ સર્વ ધર્મના (એટલે કે આઠ પ્રવચનમાતાના) ઉલ્લઘનરૂપ હોય તે આશાતના વડે મેં જે અતિચાર કર્યો હોય તેનાથી હે ક્ષમાથી યુક્ત સાધુ! હુ નિવર્તું છુ, (તેને) નિંદુ છુ, વિશેષે નિંદુ છુ અને (પાપી) આત્માને તજી દઉ છુ (એટલે કે એ આત્માને પાપી વ્યાપારોથી હઠાવી દઉં છુ)

श्रुतस्तव

पुष्करवरद्वीपार्ध धातकीखण्डे च जम्बूद्वीपे च

पुक्खरवरदीवड्ढे धायइसंडे अ जम्बुदीवे अ ।

અરધા પુષ્કરવરદ્વીપમા ધાતકીખંડમા અને જમ્બૂદ્વીપમા અને

भरतैरवतविदेहेषु धर्मादिकरान् नमस्यामि

भरहेरवयविदेहे धम्माइगरे नमंसामि ॥ १ ॥

ભરત, [1]ઐરવત અને વિદેહમા ધર્મની શરૂઆત કરનારને હુ નમુ છુ

અર્થ—પુષ્કરવર (નામના) દ્વીપના અરધા ભાગમાના, ધાતકીખંડમાંના તેમ જ જમ્બૂદ્વીપમાના ભરત, ઐરવત અને (મહા)વિદેહમા ધર્મની શરૂઆત કરનારા (તીર્થંકરો)ને હુ નમુ છુ–૧

तमस्तिमिरपटलविध्वंसन सुरगणनरेन्द्रमहितम्

तमतिमिरपडलविद्धंसणस्स सुरगणनरिंदमहियस्स ।

અજ્ઞાનરૂપ અંધકારના સમૂહનો નાશ કરનાર દેવોના સમુદાયથી અને રાજાઓથી પૂજાયેલ

सीमाधर वन्दे प्रस्फोटितमोहजालम्

सीमाधरस्स वंदे पप्फोडिअमोहजालस्स ॥ २ ॥

મર્યાદાને ધારણ કરનાર નમુ છુ તોડી નાખી છે મોહરૂપ જાળ જેણે એવાને

અર્થ—અજ્ઞાનરૂપ અંધકારના સમૂહનો નાશ કરનારા, દેવોના સમુદાય વડે તથા રાજાઓ વડે પુજાયેલા, વળી મર્યાદાને ધારણ કરનારા અને મોહરૂપ જાળને તોડી નાખનારા એવા (જૈન સિદ્ધાંત)ને હુ નમુ છુ–૨

जातिजरामरणशोकप्रणाशनस्य

जाईजरामरणसोगपणासणस्स

જન્મ, ઘડપણ, મરણ અને શોકનો અતિશય નાશ કરનાર

कल्याणपुष्कलविशालसुखावहस्य

कल्लाणपुक्खलविसालसुहावहस्स ।

કલ્યાણકારી અને પુષ્કળ તથા વિશાળ સુખને આપનાર

---

૧ આનુ બીજુ નામ 'ઐરાવત' છે

क देवदानवनरेन्द्रगणार्चितस्य
को देवदाणवनरिंदगणच्चिअस्स
કોણ દેવોના, દાનવોના અને નરેન્દ્રોના સમુદાયથી પૂજાયેલ
धर्मस्य सारमुपलभ्य कुर्यात् प्रमादम्
धम्मस्स सारमुवलब्भ करे पमायं ? ॥ ३ ॥
ધર્મના સારને પામીને કરે પ્રમાદ

અર્થ—જન્મ, ઘડપણ, મરણ અને શોકનો અતિશય નાશ કરનારા, કલ્યાણકારી અને પુષ્કળ તથા વિશાળ (એવા મોક્ષના) સુખને આપનારા, તેમ જ દેવોના, દાનવોના અને રાજાઓના સમુદાયથી પૂજાયેલા એવા (શ્રુત)ધર્મનો સાર પામીને કોણ પ્રમાદ કરે ?–૩

सिद्धाय भो प्रयत नमः जिनमताय नन्दि सदा संयमे
सिद्धे भो पयओ णमो जिणमए नंदी सया संजमे
સિદ્ધ હે આદરસહિત નમસ્કાર જિનમતને વૃદ્ધિ સદા સંયમમાં
देवनागसुपर्णकिन्नरगणसद्भूतभावार्चिताय
देवंनागसुवन्नकिंनरगणस्सब्भूअभावच्चिए ।
દેવોના, નાગના, સુપર્ણના અને કિન્નરના સમૂહ વડે સાચા ભાવથી પૂજાયેલા
लोक यत्र प्रतिष्ठितः जगत् इदं त्रैलोक्यमर्त्यासुर
लोगो जत्थ पइट्ठिओ जगमिणं तेलुक्कमच्चासुरं
જ્ઞાન જેમાં રહેલું છે જગત્ આ મનુષ્ય ને અસુરરૂપ ત્રણ લોકવાળું
धर्मः वर्द्धतां शाश्वतः विजयतः धर्मोत्तरं वर्द्धताम्
धम्मो वड्ढउ सासओ विजयओ धम्मुत्तरं वड्ढउ ॥ ४ ॥
ધર્મ વૃદ્ધિ પામો શાશ્વત વિજય દ્વારા ઉત્તમ ધર્મ વૃદ્ધિ પામો

અર્થ—હે (જ્ઞાની જનો) ! (બધા પ્રમાણોથી) સિદ્ધ એવા જિનમતને (હું) આદરસહિત નમસ્કાર (કરું છું) (એથી કરીને) (વૈમાનિક) દેવોના, નાગ-(કુમાર)ના, સુપર્ણ(કુમાર)ના અને કિન્નર (દેવો)ના સમૂહ વડે સાચા ભાવથી પૂજાયેલા સંયમમાં સદા વૃદ્ધિ થાય છે. વળી જે (જિનમત)ને વિષે (ત્રણ કાળનું) જ્ઞાન તથા મનુષ્ય અને અસુ- ( ) ત્રણ લોકવાળું આ જગત્ પ્રતિષ્ઠિત છે એ (જિનમતરૂપ) શાશ્વત દ્વારા વૃદ્ધિ પામો (તેમ) એ જ્ઞાન (ચારિત્રરૂપ) ઉત્તમ ધર્મ

वैयावृत्त्यकरसूत्र

वैयावृत्त्यकरेषु शान्तिकरेषु सम्यग्दृष्टिसमाधिकरेषु

वेआवच्चगराणं संतिगराण सम्मद्दिट्ठिसमाहिगराणं

વૈયાવૃત્ય કરનાર શાંતિ કરનાર સમ્યગ્ દૃષ્ટિને સમાધિ કરનાર

करोमि कायोत्सर्गम्

करेमि काउस्सग्ग ॥

કરું છું કાયોત્સર્ગ

અર્થ—(જિનશાસનનુ) વૈયાવૃત્ય કરનાર, શાંતિ કરનાર અને સમ્યગ્ દૃષ્ટિને સમાધિ કરનાર (દેવોની આરાધના માટે) હુ કાયોત્સર્ગ કરુ છુ

भरहेसरनी सज्झाय

भरतेश्वर बाहुबलि अभयकुमारः च ढण्ढणकुमार
भरहेसर बाहुबली, अभयकुमारो अ ढंढणकुमारो ।
ભરતેશ્વર બાહુબલિ અભયકુમાર અને ઢંઢણકુમાર
श्रीयक अर्णिकापुत्र अतिमुक्त नागदत्तः च
सिरिओ अणिआउत्तो, अइमुत्तो नागदत्तो अ ॥ १ ॥
શ્રીયક અણિકાપુત્ર અતિમુક્ત નાગદત્ત અને
मेतार्य स्थूलभद्र वज्रर्षि नन्दिषेण सिंहगिरि
मेअज्ज थूलिभद्दो, वयररिसी नंदिसेण सिंहगिरी ।
મેતાર્ય સ્થૂલભદ્ર વજ્ર ઋષિ નંદિષેણ સિંહગિરિ
कृतपुण्य च सुकोशल पुण्डरीक केशी करकण्डु
कयवन्नो अ सुकोसल, पुंडरिओ केसि करकंडू ॥ २ ॥
કૃતપુણ્ય અને સુકોશલ પુંડરીક કેશી કરકંડુ
हल्ल विहल्ल सुदर्शन शाल महाशाल शालिभद्र च
हल्ल विहल्ल सुदंसण, साल महासाल सालिभद्दो अ ।
હલ્લ વિહલ્લ સુદર્શન શાલ મહાશાલ શાલિભદ્ર અને
भद्र दशार्णभद्र प्रसन्नचन्द्र च यशोभद्र
भद्दो दसण्णभद्दो, पसण्णचंदो अ जसभद्दो ॥ ३ ॥
ભદ્ર(બાહુ) દશાર્ણભદ્ર પ્રસન્નચન્દ્ર અને યશોભદ્ર
जम्बूप्रभु वङ्कचूलो गजसुकुमाल अवन्तिसुकुमाल
जंबुपहु वंकचूलो, गयसुकुमालो अवंतिसुकुमालो ।
જમ્બૂસ્વામી વંકચૂલ ગજસુકુમાલ અવંતિસુકુમાલ
धन्यः इलाचीपुत्रः चिलातीपुत्र च बाहुमुनि
धन्नो इलाइपुत्तो, चिलाइपुत्तो अ बाहुमुणी ॥ ४ ॥
ધન્ય ઇલાચીપુત્ર ચિલાતીપુત્ર અને બાહુ મુનિ
आर्यगिरि आर्यरक्षित आर्यसुहस्ती उदायक मनक
अज्जगिरि अज्जरक्खिय, अज्जसुहत्थी उदायगो मणगो ।
આર્યગિરિ આર્યરક્ષિત આર્યસુહસ્તી

कालकसूरि शाम्ब प्रद्युम मूलदेव च
कालयसूरी संबो, पज्जुण्णो मूलदेवो अ ॥ ५ ॥
કાલકસૂરિ શાબ પ્રદ્યુમ્ન મૂલદેવ અને

प्रभव विष्णुकुमार आर्द्रकुमार दृढप्रहारी च
पभवो विण्हुकुमारो, अद्दकुमारो दढप्पहारी अ ।
પ્રભવ વિષ્ણુકુમાર આર્દ્રકુમાર દૃઢપ્રહારી અને

श्रेयांस कूरगडु च शय्यम्भव मेघकुमार च
सिज्जंस कूरगडू अ, सिज्जंभव मेहकुमारो अ ॥ ६ ॥
શ્રેયાંસ કૂરગડુ અને શય્યંભવ મેઘકુમાર અને

एवम् आदय महासत्त्वा ददतु सुख गुणगणै संयुक्ता
एमाइ महासत्ता, दितु सुहं गुणगणेहिं संजुत्ता ।
એ વગેરે મહાપરાક્રમી આપો સુખને ગુણના સમૂહથી યુક્ત

येषां नामग्रहणेन पापप्रबन्धा विलय यान्ति
जेसिं नामग्गहणे, पावपबंधा विलय जंति ॥ ७ ॥
જેમના નામના ગ્રહણથી પાપના બંધ નાશ પામે છે

અર્થ—(ચક્રવર્તી) ભરતેશ્વર, (એના લઘુ બંધુ) બાહુબલિ, અભયકુમાર તથા (કૃષ્ણ વાસુદેવના પુત્ર) ઢંઢણકુમાર, (સ્થૂલભદ્રના નાના ભાઇ) શ્રીયક, અર્ણિકાપુત્ર (આચાર્ય), અતિમુક્ત(કુમાર) તથા નાગદત્ત, મેતાર્ય (મુનિ), સ્થૂલભદ્ર, (છેલ્લા દસપુવ્વધર) વજ્ર ઋષિ, નદિષેણ, (વજ્ર ઋષિના ગુરુ) સિંહગિરિ, કૃતપુણ્ય(કુમાર), સુકોશલ (મુનિ), પુંડરીક(સ્વામી), કેશી, (પ્રત્યેકબુદ્ધ) કરકંડુ, (શ્રેણિકના પુત્ર) હલ્લ અને વિહલ્લ, સુદર્શન, શાલ, મહાશાલ, શાલિભદ્ર, (સ્થૂલભદ્રના વિદ્યાગુરુ) ભદ્ર(બાહુ), દશાર્ણભદ્ર, પ્રસન્નચન્દ્ર (રાજર્ષિ) તથા (ભદ્રબાહુના ગુરુ) યશોભદ્ર(સૂરિ), (અંતિમ કેવલી) જમ્બૂસ્વામી, (રાજકુમાર) વંકચૂલ, (કૃષ્ણના નાના ભાઇ) ગજસુકુમાલ, અવન્તિસુકુમાલ, (શાલિભદ્રના બનેવી) ધન્ય, ઇલાચીપુત્ર, ચિલાતીપુત્ર અને (યુગ)બાહુ મુનિ, આર્ય(મહા)ગિરિ, આર્યરક્ષિત, આર્યસુહસ્તી, ઉદાયન (રાજા), (શય્યંભવસૂરિના પુત્ર) મનક, કાલકસૂરિ, (કૃષ્ણના પુત્ર) શાંબ અને મૂલદેવ, (શય્યંભવસૂરિના ગુરુ) પ્રભવ(સ્વામી),

તથા દૃઢપ્રહારી (ચોર), (બાહુબલિના પૌત્ર) શ્રેયાંસ(કુમાર), કૂરગડુ (સાધુ), (પ્રભવસ્વામીનાં શિષ્ય) શય્યંભવ અને મેઘકુમાર વગેરે મહાપરાક્રમી (પુરુષો) કે જેઓ (જ્ઞાનાદિ) ગુણોના સમૂહોથી યુક્ત છે અને જેમનુ નામ લેવાથી પાપના બંધ વિનાશ પામે છે તેઓ (અમને) સુખ આપો –૧–૭

सुलसा चन्दनबाला मनोरमा मदनरेखा दमयन्ती
सुलसा चंदनबाला, मणोरमा मयणरेहा दमयंती ।
સુલસા ચંદનબાલા મનોરમા મદનરેખા દમયંતી

नर्मदासुन्दरी सीता नन्दा भद्रा सुभद्रा च
नमयासुंदरि सीया, नंदा भद्दा सुभद्दा य ॥ ८ ॥
નર્મદાસુંદરી સીતા નંદા ભદ્રા સુભદ્રા અને

राजीमती ऋषिदत्ता पद्मावती अञ्जना श्रीदेवी
रायमई रिसिदत्ता, पउमावइ अंजणा सिरीदेवी ।
રાજીમતી ઋષિદત્તા પદ્માવતી અંજના શ્રીદેવી

ज्येष्ठा सुज्येष्ठा मृगावती प्रभावती चिल्लणादेवी
जिट्ठ सुजिट्ठ मिगावइ, पभावई चिल्लणादेवी ॥ ९ ॥
જ્યેષ્ઠા સુજ્યેષ્ઠા મૃગાવતી પ્રભાવતી ચિલ્લણા દેવી

ब्राह्मी सुन्दरी रुक्मिणी रेवती कुन्ती शिवा जयन्ती च
बंभि सुंदरि रुप्पिणी, रेवइ कुंती सिवा जयंती य ।
બ્રાહ્મી સુંદરી રુક્મિણી રેવતી કુંતી શિવા જયંતી અને

देवकी द्रौपदी धारणी कलावती पुष्पचूला च
देवइ दोवइ धारणी, कलावइ पुप्फचूला य ॥ १० ॥
દેવકી દ્રૌપદી ધારણી કલાવતી પુષ્પચૂલા અને

पद्मावती च गौरी गान्धारी लक्ष्मणा सुसीमा च
पउमावई य गोरी गंधारी लक्खमणा सुसीमा य ।
પદ્માવતી અને ગૌરી ગાંધારી લક્ષ્મણા સુસીમા અને

जाम्बूवती सत्यभामा रुक्मिणी कृष्णस्य अष्ट महिष्य.
जंबूवइ सच्चभामा, रुप्पिणि कण्हट्ठ महिसीओ ॥ ११ ॥
જાંબુવતી સત્યભામા રુક્મિણી કૃષ્ણની આઠ પટરાણીઓ

यक्षा च यक्षदत्ता भूता तथा चैव भूतदत्ता च
जक्खा य जक्खदिन्ना, भूआ तह चेव भूअदिन्ना य।
યક્ષા અને યક્ષદત્તા ભૂતા તથા વળી નક્કી ભૂતદત્તા અને

सेणा वेणा रेणा भगिन्य स्थूलभद्रस्य
सेणा वेणा रेणा, भयणीउ थूलिभद्दस्स ॥ १२ ॥
સેણા વેણા રેણા બેનો સ્થૂલભદ્રની

इत्यादय महासत्य जयति अकलङ्कशीलकलिता
इच्चाइ महासइओ, जयंति अकलंकसीलकलिआउ।
ઇત્યાદિ મહાસતીઓ જયવતી વર્તે છે નિષ્કલંક શીલથી યુક્ત

अद्यापि वाद्यते यासा यश पटह त्रिभुवने सकले
अज्ज वि वज्जइ जासि, जसपडहो तिहुअणे सयले ॥ १३ ॥
આજે પણ વાગે છે જેઓનો કીર્તિનો પડો ત્રિભુવનમાં સકળ

અર્થ—સુલસા, ચંદનબાળા, (સુદર્શન શેઠની પત્ની) મનોરમા, (યુગબાહુની પત્ની) મદનરેખા, દમયંતી, નર્મદાસુંદરી, સીતા, (અભયકુમારની માતા) નંદા, (શાલિભદ્રની માતા) ભદ્રા, સુભદ્રા, રાજીમતી, ઋષિદત્તા, (કરકંડુની માતા) પદ્માવતી, (હનુમાનની માતા) અંજના(સુંદરી), શ્રીદેવી, (ચેડા રાજાની પુત્રી) જ્યેષ્ઠા, સુજ્યેષ્ઠા, (ચંદનબાળાની શિષ્યા) મૃગાવતી; પ્રભાવતી, (શ્રેણિક રાજાની પત્ની) ચિલ્લણા દેવી, (ભરત ચક્રવર્તીની બેનો) બ્રાહ્મી અને સુંદરી, રુક્મિણી, રેવતી, (પાંડવોની માતા) કુંતી, શિવા અને જયંતી, (કૃષ્ણની માતા) દેવકી, દ્રૌપદી, (ચંદનબાળાની માતા) ધારણી, કલાવતી તથા (અર્ણિકાપુત્રની શિષ્યા) પુષ્પચૂલા, પદ્માવતી તથા ગૌરી, ગાંધારી, લક્ષ્મણા તથા સુસીમા, જંબૂવતી, સત્યભામા (અને) રુક્મિણી એ કૃષ્ણની આઠ પટરાણીઓ, યક્ષા, યક્ષદત્તા, ભૂતા તથા વળી નિશ્ચયથી ભૂતદત્તા, સેણા, વેણા (અને) રેણા એ સ્થૂલભદ્રની (સાત) બેનો ઇત્યાદિ મહાસતીઓ જેઓ નિર્મળ શીલથી યુક્ત છે અને જેમનો આજે પણ સકળ ત્રિભુવનમાં કીર્તિનો પડો વાગે છે તેઓ જયવતી વર્તે છે—૮–૧૩

'मन्नह जिणाणं' सज्झाय

मन्यध्व जिनाना आज्ञा मिथ्यात्व परिहरत धारयत सम्यक्त्वम्
मन्नह जिणाणं आण, मिच्छं परिहरह धरह सम्मत्त ।
માનો જિનેશ્વરોની આજ્ઞાને મિથ્યાત્વને પરિહરો ધારણ કરો સમ્યક્ત્વને

षड्विधावश्यके उद्युक्त भवति प्रतिदिवसम्
छव्विहआवस्सयमि, उज्जुत्तो होइ पइदिवसं ॥ १ ॥
છ પ્રકારના આવશ્યકને વિષે ઉદ્યમવત હોય છે દરરોજ

અર્થ—(હે ભવ્ય જીવ!) તમે જિનેશ્વરની આજ્ઞા માનો, મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરો, સમ્યક્ત્વને ધારણ કરો, (કેમકે) (સામાયિક, ચતુર્વિંશતિસ્તવ, વંદન, પ્રતિક્રમણ, કાયોત્સર્ગ અને પ્રત્યાખ્યાન એ) છ પ્રકારના આવશ્યકને વિષે (ભવ્ય જીવ) સદા ઉદ્યમવત હોય છે—૧

पर्वसु पौषधव्रत दान शील तप च भाव च
पव्वेसु पोसहवयं, दाणं सीलं तवो अ भावो अ ।
પર્વમા પૌષધવ્રત દાન શીલ તપ અને ભાવના અને

स्वाध्याय नमस्कार परोपकार च यतना च
सज्झाय नमुक्कारो, परोवयारो अ जयणा अ ॥ २ ॥
સ્વાધ્યાય નમસ્કાર પરોપકાર અને જયણા અને

जिनपूजा जिनस्तवन गुरुस्तुत साधर्मिकाणा वात्सल्यम्
जिणपूआ जिणथुणण, गुरुथुअ साहम्मिआण वच्छल्ल ।
જિનોની પૂજા જિનોનુ સ્તવન ગુરુની સ્તુતિ સાધાર્મિકોનુ વાત્સલ્ય

व्यवहारस्य च शुद्धि रथयात्रा तीर्थयात्रा च
ववहारस्स य सुद्धी, रहजत्ता तित्थजत्ता य ॥ ३ ॥
વ્યવહારની વળી શુદ્ધિ રથયાત્રા તીર્થયાત્રા અને

उपशमो विवेक संवर भाषासमिति षड्जीवकरुणा च
उवसम विवेग संवर, भासासमिई छज्जीवकरुणा य ।
ઉપશમ વિવેક સવર ભાષાસમિતિ છ(કાય) જીવોની દયા અને

धार्मिकजनससर्ग करणदम चरणपरिणाम
धम्मिअजणससग्गो, करणदमो चरणपरिणामो ॥ ४ ॥
ધાર્મિક જનોનો સમાગમ ઇન્દ્રિયોનુ દમન ચારિત્રનો પરિણામ

सङ्घोपरि बहुमान पुस्तकलिखन प्रभावना तीर्थे
सघोवरि बहुमाणो, पुत्थयलिहण पभावणा तित्थे ।
સઘ ઉપર બહુમાન પુસ્તકનુ લખવુ પ્રભાવના તીર્થને વિષે

श्राद्धाना कृत्यमेतद् नित्य सुगुरूपदेशेन
सड्ढाण किच्चमेअ, निच्च सुगुरूवएसेण ॥ ५ ॥
શ્રાવકોનુ કાર્ય આ નિરતર સદ્ગુરુના ઉપદેશ વડે

અર્થ—પર્વોમા પૌષધ વ્રત, દાન, શીલ, તપ અને ભાવના, સ્વાધ્યાય, નમસ્કાર, પરોપકાર તથા જયણા, જિનોની પૂજા, જિનોનુ સ્તવન, ગુરુની સ્તુતિ અને સાધર્મિકોનુ વાત્સલ્ય, વ્યવહારની શુદ્ધિ, રથયાત્રા અને તીર્થયાત્રા, ઉપશમ, વિવેક, સવર, ભાષાસમિતિ અને છ(કાય) જીવોની દયા, ધાર્મિક જનોનો સમાગમ, ઇન્દ્રિયોનુ દમન, ચારિત્રનો પરિણામ, સઘ ઉપર બહુમાન, પુસ્તક લખવા (કે લખાવવા કે બને કામ કરવા) અને તીર્થની પ્રભાવના આ કાર્ય શ્રાવકોએ સુગુરુના ઉપદેશથી રોજ કરવા જોઇએ —૨-૫

---

૧ લિખણનો અર્થ લખાવવુ' પણ થાય છે

नमोऽस्तु वर्द्धमानाय

नमोऽस्तु वर्द्धमानाय स्पर्द्धमानाय कर्म्मणा ।
નમસ્કાર થાઓ વર્ધમાનને સ્પર્ધા કરનાર કર્મની સાથે
तज्जयावाप्तमोक्षाय परोक्षाय कुतीर्थिनाम् ॥ १ ॥
તેનો જય કરી પ્રાપ્ત કર્યો છે મોક્ષ જેમણે એવા પરોક્ષ કુતીર્થીઓને

અર્થ—કર્મની સાથે સ્પર્દ્ધા કરનાર, તેનો (એટલે કે કર્મનો) જય કરીને મોક્ષને પામેલા અને કુતીર્થીઓથી પરોક્ષ એવા વર્દ્ધમાન(સ્વામી)ને નમસ્કાર થાઓ.—૧

येषां विकचारविन्दराज्या
જેમની વિકસ્વર કમળાની શ્રેણિ
ज्यायः क्रमकमलावलिं दधत्या ।
વિશેષ પ્રશંસનીય ચરણકમળની શ્રેણિને ધારણ કરતી
सदृशैरिति सङ्गतं प्रशस्य
સરખા સાથે એમ મેળાપ પ્રશંસાપાત્ર
कथितं सन्तु शिवाय ते जिनेन्द्राः ॥ २ ॥
કહેલું થાઓ મોક્ષને માટે તે જિનેશ્વરો

અર્થ—જે જિનેન્દ્રોની વિશેષ પ્રશંસનીય ચરણકમળની શ્રેણિને (પોતાની ઉપર) ધારણ કરતી એવી વિકસ્વર કમળોની શ્રેણિ ઉપરથી, સરખાની સાથેનો મેળાપ પ્રશંસાપાત્ર કહેવાયો છે, તે જિનેન્દ્રો મોક્ષને માટે થાઓ.—૨

कषायतापार्दितजन्तुनिर्वृतिं
કષાયરૂપ તાપ વડે પીડાયેલા પ્રાણીઓની શાંતિને
करोति यो जैनमुखाम्बुदोद्गतः ।
કરે છે જે જૈનના મુખરૂપ મેઘમાથી ઉત્પન્ન થયેલો
स शुक्रमासोद्भववृष्टिसन्निभो
તે જ્યેષ્ઠ માસમા થયેલી વૃષ્ટિની સમાન
दधातु तुष्टिं मयि विस्तरो गिराम् ॥ ३ ॥
ધરો સંતોષ મારે વિષે વિસ્તાર વાણીનો

અર્થ—જે વાણીનો વિસ્તાર, જૈન (જિનેશ્વર)ના મુખરૂપી મેઘમાથી ઉત્પન્ન થયેલો છે અને જે કષાયરૂપ તાપથી પીડાયેલાં પ્રાણીઓને શાંતિ કરે છે, તે કે જે જ્યેષ્ઠ માસમા [illegible] વૃષ્ટિની સમાન છે તે [illegible] વાણીનો વિસ્તાર મારે વિષે [illegible]

विशाललोचन याने प्राभातिक वीरस्तुति

विशाललोचनदल प्रोद्यद्दन्तांशुकेसरम् ।
વિશાળ નેત્રરૂપ પત્રવાળુ ઝગહુગતા દાતના કિરણરૂપ કેસરવાળુ
प्रातर्वीरजिनेन्द्रस्य मुखपद्म पुनातु व ॥ १ ॥
પ્રભાતે વીર જિનેશ્વરનું મુખકમળ પવિત્ર કરો તમને

અર્થ—વિશાળ નેત્રરૂપ પત્રવાળુ તથા અત્યત ઝગહળતા એવા દાત કિરણરૂપ કેસરવાળુ એવુ વીર જિનેન્દ્રનુ મુખકમળ પ્રભાતે તમને પવિ કરો—૧

येषामभिषेककर्म कृत्वा
જેમનુ અભિષેકકાય કરીને
मत्ता हर्षभरात सुख सुरेन्द्रा ।
મત્ત હર્ષના સમૂહથી સુખરૂપ દેવેન્દ્રો
तृणमपि गणयन्ति नैव नाक
તૃણ પણ ગણુતા નથી જ દેવલોકને
प्रात सन्तु शिवाय ते जिनेन्द्रा ॥ २
પ્રભાતે થાઓ મોક્ષને અર્થે તે જિનેશ્વરો

અર્થ—જે જિનેન્દ્રોના અભિષેકકાર્યને કરીને હર્ષના સમૂહથી મત્ત થયેલ એવા દેવેન્દ્રો, દેવલોકરૂપ સુખને તૃણુ (સરખુ) પણ ગણતા નથી જ, પ્રભાતે જિનેન્દ્રો મોક્ષને અર્થે થાઓ—૨

कलङ्कनिर्मुक्तममुक्तपूर्णत
કલકથી રહિત નથી મૂકાઇ પૂર્ણતા જેની એવુ
कुतर्कराहुग्रसन सदोदयम् ।
કુતર્કરૂપ રાહુનો ગ્રાસ કરનાર સદા ઉદય પામેલ
अपूर्वचन्द्र जिनचन्द्रभाषित
અપૂર્વ ચદ્ર જિનેશ્વ ના કથનને
दिनागमे नौमि बुधैर्नमस्कृतम् ॥ ३
પ્રભાતે સ્તુતિ કરુ છુ પડિતો વડે નમસ્કાર કરાયેલ

અર્થ—જે જિનચન્દ્રનુ કથન કલકથી રહિત છે, વળી જેની પૂર્ણતા મૂકાઇ નથી તેમ જ જે કુતર્ક (કરનારા પરદર્શની)રૂપ રાહુનો ગ્રાસ કરનાર છે, વળી જે નિરતર ઉદય પામેલા અપૂર્વ ચન્દ્રના સમાન છે અને જેને પડિતોએ નમસ્કાર કરેલો છે તેની હુ પ્રભાતે સ્તુતિ કરુ છુ—૩

जीवविचारनी गाथाओ

दशधा भवनपतय अष्टविधा वानव्यन्तरा भवन्ति
दसहा भवणाहिवई, अट्ठविहा वाणमंतरा हुंति ।
દસ પ્રકારે ભવનપતિઓ આઠ પ્રકારના વાનવ્યતરો હોય છે
ज्योतिष्का पञ्चविधा द्विविधा वैमानिका देवा
जोइसिया पंचविहा, दुविहा वेमाणिया देवा ॥ १ ॥
જ્યોતિષ્ક પાચ પ્રકારના બે પ્રકારના વમાનિક દેવો

અર્થ—ભવનપતિ (દેવો) દસ પ્રકારના અને વાનવ્યતરો આઠ પ્રકારના હોય છે જ્યોતિષ્ક દેવો પાચ પ્રકારના અને વૈમાનિક દેવો બે પ્રકારના હોય છે

दशधा जीवाना प्राणा इन्द्रियोच्छ्वासायुर्बलरूपा
दसहा जियाण पाणा, इंदियऊसासआउबलरूवा ।
દસ પ્રકારે જીવોના પ્રાણો ઇન્દ્રિયો, ઉચ્છ્વાસ, આયુષ્ય અને બળરૂપ
एकेन्द्रियेषु चत्वार विकलेषु सप्त अष्ट एव
एगिंदिएसु चउरो, विगलेसु सत्त अट्ठेव ॥ २ ॥
એકેન્દ્રિયોમા ચાર વિકલમા સાત આઠ જ

અર્થ—(પાચ) ઇન્દ્રિયો, ઉચ્છ્વાસ, આયુષ્ય અને (ત્રણ પ્રકારનુ) બળ એમ દસ જાતના પ્રાણો જીવોને હોય છે એકેન્દ્રિયોને ચાર તથા વિકલેન્દ્રિયોને સાત અને આઠ જ (પ્રાણ) હોય છે

असञ्ज्ञिसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियेषु नव दश क्रमेण बोद्धव्या
असन्निसन्नीपंचि-दिएसु नव दस कमेण बोद्धव्वा ।
અસંજ્ઞી અને સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોને વિષે નવ દસ ક્રમથી જાણવા
तै सह विप्रयोगो जीवाना भण्यते मरण
तेहिं सह विप्पओगो, जीवाणं भण्णए मरणं ॥ ३ ॥
તેમની સાથે વિયોગ જીવોનો કહેવાય છે મરણ

અર્થ—અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોને અને સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોને અનુક્રમે નવ અને દસ પ્રાણ જાણવા એ (પ્રાણો)ની સાથેનો જીવોનો વિયોગ 'મરણ' કહેવાય છે